

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

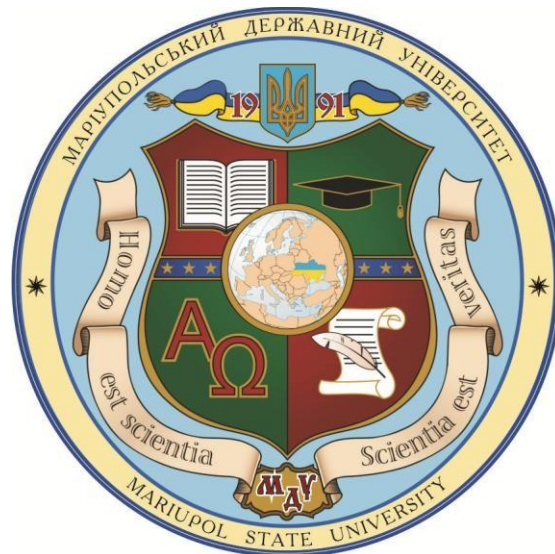
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 17



МАРІУПОЛЬ – 2019

УДК33(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Економіка

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 11 від 27.06.2019 р.)

**Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія:Економіка»
включено до Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства
освіти і науки України №642 від 26.05.2014**

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:
«Index Copernicus International»(Польща).

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – к.е.н., доцент І.О. Ліщинський

Заступник головного редактора – д.е.н., професор О.В. Булатова

Відповідальний секретар – к.е.н., доцент О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф. О.О. Борзенко, д.е.н., проф. М.Г. Бойко,
д.е.н., проф. Й. Васілев, д.е.н., проф. С.П.Калініна, д.е.н., проф. Лизун М.В.,
д.е.н., проф. Ю.В. Макогон, доктор філософії з економіки С. Максименко,
д.е.н., проф. Т.М. Мельник, д.е.н., проф. Т.В. Орєхова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі,
д.е.н., проф. М. С. Пашкевич, доктор філософії з економіки А. Пелін,
доктор філософії з економіки Я. Половчек, д.е.н., проф. Н.В. Резнікова,
д.е.н., проф. А.В. Сидорова, д.е.н., доц. Р.О. Толпежніков,
д.е.н., проф. О.Б. Чернега, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко.,
доктор філософії з економіки Ш. Шабуришвілі

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 95/19

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Шабельник Т.В. МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	5
Калініна С.П., Ланська С.П. ЗАЙНЯТИСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	11
Нестеров О.Ю. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗРАХУНОК ПАРАМЕТРІВ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ.....	18
Захарова О.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	25

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Дергачова В.В., Голюк В.Я., Згуровський О.М. НАСЛІДКИ ДЕВАЛЬВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ ДЛЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ВІЙНИ США І КИТАЮ	41
Марена Т.В. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ЦЕНТРИ ТА ГЛОБАЛЬНІ (СВІТОВІ) МІСТА: СУТНІСНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ	48
Parmacli D., Ianioglu A. FEATURES OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURAL PRODUCTION	55
Булатова О.В., Зайковський О.С. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ.....	63
Пармакли Д. М., Дудогло Т. Д., Годорич Л. П. ТОЧКА ОТСЧЕТА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОДУКЦИИ.....	72
Балабанова Н.В., Ларіна Д.Є. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ.....	79
Bezzubchenko O., Skliarova T. MODERN TRENDS IN THE ASIA-PACIFIC AREA COUNTRIES INNOVATIVE ACTIVITY.....	87
Мітюшкіна Х.С., Бернацька І.Я. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВИХ МІСТ	96
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	108

CONTENTS

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Shabelnyk T. MODELS AND METHODS OF RESEARCH THE GLOBAL PHARMACEUTICAL MARKET: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES.....	5
Kalinina S.P., Lanska S.P. EMPLOYMENT OF RURAL POPULATION: PROBLEMS AND CHALLENGES AT THE MODERN STAGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	11
Nesterov O.Yu. ECOLOGICAL AND ECONOMIC MANAGEMENT OF POLYMERIC MATERIAL WASTES.....	18
Zakharova O. PROVIDING OF REGIONS ECONOMIC SECURITY IN TERMS OF THE UNSTABLE ENVIRONMENT.....	25

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Dergachova V., Goliuk V., Zgurovsky A. THE CONSEQUENCES OF CHINA'S DEVALUATION POLICY FOR THE GLOBAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF US-CHINA TRADE WAR.....	41
Marena T.V. INTERNATIONAL FINANCIAL CENTERS AND GLOBAL (WORLD) CITIES: ESSENTIAL RELATIONSHIP AND CORRELATION BETWEEN CATEGORIES.....	48
Parmacli D., Ianioglo A. FEATURES OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURAL PRODUCTION	55
Bulatova O., Zaikovsky O. GLOBALIZATION OF EDUCATIONAL SPACE: MAIN CHARACTERISTICS AND PRINCIPLES OF DEVELOPMENT.....	63
Parmacli D., Dudoglo T., Todorich L. PRODUCT PERFORMANCE POINT.....	72
Balabanova N., Larina D. MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE COOPERATION OF UKRAINE WITH THE COUNTRIES OF THE ASIAN REGION.....	79
Bezzubchenko O., Skliarova T. MODERN TRENDS IN THE ASIA-PACIFIC AREA COUNTRIES INNOVATIVE ACTIVITY.....	87
Mitiushkina K., Bernatska I. EXTERNAL EXPERIENCE FOR ECONOMIC REFORMATION OF INDUSTRIAL CITIES.....	96
CONTRIBUTORS.....	108

УДК 338.45:615]:658.8

Т.В. Шабельник

МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

В статті розкрито сутність моделей і методів дослідження світового фармацевтичного ринку. Визначено випадки їх використання та виділено переваги та недоліки в конкретній ринковій ситуації для прийняття виважених управлінських рішень. Зроблено висновок щодо необхідності розробки ефективних механізмів для здійснення системного аналізу світового фармацевтичного ринку.

Ключові слова: *світовий фармацевтичний ринок, моделі та методи, дослідження світового фармацевтичного ринку, фармацевтичні товари, попит.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-5-11

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин виробництво фармацевтичних товарів виступає однією із перспективних галузей народного господарства. Світовий фармацевтичний ринок на протязі декількох останніх років має стале зростання показників виробництва, попиту та пропозиції фармацевтичних товарів.

Серед основних факторів приросту світового фармацевтичного ринку можна виділити збільшення потужності конкуренції серед виробників генеричних фармацевтичних товарів та збільшення обсягів споживання дешевших фармацевтичних товарів.

Згідно до звітів компанії «Evaluate Pharma», прогнозується середній щорічний приріст світового фармацевтичного ринку на 6,5% [10].

На світовому фармацевтичному ринку за даними 2017р. згідно статистичних звітів компанії «IMS Health» [9] лідерські позиції демонструють три регіони: Північна Америка (США та Канада), Європа та Японія. Основні напрями зростання спостерігаються по таким країнам, як Бразилія, Росія, Індія, Китай (країни БРІК), що мають питому вагу у 12% в обсязі світового фармацевтичного ринку.

Також компанія «IMS Health» виділила 21 регіональний фармацевтичний ринок, що розвивається та розділила їх на 3 рівні за економічними показниками, сукупний об'єм яких у 2017 році склав 33,8% від світового фармацевтичного ринку.

Таким чином, до фармацевтичних ринків першого рівня, що розвиваються, відноситься Китай, до другого – Бразилія, Росія та Індія, до третього – Аргентина, Венесуела, В'єтнам, Єгипет, Індонезія, Мексика, Пакистан, Польща, Румунія, Таїланд, Туреччина, Україна, ЮАР [9].

Обсяги світового фармацевтичного ринку збільшилися з 971 млрд. дол. у 2013 р. до 1200 млрд. дол. у 2017 р. [10] (рис.1.).

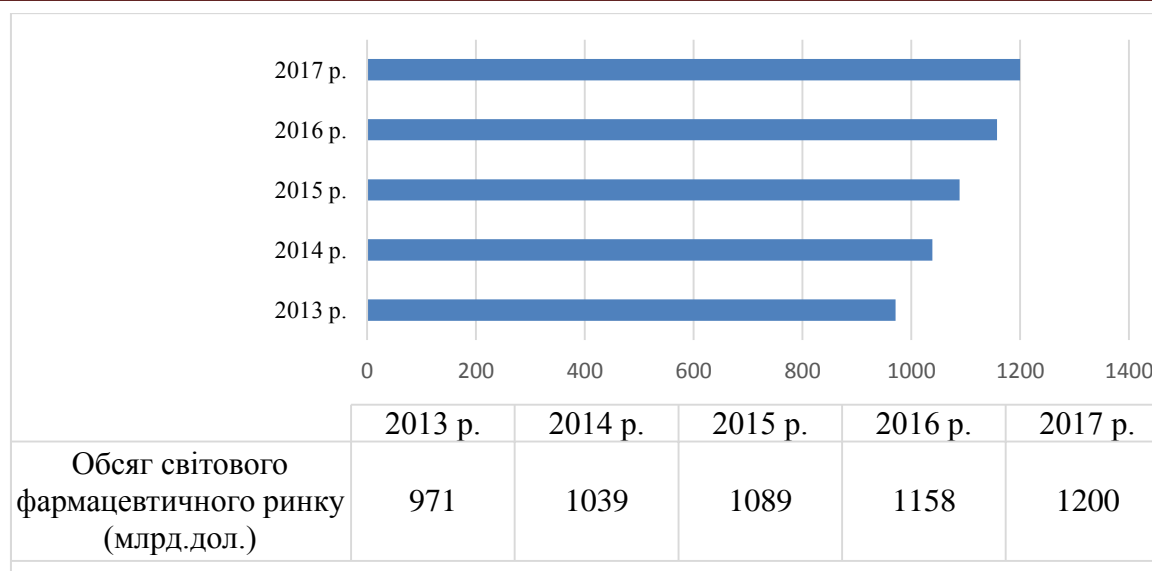


Рис.1. Обсяг світового фармацевтичного ринку за період 2013р.–2017 р.(млрд. дол.)

Сучасний світовий фармацевтичний ринок включає виробництво лікарських засобів, дієтичних добавок, лікувальної косметики та виробів медичного призначення, оптових та роздрібних продажів фармацевтичних товарів через аптечні мережі, спеціалізовані продажі, дистрибуцію та експорт [8].

Світовий фармацевтичний ринок має розвинену інфраструктуру та зростаючі темпи конкуренції. Потужне конкурентне середовище змушує регіональні фармацевтичні підприємства посилювати маркетингову орієнтацію своєї діяльності та використовувати спеціальні методи дослідження світового фармацевтичного ринку.

Наявність великої кількості суб'єктів, поділ на конкурентні сегменти виробників фармацевтичних товарів, диверсифікація закупівель є об'єктивними факторами значної конкуренції на світовому фармацевтичному ринку.

Методи дослідження світового фармацевтичного ринку є дієвим засобом отримання первинної аналітичної інформації, щодо маркетингового середовища регіональних фармацевтичних підприємств. Використання цієї групи методів забезпечує систему управління фармацевтичного підприємства інформацією, яка є вторинною у процесах оцінки ринкових перспектив, у виборі методів просування фармацевтичних товарів, у плануванні асортименту фармацевтичних товарів, та, взагалі, у визначенні сильних та слабих сторін функціонування фармацевтичного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динаміку та структуру фармацевтичного ринку досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені, серед них: Багірова В.Л. [6], Баєва О.В. [1], Лоскутова О.Е. [7], Мнушко З.М. [2], Тіманюк І.В. [2].

Але у зв'язку з тим, що світовий фармацевтичний ринок є складною динамічною системою що постійно розвивається та має значні зміни і коливання параметрів, які описують процеси її функціонування, то фармацевтичні підприємства мають проблему визначення оптимальних методів та моделей дослідження динаміки і структури світового фармацевтичного ринку в конкретній ринковій ситуації для прийняття виважених управлінських рішень.

Таким чином є актуальним проведення аналізу існуючих моделей та методів дослідження світового фармацевтичного ринку, виділення їх переваг і недоліків при вирішенні конкретних завдань управління.

Мета статті. Метою статті є аналіз моделей і методів дослідження світового фармацевтичного ринку, визначення їх переваг та недоліків.

Результати наукового дослідження. До складу моделей та методів дослідження світового фармацевтичного ринку відносяться методи сегментації фармацевтичного ринку, що містять методи маркетингового ситуаційного аналізу та методи маркетингової сегментації фармацевтичного ринку і методи аналізу та прогнозування попиту на фармацевтичні товари, що містять евристичні методи аналізу та прогнозування попиту на фармацевтичні товари та економіко-математичні методи аналізу та прогнозування попиту на фармацевтичні товари.

До складу групи методів сегментації можна віднести методи проведення маркетингового ситуаційного аналізу та методи сегментації фармацевтичного ринку [3; 4; 5; 8].

До основних методів проведення маркетингового ситуаційного аналізу відносяться: SWOT – аналіз, BCG – аналіз, GAP – аналіз, Portfolio – аналіз, DPM – аналіз, модель п'яти сил Портера, модель «Дельта», матриця Ансоффа [3; 4]. Кожен з цих методів поєднує, як кількісні, так і евристичні методи отримання та обробки інформації, щодо маркетингових показників світового фармацевтичного ринку. Але ці методи дають змогу визначити тільки загальну маркетингову стратегію фармацевтичного підприємства в даний момент часу. Останні лише частково оцінюють ступінь впливу зовнішнього середовища світового фармацевтичного ринку та визначають загальні пропозиції, щодо маркетингових управлінських рішень на фармацевтичному підприємстві.

Розглянемо детальніше найпоширеніші сучасні методи сегментації світового фармацевтичного ринку [5; 8].

Сегментація світового фармацевтичного ринку на основі даних компаній з дослідження та аналізу фармацевтичних ринків (наприклад компанії, IMS Health, Evaluate Pharma, Morion). Такі компанії надають дані, щодо загальних обсягів реалізації фармацевтичних товарів по фармацевтичним підприємствам та по фармакотерапевтичним групам. Але ці дані описують досить загальну спрямованість та не враховують лікувальної практики. Для більш детальної сегментації слід враховувати те, що лікар часто обирає препарат за симптомом захворювання, а не згідно фармакотерапевтичного класу. Існують лікарські засоби із різних терапевтичних груп, що використовуються для одного і того ж випадку захворювання. Тоді ці лікарські засоби конкурують між собою.

Інший вид сегментації світового фармацевтичного ринку – це сегментація за показаннями лікарських засобів. Така сегментація ґрунтується на конкретних групах сегментів, або на лікуванні конкретного захворювання. Тобто в результаті оцінюється одиниці фармацевтичних товарів, що споживаються, та зовсім не оцінюється світовий фармацевтичний ринок у грошовому вираженні, тому даний вид сегментації не надає точних тенденцій розвитку цього ринку.

Сегментація за позиціонуванням лікарських засобів на світовому фармацевтичному ринку теж має свої недоліки. Вже одна, або дві відмінні характеристики фармацевтичного товару призводять до відмінностей в його сприйнятті. Наприклад, позиціонування фармацевтичного товару як більш ефективного та дешевого.

Сегментація за групами споживачів фармацевтичних товарів починається з визначення того, хто є споживачем. Але, слід враховувати, що лікар загальної практики, та лікар стаціонару мають різні завдання при призначеннях фармацевтичних товарів. Для першого це ефективність, безпечність, зручність використання, економічна доступність та наявність фармацевтичного товару. Для другого це збільшення койко-обігу, зниження собівартості койко-дня, тощо. Тобто призначення різних типів лікарів

чинять вплив на варіації груп споживачів фармацевтичних товарів.

Прогнозування та аналіз попиту на фармацевтичні товари є однією з важливих ланок аналізу функціонування світового фармацевтичного ринку.

Серед методів аналізу та прогнозування попиту фармацевтичних товарів поширення набули евристичні методи [8], наприклад, методи експертних оцінок, анкетування, презентації, думка досвідчених торгових агентів, тощо.

Спільними рисами евристичних методів є те, що вони ґрунтуються, переважно, на інтуїції та досвіді, їх використовують при відсутності числових даних, або, коли їх отримання є дуже витратним. Використання евристичних методів аналізу і прогнозування попиту фармацевтичних товарів ускладнюються досить тривалим часом обробки апріорної інформації.

До економіко-математичних методів аналізу та прогнозування попиту фармацевтичних товарів відносяться: методи прогнозування на основі моделювання тенденцій розвитку; каузальне прогнозування; прогнозування на основі нейронних мереж; імітаційне моделювання; дисперсійний аналіз тощо [8].

Економіко-математичні методи передбачають формалізацію певних ринкових факторів та зв'язків, дозволяють оцінити кількісно попит на фармацевтичні товари та ймовірні тенденції його змін, але при використанні цих методів слід враховувати, що не всі фактори піддаються чіткій формалізації, а вплив стохастичних факторів, взагалі, повністю врахувати неможливо.

Завжди існує ймовірність недостовірності маркетингової статистичної інформації, що приводить до проблем адекватності побудованої економіко-математичної моделі. Таким чином, точний збіг фактичних даних і прогностичних крапкових оцінок, отриманих шляхом екстраполяції кривих, що характеризують тенденцію, має малу ймовірність.

Відхилення при проведенні обчислень обумовлюються наступними причинами: обрана для прогнозування функція не єдино можлива для опису тенденції показника; виконання прогнозу здійснюється на основі обмеженого числа вхідних даних; кожний вхідний рівень показника має ще й випадковий компонент. Тому й функція, по якій здійснюється екстраполяція, буде містити випадковий компонент.

Використання методів економіко-математичного моделювання є дієвим засобом дослідження та прогнозування попиту на світовому фармацевтичному ринку.

До найважливіших факторів формування попиту на фармацевтичні товари є рівень грошового доходу в різних категоріях родин, склад і розмір родин, рівень грошових заощаджень у різних категорій населення, рівень цін, споживання з особистого підсобного господарства тощо. Виходячи із цього попит на фармацевтичні товари може бути розрахований як функція від перерахованих факторів.

Розглянемо деякі моделі попиту, що можуть бути використані при плануванні та прогнозуванні величини попиту та споживання на світовому фармацевтичному ринку.

Структурні моделі попиту та споживання фармацевтичних товарів, які засновані на виявленні груп споживачів, що об'єднанні подібними ознаками споживання кращих для них товарів і послуг.

Групування родин відбувається за рівнем загального доходу або за рівнем доходу відповідно до одного члена родини. Різні по складу родини теж представляють різні вимоги до кількості й характеру фармацевтичних товарів і послуг. Нарешті, ураховуються розходження в споживанні, що засновані на соціальних, національних та інших факторах.

Існують економіко-математичні методи, що дозволяють виявити оптимальний поділ споживачів на соціально-демографічні групи, приблизно подібні по параметрах споживання фармацевтичних товарів. Також групування родин відбувається по

характеру їхніх покупок і користування фармацевтичними послугами. В одну групу тут також попадають родини, приблизно подібні за структурою та параметрами споживання фармацевтичних товарів.

Функціональні моделі попиту та споживання фармацевтичних товарів, які засновані на побудові функціональних залежностей попиту і споживання та факторів, від яких вони залежать, методами кореляційно-регресійного аналізу. У цьому випадку існує можливість використовувати математичні критерії для оцінки щільності та істотності зв'язку споживання фармацевтичних товарів.

Серед багатфакторних моделей, що використовуються для прогнозування споживчого попиту на фармацевтичні товари, широко застосовуються моделі, побудовані у вигляді рівнянь множинної регресії. Найбільш частіше вживаються лінійні, ступеневі та логарифмічні рівняння.

Динамічні моделі попиту та споживання фармацевтичних товарів, які засновані на побудові функціональних залежностей попиту і споживання та факторів, що впливають в залежності від зміни часу. Ці моделі є набагато складнішими за структурні.

Імітаційні моделі попиту та споживання фармацевтичних товарів, які засновані на побудові математичних залежностей ендогенних та екзогенних факторів з подальшим проведенням експерименту варіювання факторів та вибору із альтернативних варіантів рішень задачі оптимального за заданим критерієм.

І евристичні методи аналізу та прогнозування попиту на світовому фармацевтичному ринку, і економіко-математичні для якісної та достовірної реалізації потребують використання спеціалізованого програмного забезпечення прикладного рівня. Так, евристичні методи мають за мету оброблювати великі масиви даних якісних і кількісних параметрів, а економіко-математичні - розв'язувати завдання із великою кількістю вхідних параметрів, що можуть бути, як детермінованими, так і стохастичними.

Також слід враховувати, що якісне використання наведених вище методів потребує наявності інформаційних даних за досить тривалий період часу.

Висновки. В роботі проведено аналіз сучасних моделей і методів дослідження світового фармацевтичного ринку, виділено їх переваги і недоліки. Кожний конкретний метод використовується для вирішення певного локального завдання, що підтверджує необхідність розробки ефективних механізмів для здійснення системного аналізу світового фармацевтичного ринку з метою підвищення ефективності управлінських рішень з урахуванням довгострокових тенденцій фармацевтичної галузі, законів попиту та споживання фармацевтичних товарів.

Подальші дослідження спрямовані на розробку механізму комплексного дослідження тенденцій світового фармацевтичного ринку.

Список використаної літератури

1. Баєва О. В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я : навч. посібн. / О. В. Баєва. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 640 с. ; Baieva O. V. Menedzhment u haluzi okhorony zdorovia : navch. posibn. / O. V. Baieva. – Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 640 s.
2. Мнушко З. М. Дослідження ринку лікарських засобів / З. М. Мнушко, І. В. Тіманюк // Фарм журн. - 2006. - № 6. - С. 52-57 ; Mnushko Z. M. Doslidzhennia rynku likarskykh zasobiv / Z. M. Mnushko, I. V. Timaniuk // Farm zhurn. - 2006. - № 6. - S. 52-57.
3. Полонець В. М. SWOT-аналіз підприємства: сучасний стан та проблеми практичного застосування / В. М. Полонець, Н. В. Куденко // Вісник

Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2005. – № 11(93). – С. 212–216 ; Polonets V. M. SWOT-analiz pidpriemstva: suchasnyi stan ta problemy praktychnoho zastosuvannia / V. M. Polonets, N. V. Kudenko // Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia. –2005. – № 11(93). – S. 212–216.

4. Полонець В. М. Чи варто використовувати PEST- і SWOT-аналізи у стратегічному маркетингу / В. М. Полонець // Маркетинг в Україні. – 2006. – № 4. – С. 47–51 ; Polonets V. M. Chy varto vykorystovuvaty PEST- i SWOT-analizu u stratehichnomu marketynhu / V. M. Polonets // Marketynh v Ukraini. – 2006. – № 4. – S. 47–51.

5. Решетнікова Г. С. Сегментування ринку за допомогою сучасних методів математичного моделювання / Г. С. Решетнікова, А. Б. Жидков // Маркетинг в Україні. – 2007. - № 4. – С. 25–28 ; Reshetnikova H. S. Sehmentuvannia rynku za dopomohoiu suchasnykh metodiv matematychnoho modeliuвання / H. S. Reshetnikova, A. B. Zhydkov // Marketynh v Ukraini. – 2007. - № 4. – S. 25–28.

6. Управление и экономика фармации : учеб. / под. ред. Л. В. Багировой. – Москва : Медицина, 2004. - 720 с. ; Upravlenie i ekonomika farmatsii : ucheb. / pod. red. L. V. Bagirovoy. – Moskva : Meditsina, 2004. - 720 s.

7. Управление и экономика фармации : в 4-х т. / под ред. Е. Е. Лоскутовой. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Академия, 2008. – Т. 1 : Фармацевтическая деятельность. Организация и редактирование. – 391 с. ; Upravlenie i ekonomika farmatsii : v 4-kh t. / pod red. Ye. Ye. Loskutovoy. - 2-e izd., pererab. i dop. - Moskva : Akademiya, 2008. – Т. 1 : Farmatsevticheskaya deyatelnost. Organizatsiya i redaktirovanie. – 391 s.

8. Шабельник Т. В. Маркетинго-орієнтоване управління фармацевтичним підприємством: моделі та методи : моногр. / Т. В. Шабельник. – Полтава : ПУЕТ, 2015. - 312 с. ; Shabelnyk T. V. Marketynho-oriientovane upravlinnia farmatsevychnym pidpriemstvom: modeli ta metody : monohr. / T. V. Shabelnyk. – Poltava : PUET, 2015. - 312 s.

9. IMS Health [Electronic resource]. – Mode of access : imshealth.com

10. World Preview 2017, Outlook to 2022 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://info.evaluategroup.com/rs/607-YGS-364/images/WP17.pdf>

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019.

T. Shabelnyk

MODELS AND METHODS OF RESEARCH THE GLOBAL PHARMACEUTICAL MARKET: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Abstract. Essence of models and methods of world pharmaceutical market research is exposed in the article. The cases of their use are certain and advantages and disadvantages are distinguished.

A global pharmaceutical market has the developed infrastructure and growing rates of competition. A competition environment directs regional pharmaceutical enterprises to strengthen the marketing orientation of the activity and use the special methods of global pharmaceutical market research.

Methods of global pharmaceutical market research are the effective means of receipt of primary analytical information, in relation to the marketing environment of regional pharmaceutical enterprises.

The aim of the article is an analysis of models and methods of global pharmaceutical market research, determination of their advantages and disadvantages.

The methods of pharmaceutical market segmentation belong and the methods of

analysis and prognostication of demand for pharmaceutical goods in the complement of models and methods of global pharmaceutical market research.

The use of methods of economic and mathematical modeling is the means of research and prognostication of demand in the global pharmaceutical market.

The factors of forming of demand for pharmaceutical goods is a level of money economies in the different categories of families, composition and size of families, level of money economies at the different categories of population, standard of prices, consumption from the personal subsidiary economy.

The structural, functional, dynamic, simulation models of demand and consumption of pharmaceutical commodities are considered.

Methods of analysis and prognostication of demand for quality and reliable realization need the use of the specialized software.

The quality use of the methods driven to work needs the presence of informative data for protracted period of time.

Every certain method is used for the decision of set local task, it confirms the necessity of development of effective mechanisms for realization of the systems analysis of global pharmaceutical market for the increase of efficiency of administrative decisions taking into account the long-term tendencies of pharmaceutical industry, laws of demand and consumption of pharmaceutical commodities.

Key words: *global pharmaceutical market, models and methods, global pharmaceutical market research, pharmaceutical products, demand.*

УДК 331.5.024.5-057.6(477)

С.П. Калініна
С.П. Ланська

ЗАЙНЯТІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано показники у сфері зайнятості та безробіття сільського населення, що сформувались протягом останніх років в Україні. Визначено основні тенденції, які переважно негативно впливають на зайнятість сільського населення держави. Обґрунтовано орієнтири щодо реформування системи забезпечення сільського господарства України висококваліфікованими кадрами.

Ключові слова: *сільське населення, зайнятість, безробіття, агрохолдінг, неформальна зайнятість.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-11-18

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку однією з найбільш складних проблем, вирішення якої потребує значних зусиль як на загальнодержавному, так і на галузевому рівні, є забезпечення зайнятості населення. Вирішення даної проблеми ускладнюється її комплексним характером, зокрема необхідністю врахування дії таких чинників, як техніко-економічні, соціально-культурні, організаційно-управлінські та ін. Крім того, питання зайнятості загострюється через економічну кризу, внаслідок чого відбувається скорочення кількості робочих місць і уповільнюється створення нових.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематиці зайнятості населення загалом і зайнятості сільського населення зокрема присвячено праці зарубіжних вчених Дж. Кейнса, Ф. Кене, Т. Мальтуса, А. Маршалла, А. Оукена, М. Фрідмена, а також вітчизняних науковців В. Антонюк, Л. Безтелесної, В. Васильченка, О. Дороніної, А. Колота, Е. Лібанової, О. Могильного, Н. Муромець, І. Петрової, В. Петюха та інших. Одночасно динамічний розвиток економічної системи країни, з одного боку, і вплив кризових проявів, з іншого, спричиняють потужні трансформації у галузевому розрізі та у соціально-економічній системі загалом, що вимагає подальшого дослідження проблематики зайнятості населення як в цілому, так і у сільській місцевості зокрема.

Метою статті є аналіз проблем і викликів у сфері зайнятості сільського населення на сучасному етапі економічного розвитку України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сільські території відіграють важливу роль у процесі формування будь-якої держави: в середньому у світі вони займають 75% від загальної площі, на них проживає 51% населення світу; на цих територіях виробляється 32% світового ВВП [1, с.126]. Соціально-економічний розвиток сільських територій є одним з пріоритетних напрямів стратегії розвитку більшості високорозвинених країн світу. Оцінюючи економічну складову даного процесу, слід зазначити, що за даними Державної служби зайнятості України, станом на 2018 р. у сільській місцевості проживало 31% зайнятого населення, у міській – 69% (рис.1). Рівень зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості, становив 55%, у міській – 58,1% (рис.2).

При цьому у сільському господарстві, яке виступає основою економічного розвитку сільських територій, відбуваються суперечливі зміни, які переважно негативно впливають на зайнятість сільського населення. Так, за останні 15 років майже на 22% зменшилась кількість сільськогосподарських підприємств (у т.ч. на 30% – фермерських господарств), а чисельність найманих працівників на даних підприємствах скоротилась у 5 разів. На третину скоротилась і площа сільськогосподарських угідь, які перебували у власності, розпорядженні та користуванні сільських громад. Викладене свідчить, що сфера прикладання праці у секторі сільського господарства помітно звузилась. Ситуація з працевлаштуванням ускладнюється значними обсягами вивільнення робочої сили у короткий термін, а також монофункціональністю сільської зайнятості [3, с.73].

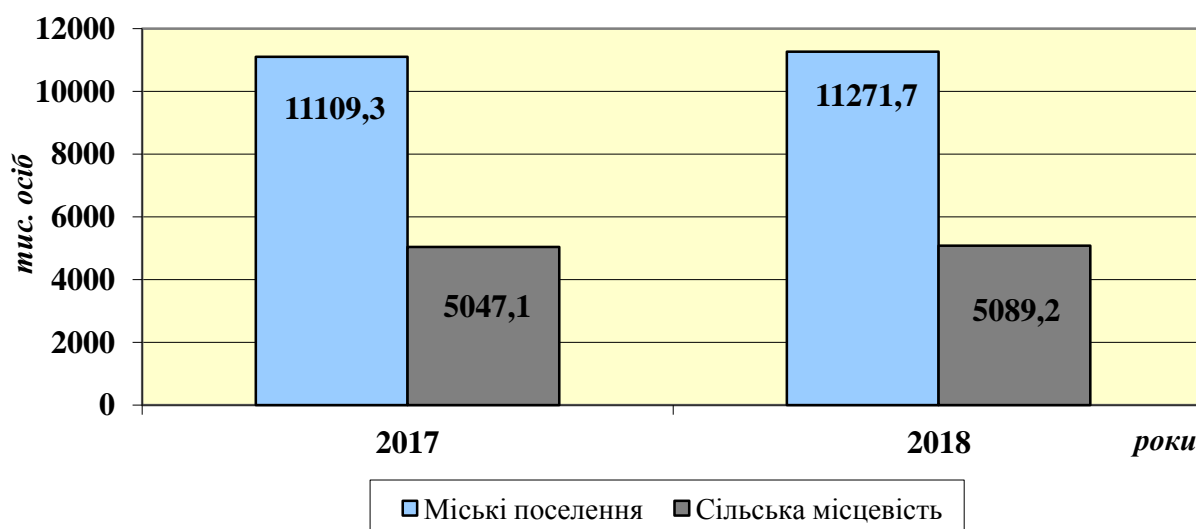


Рис.1. Чисельність зайнятого населення в Україні у сільській та міській місцевості у 2017-2018 рр., тис. осіб. [2]

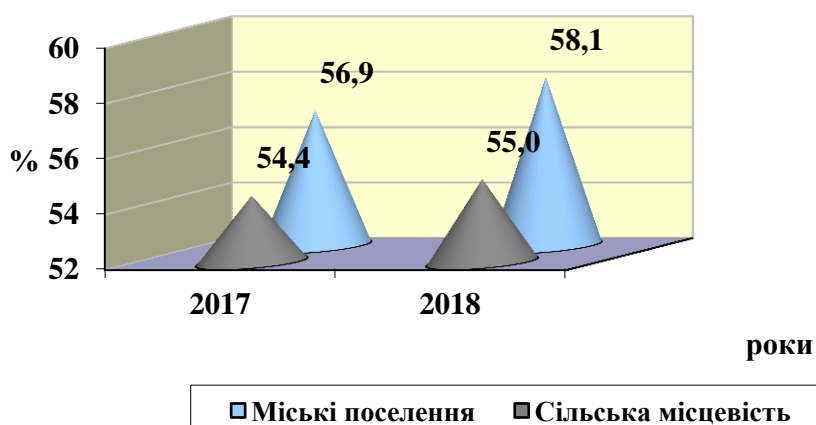


Рис. 2. Рівень зайнятості населення в Україні у сільській та міській місцевості у 2017-2018 рр., %% [2]

Водночас, у складі зайнятого населення лише 35,1% є найманими працівниками, тобто штатними і позаштатними (працюючими за договорами та за сумісництвом) працівниками підприємств. Найбільше працівників у сільській місцевості працювало у фермерських господарствах, частка яких у 2017 р. у загальній структурі суб'єктів господарювання становила 74,9%. Одночасно слід зауважити, що кількість господарюючих суб'єктів на селі у 2017 р. (45 558 од.) у порівнянні з 2013 р. зменшилась на 18,4% (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України у 2013-2017 рр., за організаційно-правовими формами господарювання, од.*

Організаційно-правові форми господарювання підприємств	Роки					2017 р. у % до загальної кількості	2017 р. у % до 2013 р.
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.		
Господарські товариства	8295	7750	7721	8700	6967	15,3	84,0
Приватні підприємства	4153	3772	3627	3752	3215	7,1	77,4
Виробничі кооперативи	810	674	596	738	448	1,0	55,3
Фермерські господарства	40856	39428	32303	33682	34137	74,9	83,6
Державні підприємства	278	228	241	222	199	0,4	71,6
Підприємства інших форм господарювання	1466	691	891	603	592	1,3	40,4
Усього	55858	52543	45379	47697	45558	100,0	81,6

* Інформацію за 2014 р. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, з 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь та без частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Джерело [5]

Фактично сільськогосподарські підприємства на сьогодні є безальтернативним місцем працевлаштування в сільській місцевості, і відповідно – умовою подальшого існування сільських населених пунктів [4, с. 52].

Слід відзначити, що достатньо суперечливе місце серед сільськогосподарських підприємств займають агрохолдинги, діяльність яких призводить як до позитивних, так і негативних наслідків. З одного боку, за рахунок механізації, застосування біо- та агротехнологій практично всі сільськогосподарські роботи проводяться в дуже короткий термін. З іншого боку, переважна частина сільського населення з їх земельними ділянками перетворилась на донорів агрохолдингів, набуваючи в трудоворесурсному контексті в основному статусу офіційно зареєстрованих безробітних або неформально зайнятих через різке скорочення робочих місць внаслідок запровадження промислового способу сільськогосподарської діяльності (сучасна практика діяльності агрохолдингів свідчить, що вони мають за мету отримання надприбутків через використання сільськогосподарських угідь України за мінімальних витрат для підтримки життєдіяльності сільської місцевості [4, с. 52-53]).

В цілому, тенденція до зменшення зайнятості сільського населення у галузях первинного виробництва є прогресивною зміною, оскільки йдеться про скорочення ручної праці. Однак дане скорочення було б дійсно прогресивним явищем, якщо б вивільнення економічно активного населення із галузей первинного виробництва супроводжувалось його працевлаштуванням в інших секторах економіки. Але, як правило, цього не відбувається, що породжує збільшення неформальної (як правило, тимчасової) зайнятості в сільській місцевості [3, с. 75].

Зайнятість сільського населення в неформальному секторі економіки є достатньо серйозною проблемою. Існування самого даного сектору зумовлено структурними дисбалансами на ринку праці, збільшенням масштабів безробіття, поширенням бідності населення, яка охопила навіть зайнятих у формальному секторі економіки (бідність працюючих), зниженням економічної активності тощо [7].

Для виправлення ситуації слід запровадити принцип повернення частини прибутку територіям або сільським громадам, земельні ресурси яких використовують агрохолдинги. Ці кошти мають перераховуватись на рахунки сільських громад та використовуватись за цільовим призначенням – на покращення соціального обслуговування сільських жителів або на реальну підтримку підприємницьких структур, які беруть на себе зобов'язання зі створення робочих місць безпосередньо в населених пунктах, де вони розташовані, або у сусідніх за умови забезпечення їх транспортної доступності [3, с. 74].

Таким чином, на сьогодні на ринку сільської праці склалась вкрай несприятлива ситуація через обмежені можливості працевлаштування та відсутність диверсифікації господарської діяльності. Як наслідок – проблема безробіття на селі є вкрай актуальною, незважаючи на певне зменшення кількості і рівня безробіття у 2018 р. у порівнянні з 2017 р. Так, у 2018 р. серед мешканців сільської місцевості рівень безробіття за методологією МОП становив 9,2% у порівнянні з 9,9% у 2017 р. (рис 3, рис. 4). Причини такого скорочення обумовлені не покращенням ситуації на ринку праці, а несприятливими умовами щодо збереження і відтворення людських ресурсів. Низька ємність ринку праці у сільських населених пунктах, а також низький рівень життя сільського населення зумовлюють необхідність пошуку роботи не за місцем проживання, спричиняючи відтік найбільш активної та працездатної частини населення до міст (в Україні на сьогодні 54,9% сільського населення працює за межами сільських населених пунктів) та активізуючи зовнішню трудову міграцію. Крім того, спостерігається відчутна деформалізація зайнятості на селі через надмірне зростання сільського населення в особистих селянських господарствах [4, с. 54].

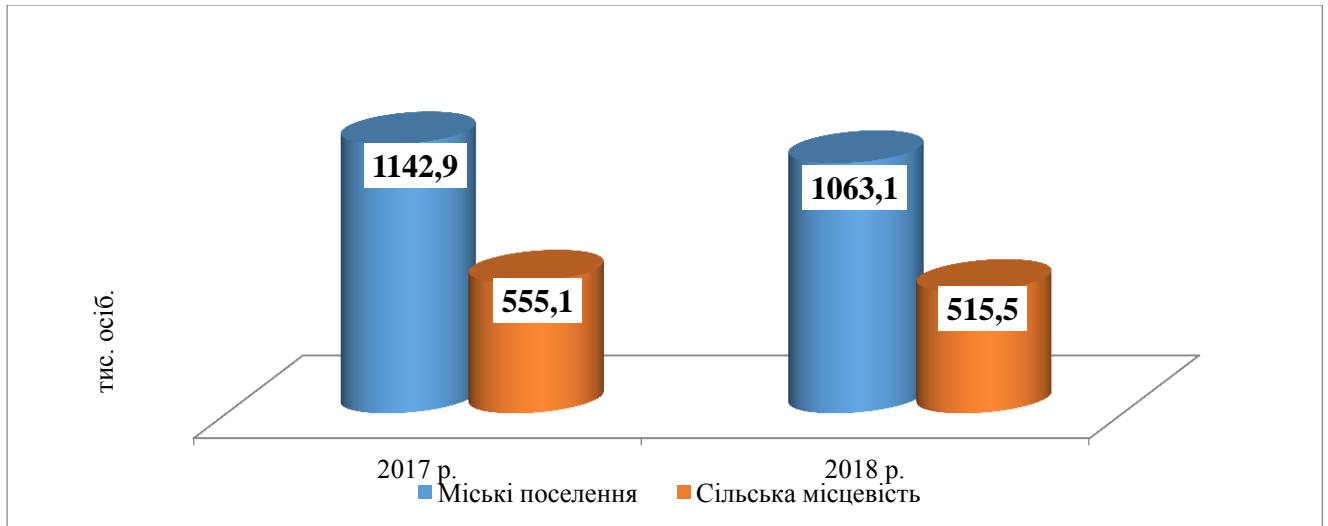


Рис. 3. Чисельність безробітного населення в Україні у сільській та міській місцевості у 2017-2018 рр., тис. осіб. [2]

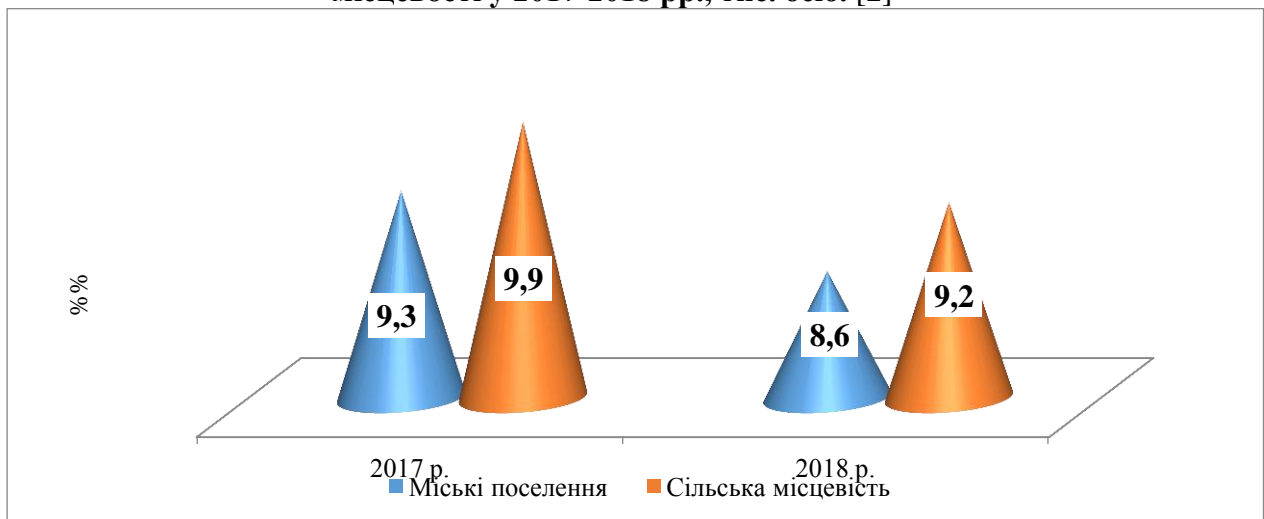


Рис. 4. Рівень безробіття в Україні у сільській та міській місцевості у 2017-2018 рр., тис. осіб. [2]

Одним з основних чинників, що гальмує розвиток сільського господарства, є нестача кваліфікованих кадрів. Кадрова політика в галузі не відповідає потребам сьогодення. Система закладів аграрної освіти виявилась не готовою до нових викликів, відстаючи від трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки, і залишаючись орієнтованою на підготовку фахівців вузького профілю, в той час як сільськогосподарським підприємствам потрібні кадри з міждисциплінарною підготовкою, здатні до ефективної роботи в умовах агресивного ринкового середовища і зростаючих конкурентних викликів.

На сьогодні існує розбалансованість кадрової політики в галузі, адаптація системи підготовки професійних кадрів для аграрного сектора до нових умов фактично звелась до зменшення кількості закладів аграрної освіти, передачі аграрної освіти з юрисдикції Міністерства аграрної політики до Міністерства освіти і науки України, включення більшості профільних технікумів і коледжів до складу університетів, зменшення державного замовлення. Критичне обмеження фінансування розвитку матеріально-технічної бази протягом останніх десятиліть призвело до того, що навчальні заклади практично не мають сучасної техніки, обладнання, лабораторій, необхідних для

підготовки висококваліфікованих фахівців. Крім того, на відміну від світової практики, в Україні відсутні законодавчі норми щодо обов'язкової участі аграрних підприємств у професійній підготовці профільних фахівців [6, с. 41-42]. В результаті, більшість українських компаній, навіть заявляючи про дефіцит кадрів, практично не приймають участі у вирішенні проблем кадрового забезпечення, рівень взаємодії між роботодавцями та освітньою сферою є вкрай низьким [8].

За таких умов загострюється проблема працевлаштування випускників сільськогосподарських ВНЗ. За різними оцінками, за профілем отриманої спеціальності працюють лише 5-9% випускників. Також спостерігається тенденція до скорочення частки сільської молоді у складі студентів аграрних навчальних закладів, що неминуче призведе до скорочення кількості випускників, які повертатимуться працювати у сільську місцевість [6, с. 42].

Україні необхідні кардинальні зміни в системі підготовки кадрів для сільського господарства, розробка Державної стратегії реформування аграрної освіти [6, с. 42]. Перш за все, необхідно відновити практику надання преференцій абітурієнтам із сільської місцевості (на сьогодні їх частка не перевищує 25-30%, а за деякими спеціальностями – 5-9%). Для вирішення даної проблеми вбачається за доцільне [6, с. 43]:

- активізувати профорієнтацію сільської молоді під час шкільного навчання;
- знизити прохідний бал для сільської молоді;
- повернути квотування у вищих навчальних закладах для сільських дітей;
- відновити практику укладання договорів з державою (систему підготовки кадрів для сільського господарства за кошти держави) з подальшим працевлаштуванням у сільській місцевості та ін.

Висновки. Негативні тенденції зайнятості населення у сільській місцевості свідчать про процес звуження сфери прикладання праці на селі. Наслідком звуження сфери прикладання праці у сільській місцевості є зростання безробіття на даній території. Вивільнення трудових ресурсів із сільськогосподарської галузі супроводжується існуванням прихованого безробіття. Ситуація погіршується тим, що в сільській місцевості існують обмежені можливості забезпечення населення іншою, крім сфери сільськогосподарського виробництва, працею. Деструктивні тенденції у сфері підготовки фахівців для сільськогосподарської галузі об'єктивно зумовлюють процес подальшого погіршення умов відтворення зайнятості на селі.

Вищезазначене обумовлює необхідність подальших досліджень окресленої проблематики за такими напрямками: визначення механізмів переходу від моноструктурної до поліструктурної зайнятості на селі; відродження та подальший розвиток механізмів стимулювання малого бізнесу на селі через використання можливостей кооперативного напрямку; формування інвестиційно привабливих умов для розвитку сільського підприємництва; вдосконалення системи підготовки кадрів для потреб сільської місцевості відповідно до завдань регулювання сільського ринку праці; оцінка перспектив розширення сільської зайнятості з метою запобігання поширенню безробіття на селі.

Список використаної літератури

1. Стегней М. І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 125-133 ; Stehnei M. I. Suchasni napriamy zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii: yevropeyskyi dosvid i ukraïnski realii / M.I. Stehnei // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – № 3. – S. 125-133.

2. Зайнятість та безробіття у сільській місцевості у січні-травні 2019 року [Електронний ресурс] : аналітична записка // Державна служба зайнятості. – Режим доступу : <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> ; Zainiatist ta bezrobittia u silskii mistsevosti u sichni-travni 2019 roku [Elektronnyi resurs] : analitychna zapyska // Derzhavna sluzhba zainiatosti. – Rezhym dostupu : <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>

3. Джегур Г. Зайнятість і безробіття сільського населення: сучасні тренди та інструменти їх згладжування / Г. Джегур // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2016. - Вип. 42(1). - С. 71-81 ; Dzhehur H. Zainiatist i bezrobittia silskoho naseleння: suchasni trendy ta instrumenty yikh zghladzhuvannia / H. Dzhehur // Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii : Ekonomichni nauky. - 2016. - Vyp. 42(1). - S. 71-81.

4. Балановська Т. І. Розвиток підприємництва на сільських територіях: можливості та загрози / Т. І. Балановська, О. П. Гоголю // Інфраструктура ринку. – 2019. – Вип. 28. – С. 51-59 ; Balanovska T. I. Rozvytok pidpriemnytstva na silskykh terytoriiakh: mozhlyvosti ta zahrozy / T. I. Balanovska, O. P. Hohulia // Infrastruktura rynku. – 2019. – Vyp. 28. – S. 51-59.

5. Сільське господарство України за 2017 р. : стат. зб. / Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – 245 с. ; Silske hospodarstvo Ukrainy za 2017 r. : stat. zb. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Kyiv, 2018. – 245 s.

6. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. О. М. Бородіної, О. В. Шубравської. – Київ, 2018. – 152 с. ; Ahrarnyi i silskyi rozvytok dlia zrostannia ta onovlennia ukraïnskoi ekonomiky : naukova dorovid / za red. O. M. Borodinoi, O. V. Shubravskei. – Kyiv, 2018. – 152 s.

7. Кашуба Я. М. Тенденції зайнятості у неформальному секторі економіки [Електронний ресурс] / Я. М. Кашуба // Ефективна економіка. – 2015. – № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4233> ; Kashuba Ya. M. Tendentsii zainiatosti u neformalnomu sektori ekonomiky [Elektronnyi resurs] / Ya. M. Kashuba // Efektyvna ekonomika. – 2015. – № 8. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4233>

Григоренко Ю. Ринок праці в 2018 році: Українці хочуть отримувати більше, ніж можуть дати роботодавці [Електронний ресурс] / Ю. Григоренко // 112.ua. – 2018. – 9 лютого. - Режим доступу : <https://ua.112.ua/statji/rynok-pratsi-v-2018-rotsi-ukraintsi-khochut-otrymuvaty-bilshe-nizh-mozhut-daty-robotodavtsi-431936.html> ; Hryhorenko Yu. Rynok pratsi v 2018 rotsi: Ukraintsi khochut otrymuvaty bilshе, nizh mozhut daty robotodavtsi [Elektronnyi resurs] / Yu. Hryhorenko // 112.ua. – 2018. – 9 liutoho. - Rezhym dostupu : <https://ua.112.ua/statji/rynok-pratsi-v-2018-rotsi-ukraintsi-khochut-otrymuvaty-bilshe-nizh-mozhut-daty-robotodavtsi-431936.html>

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019.

S.P. Kalinina
S.P. Lanska

EMPLOYMENT OF RURAL POPULATION: PROBLEMS AND CHALLENGES AT THE MODERN STAGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

In article it was analyzed the indicators in the area of employment and unemployment of the rural population that have been formed in recent years in Ukraine. Were determined the main tendencies, which mostly negatively influence the employment of the rural population of the state. Were grounded the guidelines for reforming the system of providing agriculture in

Ukraine with highly skilled personnel.

The ensuring employment at the present stage of economic development is one of the most difficult problems. Socio-economic development of rural areas is one of the priority directions of the development strategy of most developed countries in the world. It was established that in the Ukrainian agriculture there are conflicting changes that negatively affect the employment of rural population.

Negative trends in employment in the rural areas of Ukraine indicate a process of narrowing the scope of rural labor in recent years. As a result, there is an increase in unemployment in these areas. The release of labor from the agricultural sector is accompanied by the appearance of hidden unemployment. The influence of agroholdings on the rural labor market is considered. It is established that activities of agroholdings lead to both positive and negative consequences for employment of the rural population. In addition, in rural areas, there are limited possibilities for providing non-agricultural labor to the population. There were destructive trends in the field of training specialists for the agricultural sector. There is a shortage of skilled personnel for agriculture. Human resources policy in the field does not meet the needs of the modern economy. These processes are an objective prerequisite for further deterioration of the conditions of reproduction of employment in the countryside.

The foregoing stipulates the need for further studies of the identified problem in several directions. First, the definition of the mechanisms of transition from monostructure to polystyrene employment in the countryside. Secondly, the revival and further development of mechanisms for stimulating small businesses in the countryside through the use of opportunities for a cooperative trend. Thirdly, the formation of investment-friendly conditions for the development of rural entrepreneurship. Fourthly, improvement of the training system for the needs of rural areas in accordance with the tasks of regulation of the rural labor market. Fifthly, an assessment of the prospects for expanding rural employment in order to prevent the spread of unemployment in the countryside.

Key words: *rural population, employment, unemployment, agroholding, informal employment.*

УДК 621.791.927.55

О.Ю. Нестеров

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗРАХУНОК ПАРАМЕТРІВ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ

В даній статті аналізуються деякі економічні заходи екологічно чистої утилізації відходів полімерних матеріалів, показана перспективність розвитку теорії та технологій екструдювання. Метою даної роботи була розробка еколого-економічного чистого способу управління відходами вторинних полімерів за рахунок вдосконалення роботи екструдера шляхом визначення необхідних конструктивних параметрів шнека. За допомогою аналітичного розгляду процесу екструдювання в різних зонах екструдера, які характеризуються різними температурними умовами та насосним ефектом, визначені оптимальні параметри процесу екструдювання.

Ключові слова: *економічні заходи, екологічно чиста утилізація, екструдювання, полімерні матеріали, шнек, оптимальні параметри.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-18-25

Постановка проблеми. Проблема управління відходами набула сьогодні глобального характеру, і її ефективне рішення стає одним з ключових чинників для стійкого розвитку суспільства, як з точки зору екологічної безпеки, так і з точки зору збереження природних ресурсів.

Ріст виробництва полімерних матеріалів (більш ніж $3 \cdot 10^8$ тон пластичних мас) у світі призводить до виникнення проблеми утилізації їх відходів, а відповідно і до загрози забруднення довкілля. [1,2]. Проблема управління відходами набула сьогодні глобального характеру, і її ефективне рішення стає одним з ключових чинників для стійкого розвитку суспільства, як з точки зору екологічної безпеки, так і з точки зору збереження природних ресурсів. Прогресуюча освіта і накопичення відходів породжують комплекс взаємозв'язаних ризиків, які в цілому торкаються як умов життєдіяльності людей, так і зрештою їх економічного благополуччя. Сьогодні існує проблема недооцінки вторинної сировини в природно ресурсному потенціалі. Не інформованість і відсутність маркетингу вторинних ресурсів, зневага соціальними і екологічними чинниками і навіть, в деякій мірі, безгосподарність значна частина відходів, які можуть бути використані як матеріальні і енергетичні ресурси, втрачається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні налічується зараз близько 100 підприємств, які здійснюють утилізацію відходів полімерних матеріалів. На ринку вторинних полімерних матеріалів доцільно виділяти дві групи підприємств. Одна з них - підприємства "з традиціями", які супроводять використання вторинної сировини. А друга група - це спеціалізовані новоутворені підприємства, орієнтовані саме на створення і використання вторинної сировини. В цілому ринок вторинних полімерних матеріалів є гнучкішим, ніж ринок макулатури. Останніми роками на ринку вторинних полімерних матеріалів виникла велика кількість підприємств, які створювалися саме для переробки полімерних відходів. Головний напрям діяльності цих підприємств - обробка і переробка відходів полімерних матеріалів в регранулят. Відходи полімерних матеріалів сортуються по видах, кольорі, якості матеріалу, проходять процес очищення, подрібнення і тому подібне. Деякі з цих підприємств первинно створювалися як підприємства по збору і заготівлі відходів, але потім напрям їх діяльності розширився саме за рахунок переробки і обробки вторинних полімерів. Головна проблема підприємств по переробці полімерних матеріалів - недолік потужностей внаслідок недоліку сировини. Це підприємство стабільно нарощує об'єми переробки. Головними центрами переробки вторинних полімерних матеріалів є Київ (орієнтовно 10 підприємств), Одеса (10), Дніпропетровськ (6), Харків (5), що пояснюється концентрацією цих видів ресурсів у великих містах. В Україні чотири області не мають підприємств по переробці полімерів (Тернопільська, Закарпатська, Миколаївська і Сумська обл.).

Розвинені країни вкладають колосальні кошти в заходи по поліпшенню екологічної обстановки і максимальному зниженню побічних ефектів від виробництва. Пріоритетним став екологічний напрям розвитку промисловості :збереження природних ресурсів і чистоти довкілля. Багато провідних компаній зробили ставку на турботу про здоров'я споживача і економічна доцільність такого підходу давно підтверджена. Сьогодні великий попит мають саме екологічно чисті товари, оскільки споживач прагне оточити себе безпечними для здоров'я і якісними речами.

Відомими машинами для переробки термопластичних полімерів є екструдери та термопластавтомати [3,4]. Екструзійний прес [5], містить механізм дозування прес-маси, напрямний пристрій, теплообмінні плити, дистанційні планки та привод, а також вертикальний колектор. Крім того агрегат [3], розташовується по довжині колектора та проходить між магістралями подачі теплоносія і відділений від них

ізолятором та містить нейтральну зону за зоною нагрівання у вигляді заповнених ізолятором поперечних каналів та зону охолодження.

Для забезпечення якості продукції, даний пристрій передбачає розділення на зони (по температурі) по шляху надходження прес-маси, що робиться, в основному, для утворення необхідних фізичних та хімічних якостей (в'язкості) в кожній зоні, а тому і рівного протитиску пресу екструдера. Для забезпечення потрібних температурних умов у зонах пресу використовують хладагенти та теплоносії. Це дуже ускладнює конструкцію пресу екструдера та зужує його технологічні можливості через залежність в'язкості матеріалу та величини протитиску від температури хладагенту та теплоносія, що потребує додаткового використання нагрівачів та холодильників. Двохпозиційний термопластавтомат [6], який складається із станини, в яку вмонтовані два механізми запирання форм, механізм інжекції з черв'ячною пластикацією, а також механізм дотискання. Це дуже обмежує технологічні можливості агрегату і робить його непридатним до використання, а також для переробки великої кількості різновидів полімерів. Також важливим недоліком є час витримки матеріалу під тиском, по відношенню до часу загального циклу виробництва, який може складати до 75 %.

Мета статті Довести важливість створення ефективних систем поводження з відходами з урахуванням технічних та економічних чинників. Розробка розрахунку та аналітичне дослідження та удосконалення конструкції екструдера для переробки полімерних матеріалів, шляхом визначення потрібних конструктивних параметрів шнека екструдера. Завдяки такій розробці стає можливим покращення умов роботи агрегату та досягається більш повна переробка прес-маси за рахунок вирівнювання протитиску і насосного ефекту у всіх зонах.

Основний матеріал. Одним з видів забруднення довкілля є пластикове забруднення, яке негативно впливає на земну поверхню і воду. Пластмаси містять багато хімічних речовин, які негативно впливають на усе живе. Мають місце зусилля із скорочення використання пластмас і їх вторинної переробки. Проте пластмас отримав широке поширення, як матеріал для упаковки, унаслідок своєї довговічності і невисокої ціни. З точки зору функціональності, упаковка повинна відповідати ряду принципів, таких як: захист, герметичність, надання інформації, естетичний вигляд, простота використання і усім цим принципам пластмасова упаковка відповідає. Але незважаючи на усі позитивні характеристики ця упаковка має істотний недолік - цей вид відходу переробляти досить проблематично.

Ріст виробництва полімерних матеріалів у світі призводить до виникнення проблеми утилізації їх відходів, а відповідно і до загрози забруднення довкілля. Враховуючи специфічні властивості полімерних матеріалів (вони не піддаються гниттю і корозії) вирішення цієї проблеми носить, передусім, екологічний характер. Універсального рішення цієї проблеми навіть в економічно розвинених країнах доки не знайдено. Причина такого положення обумовлена необхідністю застосування до неї комплексного підходу, що включає соціально-економічну, науково-технічну і інші складові. В даний час в суспільстві діє схема «здобич - переробка - вживання - відходи» але вона стає нині усе менш прийнятною внаслідок недостатнього дефіциту землі та ресурсів потрібних для поховання відходів.

Екструдювання є одним із екологічно чистих методів переробки вторинних полімерів на даний час. Головним елементом у конструкції екструдера є шнек який повинен конструюватись таким чином, щоб продуктивність кожної зони екструдера була рівномірною. Шнек виготовляється цільним, це підвищує надійність роботи агрегата. Пресована маса перетворюється із твердої на в'язку суміш яка має різноманітні фізичні характеристики. Протитиск екструдера, у випадку однакового кута

нахилу робочої вісі шнека, різний у кожній зоні, що викликає неоднаковий розподіл тиску та різну продуктивність у кожній зоні.

Визначення величини кута нахилу робочого каналу шнека, в залежності від протитиску агрегата, дозволяє вирівнювати насосний ефект та продуктивність у кожній зоні екструдера. Зміна кута нахилу робочого каналу у кожній зоні призведе до покращення якості виробів, виключення їх різнотовщинності, а також обривів у процесі роботи.

Розглядали схему екструдювання (рис. 1).

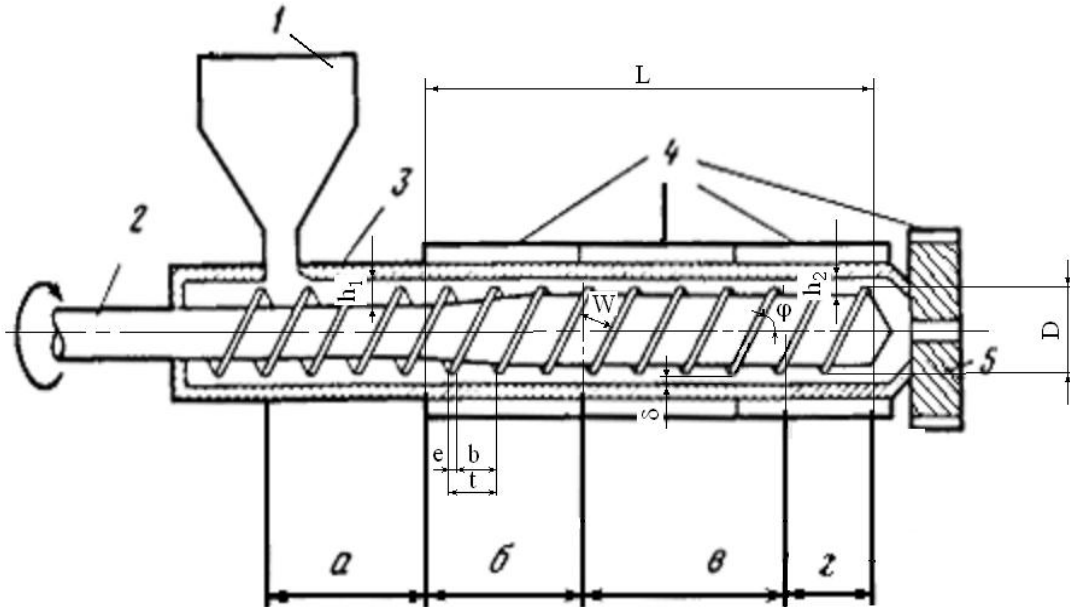


Рис. 1. Схема процесу екструдювання для визначення протитиску екструдера

Записували вираз для визначення протитиску екструдера у кожній зоні, відповідно до роботи [8]:

$$\Delta P = \int_0^L \frac{\pi^2 \cdot D^2 \cdot \left[\left(\frac{h_2 - h_1}{L} \right) \cdot \ell + h_1 \right] \cdot \left(1 - \frac{m \cdot e}{t} \right) \cdot \sin \varphi \cdot \cos \varphi \cdot N \cdot \left[f_{ym} - \frac{\delta}{\left(\frac{h_2 - h_1}{L} \right)} \right] \cdot k_t \cdot \eta \cdot (n + 1) \cdot 2^n}{\pi \cdot D \cdot 2 \cdot f_{np} \cdot \left(1 - \frac{m \cdot e}{t} \right) \cdot \sin^n \varphi \cdot \left[\left(\frac{h_2 - h_1}{L} \right) \cdot \ell + h_1 \right]^3} dl, \quad (1)$$

де φ – кут нахилу гвинтового каналу черв'яка шнека у визначеній зоні, град.;

ΔP – протитиск екструдера у визначеній зоні, Па;

n – індекс плинності матеріалу;

D – діаметр шнека у визначеній зоні, м;

L – довжина визначеної зони шнека, м;

N – частота обертання шнека екструдера, s^{-1} ;

k_t – коефіцієнт впливу температури;

η – в'язкість прес-маси при заданих температурно-швидкісних умовах, Па·с;

f_{ym} – коефіцієнт впливу втрат;

f_{np} – коефіцієнт впливу протитоку;

$B = \frac{h_2 - h_1}{L}$ – коефіцієнт, що враховує кіничний нахил зони шнека;

h_1 та h_2 – товщини шару матеріалу на вході та виході у визначеній зоні екструдера, м;

e – товщина гвинта черв'яка шнека, м;

δ – зазор між гвинтом черв'яка та корпусом, м;

$L = L_a, L = L_b, L = L_c$, та $L = L_e$ відповідно для кожної зони;

ℓ – координата в здовж осі екструдера;

m – число (кількість) заходів шнека, шт.

Звідки, після скорочень та перетворень виразу (1), запишемо:

$$\Delta P = A \cdot \int_0^L \frac{\left(f_{ym} - \frac{\delta}{\left(\frac{h_2 - h_1}{L} \right) \cdot \ell + h_1} \right)}{\left[\left(\frac{h_2 - h_1}{L} \right) \cdot \ell + h_1 \right]^2} d\ell, \quad (2)$$

$$\text{де } A = \frac{\pi \cdot D \cdot \cos \varphi \cdot N \cdot k_t \cdot \eta \cdot (n+1) \cdot 2^n}{2 \cdot f_{np} \cdot \sin^{n-1} \varphi}, \quad (2^*)$$

$$\text{або } A = C \cdot \frac{\cos \varphi}{\sin^{n-1} \varphi}, \quad (2^{**})$$

$$\text{тут } C = \frac{\pi \cdot D \cdot N \cdot k_t \cdot \eta \cdot (n+1) \cdot 2^n}{2 \cdot f_{np}}. \quad (2^{***})$$

Вирішимо інтегральний вираз (2):

$$\begin{aligned} \Delta P &= A \cdot \left[f_{ym} \int_0^L \frac{d\ell}{(B \cdot \ell + h_1)^2} + \delta \int_0^L \frac{d\ell}{(B \cdot \ell + h_1)^3} \right] = A \cdot \left[\left(-\frac{f_{ym}}{(B \cdot L + h_1)} - \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)^2 \cdot B} \right) - \left(-\frac{f_{ym}}{h_1 \cdot B} - \frac{\delta}{2 \cdot h_1^2 \cdot B} \right) \right] = \\ &= A \cdot \left[-\frac{1}{(B \cdot L + h_1)} \cdot \left(f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)} \right) + \frac{1}{h_1 \cdot B} \cdot \left(f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot h_1} \right) \right] = -\frac{A}{(B \cdot L + h_1)} \cdot \left(f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)} \right) + \\ &+ \frac{A}{h_1 \cdot B} \cdot \left(f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot h_1} \right) = \frac{A}{B} \cdot \left[\frac{2 \cdot f_{ym} \cdot h_1 + \delta}{2 \cdot h_1^2} - \frac{f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)}}{L + \frac{h_1}{B}} \right], \quad (3) \end{aligned}$$

$$\text{де } B = \frac{h_2 - h_1}{L}.$$

У загального випадку отримаємо:

$$\Delta P = \frac{C \cdot \cos \varphi}{B \cdot \sin^{n-1} \varphi} \cdot \left[\frac{2 \cdot h_1 \cdot f_{ym} + \delta}{2 \cdot h_1^2} - \frac{f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)}}{L + \frac{h_1}{B}} \right]. \quad (4)$$

За даними джерела [8], значення індексу плинності матеріалу для полімерних матеріалів знаходиться у межах $n \cong 2 \dots 5$. Для конкретного полімеру із $n = 2$, запишемо

параметри:

$$C = \frac{6 \cdot \pi \cdot D \cdot N \cdot k_t \cdot \eta}{f_{np}} \quad \text{та} \quad A = \frac{6 \cdot \pi \cdot D \cdot N \cdot k_t \cdot \eta \cdot \cos \varphi}{f_{np} \cdot \sin \varphi}. \quad (5)$$

Введемо тут додаткову величину:

$$E = \frac{C}{B} \cdot \left[\frac{2 \cdot f_{ym} + \delta}{2 \cdot h_1^2} - \frac{f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)}}{L + \frac{h_1}{B}} \right] =$$

$$= \frac{6 \cdot \pi \cdot D \cdot N \cdot k_t \cdot \eta}{f_{np} \cdot B} \cdot \left[\frac{2 \cdot h_1 \cdot f_{ym} + \delta}{2 \cdot h_1^2} - \frac{f_{ym} + \frac{\delta}{2 \cdot (B \cdot L + h_1)}}{L + \frac{h_1}{B}} \right]. \quad (6)$$

Тоді:

$$\Delta P = E \cdot \frac{\cos \varphi}{\sin \varphi} = E \cdot \operatorname{ctg} \varphi. \quad (7)$$

Звідки, для конкретного полімеру із індексом плинності $n = 2$, одержимо:

$$\varphi = \operatorname{arcctg} \frac{\Delta P}{E}. \quad (8)$$

Взагалі для розв'язання поставленої в статті задачі запропонована екологічна модель шнека екструдера. Вона складається із обігрівального корпусу з завантажувальним отвором, екструзійну голівку, а також черв'ячний шнек із робочим гвинтовим каналом. При конкретизуванні розрахунків використовували експериментальні дані за джерелами [7,8].

Звідки за розрахунками для загального випадку можна встановити оптимальні значення кутів нахилу гвинтового робочого каналу: для зони завантаження $\varphi_{(a)} = 85,5$ град., для зони стискування $\varphi_{(б)} = 84,3$ град., для зони гомогенізації $\varphi_{(в)} = 89,3$ град., для зони дозування $\varphi_{(г)} = 88,5$ град. Виконання шнека екструдера із розрахованими значеннями кутів нахилу гвинтового робочого каналу по зонах забезпечить рівний протитиск по всіх зонах агрегату. Виготовлення гвинтового шнеку можливо методами лиття, штампування або накатування по ділянках.

Висновки. В статті показана еколого-економічна перспективність напряму комплексного розвитку технології переробки вторинних полімерів, кількість яких з кожним роком збільшується. Для переробки та повторного використання термопластичних полімерів найбільш придатним та універсальним є спосіб екструзії (соекструзії). Для покращення якості продукції і розширення технологічних можливостей екструдера вирівнювання протитиску прес-маси, встановлен вираз для визначення необхідного кута нахилу гвинта шнеку, що потрібно враховувати при виготовленні та експлуатації машини. Розроблено методику розрахунку економічного конструювання параметрів шнеку екструдера та наведений приклад розрахунку для конкретного випадку, що відповідає умовам переробки поліетилену низького тиску.

Список використаної літератури

1. Филатов В. А. Вредные вещества в промышленности. Справочник / под общ. ред. В. А. Филатова, В. А. Курляндского. – Ленинград : Химия, 1993. – 463 с. ; Filatov V. A. Vrednye veshchestva v promyshlennosti. Spravochnik / pod obshch. red. V. A. Filatova,

V. A. Kurlyandskogo. – Leningrad : Khimiya, 1993. – 463 s.

2. Дядичев В. В. Соекструзийна обробка вторинних полімерних матеріалів (теорія, технологія, обладнання) : автореф. дис... докт. техн. наук : спец. 05.03.05 / Валерій Володиславович Дядичев; Східноукраїнський національний ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2003. – 36 с. ; Diadychev V. V. Soekstruziina obrobka vtorynnykh polimernykh materialiv (teoriia, tekhnolohiia, obladnannia) : avtoref. dys... dokt. tekhn. nauk : spets. 05.03.05 / Valerii Volodyslavovych Diadychev; Skhidnoukrainskyi natsionalnyi un-t im. V.Dalia. – Luhansk, 2003. – 36 s.

3. Торнер Р. В. Оборудование заводов по переработке пластмасс: учеб. пособ. / Р.В. Торнер, М. С. Акутин. – Москва : Химия, 1986. – 400 с. ; Torner R. V. Oborudovanie zavodov po pererabotke plastmass: ucheb. posob. / R. V. Torner, M. S. Akutin. – Moskva : Khimiya, 1986. – 400 s.

4. Басов Н. И. Оборудование для производства объемных изделий из термопластов / Н. И. Басов, В. С. Ким, В. К. Скуратов. – Москва : Машиностроение, 1972. – 272 с. ; Basov N. I. Oborudovanie dlya proizvodstva obemnykh izdeliy iz termoplastov / N. I. Basov, V. S. Kim, V. K. Skuratov. – Moskva : Mashinostroenie, 1972. – 272 s.

5. А.с. 2038206 СССР, МПК 6 В 29 N 3/26, 5/02. Экструзионный пресс / Г. Я. Жибуль (СССР). – № 8344921, заявл. 20.08.1991, опубл. 21.05.1993, Бюл. № 19.; A.s. 2038206 SSSR, МПК 6 V 29 N 3/26, 5/02. Ekstruzionnyu press / G.Ya. Zhibul (SSSR). – № 8344921, zayavl. 20.08.1991, opubl. 21.05.1993, Byul. № 19.

6. А.с. 188654 СССР, МПК 4 В 29 F, 3/00. Двухпозиционный термопластавтомат / Э.Л. Калинин, И.С. Кричевер, Т.П. Николенко, И.М. Рабинович. – № 793085/23-5, заявл. 03.09.1962, опубл. 01.11.1966, Бюл. 22.; A.s. 188654 СССР, МПК 4 V 29 F, 3/00. Dvukhpозitsionnyu termoplastavtomat / E.L. Kalinichev, I.S. Krichever, T.P. Nikolenko, I. M. Rabinovich. – № 793085/23-5, zayavl. 03.09.1962, opubl. 01.11.1966, Byul. 22.

7. Шенкель Г. П. М. Влияние результатов исследовательских работ на конструкцию шприц-машины / Г. П. М. Шенкель // Переработка полимеров: сб. пер. / под ред. Р. В. Торнера. – Ленинград; Москва : Химия, 1964. – С. 9-81 ; Shenkel G. P. M. Vliyanie rezultatov issledovatel'skikh rabot na konstruktsiyu shprints-mashiny / G. P. M. Shenkel // Pererabotka polimerov: sb. per. / pod red. R. V. Tornera. – Leningrad; Moskva : Khimiya, 1964. – S. 9-81.

8. Якоби Г. Р. Механизм течения в одночервячной шприц-машине / Г. Р. Якоби // Переработка полимеров : сб. пер. / под ред. Р. В. Торнера. – Ленинград; Москва : Химия, 1964. – С. 105-127 ; Yakobi G. R. Mekhanizm techeniya v odnochervyachnoy shprints-mashine / G. R. Yakobi // Pererabotka polimerov : sb. per. / pod red. R. V. Tornera. – Leningrad; Moskva : Khimiya, 1964. – S. 105-127.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2019.

O.Yu. Nesterov

ECOLOGICAL AND ECONOMIC MANAGEMENT OF POLYMERIC MATERIAL WASTES

In this article some economic measures of ecologically pure utilization of waste of polymeric materials are analyzed, the perspective of development of the theory and extrusion technologies is shown. The purpose of this work was the development of ecological and economic clean way of waste secondary polymers management by improving the work of the extruder by determining the necessary structural parameters of the screw.

The purpose of this work was an analytical research of backpressure at different sectors of the extruder during the moving through it a pressed bulk and improving of the working conditions of the device in relation to the technology of plastics waste processing. The recommendations to the calculation of the required design parameters of screw, as the main structural element of the extruder, are developed as result of research, which allows to achieve a more complete processing of the pressed bulk under specified temperature and rate conditions due to the alignment of the backpressure and pumping effect in all areas of the device. The proposed enhancement provides of productivity alignment by zones of the extruder, which excludes of intermittent work, breaks and thickness unevenness of manufactured products. Thus, in order to solve the problem set forth in the article, the model of the extruder structure, which includes a heating box with a loading hole and an attached bunker, an extrusion head and a worm screw with a screw channel connected through a gear with an electric drive, is proposed, with the worms A screw auger is designed with integer with two or more zones, and the angle of inclination of the screw channel in each zone. When specifying the calculations, experimental data from sources were used.

How to calculate the transcendental equation for a general case, it is easy to determine the values of the angles of inclination of the propellant channel: for the loading zone, for the zone of homogenization, for the zone of dosing. Execution of a screw extruder with determined values of angles of inclination of the screw channel along the zones will provide even counterpressure in all areas of the extruder. Manufacturing of a screw is possible by methods of molding, stamping or rolling on sections. By the analytical consideration of the theory of the extrusion process in the various sectors of the extruder, which are characterized by different temperature conditions and the pumping effect, is obtained of equation for calculating of the auger screw inclination angle for each sector of extruder that allows to improve of the machine design. The example of calculation of the screw design parameters for physical and chemical characteristics of low-pressure polyethylene under the conditions of its processing is made.

Key words: *economic measures, environmentally friendly utilization, extrusion, polymer materials, screw, optimal parameters.*

УДК 332.12-049.5(477-62)

О. В. Захарова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття висвітлює практичні аспекти забезпечення економічної безпеки на рівні регіону та міста в умовах посилення нестабільності зовнішнього середовища. Автор акцентує увагу на загрозах економічній безпеці територій Сходу України, що опинилися в зоні військово-політичного конфлікту. На прикладі крупного промислового міста Маріуполя визначено основні загрози економічної безпеки та обґрунтовано чинники, що обумовлюють їх прояви та характер дії.

Ключові слова: *економічна безпека, регіони, нестабільність, воєнний конфлікт, загрози, Донецька область, Маріуполь.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-25-40

Постановка проблеми. *В умовах стрімкої зміни геополітичних реалій та ведення військових дій на територіях східних регіонів України особливої актуальності набирає*

проблема забезпечення безпеки, у тому числі економічної, за рахунок пошуку шляхів та механізмів реформування регіональних економічних комплексів, визначення напрямів диверсифікації регіональної економіки, від яких залежать перспективи створення нових робочих місць, рівень та динаміка заробітної плати, доходи місцевих бюджетів, а в кінцевому підсумку - соціально-економічна стабільність в регіоні та в країні в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки впливу військово-політичного конфлікту на Сході України на економічний розвиток територій та національної економіки в цілому є предметом широкого кола досліджень, серед яких можна виділити праці Іванова С.В. [8], Лібанової Е.М. [13], Макогона Ю.В. [9], Полчанова А.Ю. [14], колективу авторів Центру Разумкова [3] та інших. В них підіймаються питання оцінки втрат економіки від воєнного конфлікту, галузеві аспекти розвитку національної економіки в контексті втрати частини територій країни та відповідно їх економічного потенціалу. Однак, питання оцінки стану економічної безпеки та формування її задовільного рівня в контексті впливу зовнішніх факторів, зокрема військово-політичних, потребує подальших системних та комплексних досліджень з урахуванням нестабільності ситуації на Сході України та неможливістю забезпечення миру.

Метою статті є дослідження практичних аспектів забезпечення економічної безпеки східних регіонів України на прикладі міста Маріуполя на основі виділення загроз безпеці та обґрунтуванні характеру їх прояву та дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічну безпеку визначають як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [15]. Економічну безпеку в сучасних наукових дослідженнях визначають на основі таких характеристик, як стійкість, стабільність, надійність, незалежність, самодостатність, здатність до розвитку, похідність від завдань економічного зростання, превалювання національних інтересів тощо [4]. Економічна безпека реалізується на різних рівнях: країна – регіони – міста (населенні пункти) – особистість, що взаємопов'язані на взаємообумовлені.

Безумовно, військові дії на південному сході України, що розпочато навесні 2014р., та ті наслідки, що яких вони призвели, негативно вплинули на економічний розвиток не тільки в регіоні, а й в країні в цілому. Як свідчать приведені в таблиці 1 дані щодо динаміки основних економічних показників розвитку Донецької області, за період 2013-2018 рр. регіон втратив суттєву частину свого економічного і перш за все виробничого потенціалу.

Таблиця 1

Динаміка основних економічних показників розвитку Донецької області за період 2013-2018 рр.

Показники		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валовий регіональний продукт	млрд. грн.	164,926	119,9	115,0	137,5	166,4	...
	темп зміни, %	-3,40	-27,25	-4,14	19,55	21,02	...
	питома вага в ВВП України, %	10,83	7,56	5,78	5,76	5,58	...
Обсяги реалізованої промислової продукції	млрд. грн.	220,6	181,4	190,7	208,7	258,7	312
	темп зміни, %	...	-17,77	5,13	9,44	23,96	20,60
	питома вага в обсягах України, %	16,30	12,70	10,70	9,70	9,90	12,40
Число	одиниць	145730	81537	69350	63694	60894	...

суб'єктів господарювання	темپ зміни, %	7,40	-44,05	-14,95	-8,16	-4,40	...
	питома вага, %	8,5	4,2	3,5	3,4	3,4	...
Експорт товарів	млрд. дол. США	12,408	8,403	3,695	3,431	4,432	4,846
	темп зміни, %	-12,20	-32,28	-56,02	-7,16	29,20	9,33
	питома вага в експорті України, %	19,60	15,60	9,70	9,40	10,20	10,20
Прямі іноземні інвестиції	млрд. дол. США	3,567	3,789	2,322	1,748	1,249	1,116
	темп зміни, %	0,20	6,24	-38,72	-24,72	-28,51	-10,66
	питома вага в ПІІ України, %	6,9	7,1	6,1	5,4	4	3,5

Складено та розраховано на основі [6,7]

В перші роки конфлікту спостерігалось значне зниження обсягів валового регіонального продукту та обсягів реалізації промислової, відповідно у 2014 р. на 27,25% та 17,77%. При цьому якщо у вартісному виразі показники залишилися майже незмінними, то питома вага регіону в ВВП України скоротилася майже вдвічі з 10,83% у 2013 р. до 5,58% у 2017 р., в обсягах реалізованої промислової продукції України з 16,3% у 2013 р. до 9,9% у 2017 р. зі зростанням частки у 2018 р. до 12,4%.

Донецька область, на частку якої до початку воєнних дій припадало 4,4% території країни (26517 км²), 9,6% населення країни (4344 тис. осіб) втратила 40% території (підконтрольна Україні територія складає 15341 км², що складає 2,5% території України).

За оцінками експертів воєнні дії та окупація територій Луганської та Донецької областей обумовили щорічні втрати ВВП України у розмірі 10,4 млрд. дол. США, отже, за п'ять років воєнного конфлікту ці втрати оцінюються у розмірі більш ніж 50 млрд. дол. США [3, с.43]. На окупованій території залишилися активи на суму більш ніж 32 млрд. дол. США (без врахування вартості землі і природних ресурсів), зруйновано або фізично знищено безліч інфраструктурних, соціальних та промислових об'єктів. За приблизними оцінками експертів на окупованих територіях залишилося 388 державних підприємств, 4500 об'єктів державної власності та понад 100 великих підприємств недержавної форми власності. В цілому втрачено близько 50% промислового потенціалу Донецької області [3, с. 44]. Функціонування підприємств, які залишилися на території України, через руйнування сформованих бізнес зв'язків ускладнилося обмеженнями логістичного характеру і неповним завантаженням виробничих потужностей.

Як наслідок, це призвело до зниження інвестиційної привабливості регіону та зниження рівня ділової активності. Так, число суб'єктів господарювання, що мали економічні інтереси на території регіону, скоротилося більш ніж в 2 рази з 145 тис. у 2013 р. до 60 тис. у 2017 р. При цьому якщо на частку регіону у 2013 р. припадало 8,5% від числа суб'єктів господарювання в Україні, то в 2017 р. цей показник склав лише 3,4%.

За аналізований період Донецька область втратила 2/3 свого експортного потенціалу, обсяги товарного експорту скоротилися з 12,4 млрд. дол. США у 2013 р. до 4,8 млрд. дол. США у 2018 р. Питома вага регіону в товарному експорті України скоротилася майже вдвічі, зменшившись з 19,6% у 2013 р. до 10,2% у 2018 р. За період 2013-2018 рр. спостерігається суттєвий відтік іноземного капіталу з регіону. З 3,6 млрд. дол. США іноземних інвестицій у 2013 р. залишилося 1,1 млрд. дол. у 2018 р. (скорочення величини іноземного капіталу втричі), при цьому питома вага регіону в обсягах прямих іноземних інвестицій України зменшилася з 6,9% у 2013 р. до 3,5% у 2018 р.

Найбільшим містом Донецької області наразі є місто Маріуполь – крупний промисловий центр та морський порт. На території міста в 243 км² проживає 458 тис. осіб, що становить 11% населення регіону, при цьому Маріуполь входить в десятку найбільших міст України. На території міста здійснює господарську діяльність понад 26 тис. суб'єктів, що складає 43% від загального числа суб'єктів господарювання по регіону, яких реалізують практично 50% всієї промислової продукції регіону. Рівень доходів населення, зокрема заробітна плата, характеризується показником на 46% вищим, ніж у середньому по Україні (складає 12587 за даними 2018 р.).

Як свідчить динаміка числа суб'єктів господарювання, представлена на рис.1 у період 2013-2015 рр. спостерігалось зменшення загальної кількості суб'єктів (відповідно на 1,3% у 2014 р., на 0,3% у 2015 р.) за рахунок скорочення числа фізичних осіб підприємців на 43% у 2014 р., 3% у 2015 р. Динаміка зростання числа юридичних осіб пов'язана з тим фактом, що підприємства з окупованих територій України зареєструвались на території міста. За рахунок збільшення на 62,2% за період 2015-2018 рр. числа юридичних осіб на території міста, загальна кількість господарюючих суб'єктів відповідно збільшилася з 20,5 тис. у 2015 р. до 26 тис. у 2018 (на 26,9%).

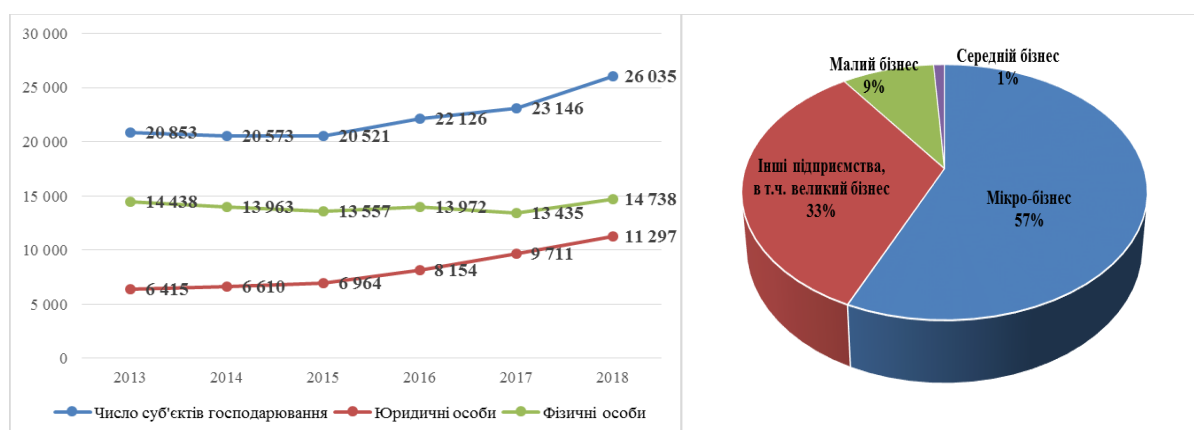


Рис. 1. Динаміка (2013-2018 рр.) та структура (2018 р.) суб'єктів господарювання м. Маріуполя

Складено на основі [10]

В структурі суб'єктів економічної діяльності 57% припадає на мікро-бізнес (фізичні особи – підприємці), серед підприємств – юридичних осіб, на частку яких приходить 43%, тільки 10% - це підприємства малого та середнього бізнесу, 33% - займають інші підприємства, що переважно представляють крупний бізнес.

Зокрема в Маріуполі зосереджені великі металургійні підприємства, які забезпечують 5% валютної виручки країни, 32% експорту металургійної продукції України та здійснюють експортні поставки більш ніж в 60 країн світу.

Як свідчать дані приведені в таблиці 2 в Маріуполі створюється 138,6 млрд. промислової продукції, що складає 44,2% від загальних обсягів реалізованої промислової продукції по регіону в цілому. Незважаючи на загрози зовнішнього середовища, в цілому спостерігалась зростаюча динаміка обсягів реалізації промислової продукції з найбільшими темпами зростання у 2017 р. (58,77%). За аналізований період обсяги реалізації промислової продукції збільшилися в 2,5 рази з 55 млрд. у 2013 р. до 138,6 млрд. у 2018 р.

*Динаміка деяких економічних показників розвитку м. Маріуполя
 за період 2013-2018 рр.*

Роки	Обсяги реалізації промислової продукції		Капітальні інвестиції		Іноземні інвестиції	
	млн. грн.	темпи зміни, %	млн. грн.	темпи зміни, %	млн. дол. США	темпи зміни, %
2013	55 030	-	2 331	-	645,2	-
2014	55 668	1,16	2 345	0,63	508,3	-21,22
2015	62 383	12,06	2 645	12,77	389,9	-23,29
2016	74 763	19,85	4 444	68,01	522,8	34,08
2017	118 704	58,77	7 064	58,95	470,1	-10,08
2018	138 583	16,75	7 930	12,27	513,8	9,30

Складено на основі [10]

Інвестиційну активність і привабливість підтверджує той факт, що 50,9% капітальних інвестицій і 41,6% іноземних інвестицій Донецької області здійснюється в економіку міста Маріуполя. Однак, нестабільна військово-політична ситуація не могла не позначитися на інвестиційному кліматі та діяльності іноземних інвесторів. Від'ємні темпи зміни обсягів прямих іноземних інвестицій у 2014-2015 рр., 2017 р. свідчать про відтік іноземного капіталу.

В цілому ситуація, в якій опинилося місто та загрози нестабільності зовнішнього середовища, з одного боку, мали негативний вплив на перспективи розвитку міста, а з іншого боку, відкрили нові перспективи для розвитку міста, зокрема переорієнтували в певній частині вектори розвитку з металургійного міста в місто зі значним невикористаним соціокультурним, туристичним та інноваційним потенціалом.

На основі проведеного дослідження нами на прикладі міста Маріуполя було узагальнено загрози економічної безпеки, з якими стикаються східні території України, що знаходяться безпосередньо в зоні воєнного конфлікту. Щодо самого міста Маріуполя, то слід зазначити, що дані загрози та ризики стримували динамічний соціально-економічний розвиток міста ще й до подій 2014 р., однак значно загострилися та актуалізувалися після початку конфлікту.

До загроз економічної безпеки міста належать:

1. Монопрофільність структури економіки міста, залежність міста від важкої промисловості.
2. Транспортно-логістичні проблеми.
3. Екологічні проблеми, надмірне техногенне навантаження, проблеми з водопостачанням, утилізацією промислових і побутових відходів.
4. Неefективне використання інфраструктурного, туристичного та інноваційного потенціалу
5. Проблеми безпеки життя населення та відновлення миру.

Щодо першої загрози, слід зазначити, що економіка міста переважно представлена деякими секторами, а саме металургією і машинобудуванням. З понад 60 промислових підприємств, що здійснюються економічну діяльність на території міста, 5 підприємств відносять до містоутворюючих, з яких найбільшим є МК ім. Ілліча і МК Азовсталь, на яких працює 32% зайнятого населення Маріуполя та які забезпечують 77,6% надходжень до бюджету міста.

Відповідно до критеріїв визначення монопрофільних міст, що вироблені сучасною світовою практикою, зокрема наявність містоутворюючого (одного або декількох

великих) підприємства, залежність дохідної частини бюджету від діяльності великого підприємства, недостатня різноманітність (низька диверсифікація) сфер зайнятості, частка підприємств однієї галузі перевищує 25% чисельності зайнятих в місті, частка однієї галузі становить понад 50% загального виробництва в місті; частка доходів в бюджеті міста від містоутворюючих підприємств формує 20% і більше, місто Маріуполь можна віднести до міста з монопрофільною структурою економіки.

Динаміка обсягів реалізації промислової продукції найкрупніших металургійних підприємств Маріуполя представлена на рис. 2

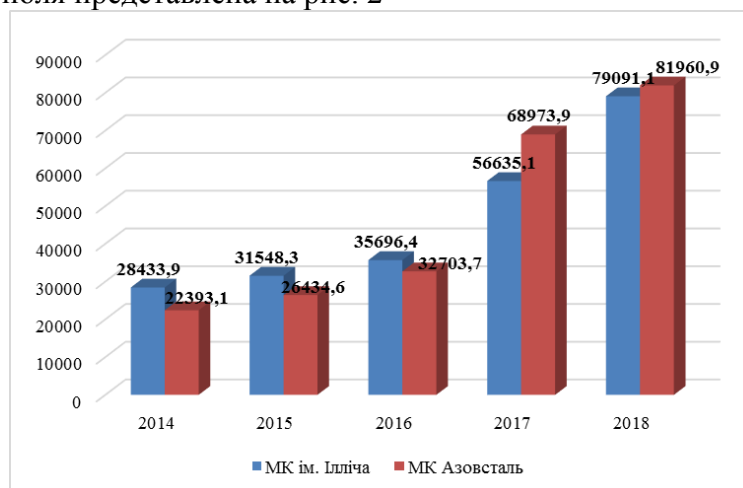


Рис. 2. Динаміка обсягів реалізації промислової продукції металургійних комбінатів Маріуполя у 2014-2018 рр. , млн. грн.

Складено на основі [11,12]

Так, внаслідок військового конфлікту в 2014-2016 рр. при несприятливій кон'юктурі зовнішніх ринків металопродукції, втраті традиційних виробничо-коопераційних зв'язків з постачальниками сировини, обмеженнях логістичного характеру підприємства фактично не мали можливості нарощування обсягів виробництва, а з огляду на збільшення собівартості продукції і збільшення частки витрат, пов'язаних зі зміною транспортно-логістичних зв'язків, втратою внутрішніх ринків сировини, мали негативний фінансовий результат діяльності. Як свідчить наведена динаміка показників реалізації продукції зміна ситуації в кращу сторону відзначається, починаючи з 2017 р.

Однак, слід зазначити, що дані підприємства є найкрупнішими в структурі ГМК України, на них припадає 5,7% від загального обсягу реалізації промислової продукції України (за даними 2017 р.) і 37,4% обсягів реалізації продукції металургії України. Ці підприємства є найкрупнішими експортерами України, діяльність підприємств є переважно експортоорієнтованою, зокрема 59% продукції МК ім. Ілліча та 52,2% продукції МК Азовсталь йде на експорт.

Як зазначають самі підприємств в своїх річних звітах [11,12], воєнні дії на сході України значно обмежують виробництво та експорт продукції для підприємств галузі, що розташовані в зоні конфлікту, та їх постачальників сировини. Військові дії на Донбасі заблокували підвезення необхідних для виробництва сировинних ресурсів та відрізали окремі підприємства від виробничого ланцюга. Світова ринкова кон'юнктура також вносить свої корективи у розвиток українського ГМК, зокрема значний надлишок гірничодобувних потужностей у світі призвів до рекордного зниження ціни на залізну руду, уповільнення темпів розвитку китайської економіки, що є однією з основних споживачів металопродукції і залізорудної сировини, призвело до ще більшого зниження попиту. Оскільки більша частина залізорудної сировини

експортується з України у вигляді концентрату, то поставки за такими зниженими світовими цінами перебувають на межі рентабельності, знижуючи в цілому ефективність діяльності підприємств.

Щодо другої загрози, транспортно-логістичної складової економічної безпеки, то військові дії на сході України суттєва переформувували транспортну інфраструктуру як всього регіону, так і безпосередньо міста Маріуполя - в основному в частині логістичних зв'язків міста з іншими територіями країни. Отже, саме ця проблема стала одним із ключових викликів для реалізації потенціалу міста. По-перше, внаслідок конфлікту Маріуполь виявився відрізаним від решти території України, перетворившись на логістичний тупик. Фактично на карті України Маріуполь став півостровом, до якого складно дістатися та який опинився у транспортній ізоляції. По-друге, логістична проблема в підсумку впливає як на самих жителів міста, так і на великий, середній і малий бізнес Маріуполя, що в цілому погіршує економічну ситуацію в регіоні.

Щодо складових транспортно-логістичного потенціалу, то слід зупинися на кожному з них. Отже, **залізничне сполучення** Маріуполя зазнало змін (рис. 3) внаслідок окупації частини території України, відбулася зміна маршрутів прямування потягів, за якими здійснювалася логістика переміщень як вантажів, так і пасажирів.

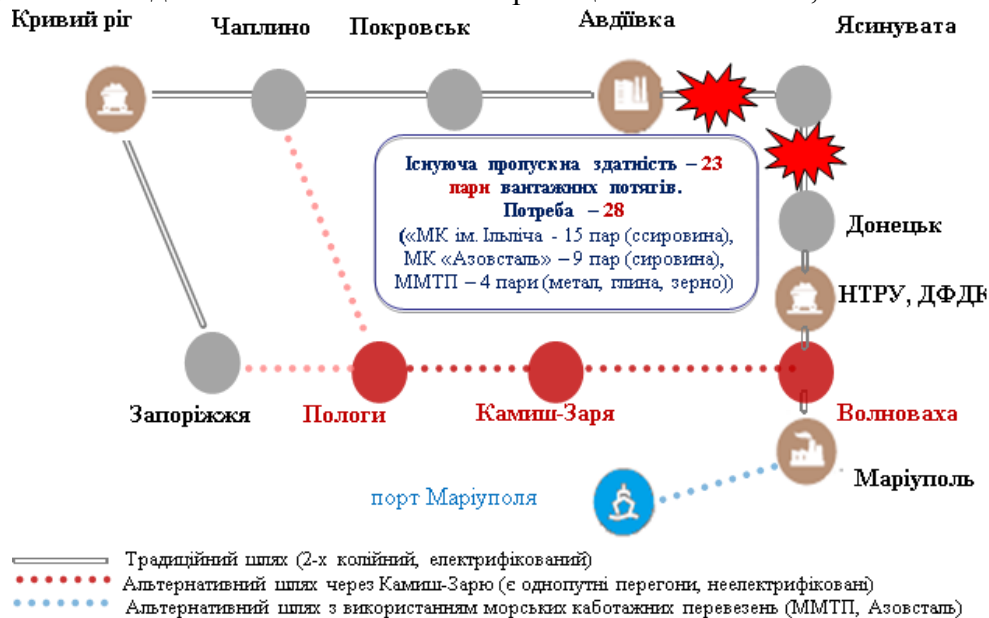


Рис. 3. Особливості залізничного сполучення м. Маріуполя після 2014 р. [10]

З огляду того, що традиційний маршрут прямування Маріуполь-Волноваха-Донецьк-Ясинувата став неможливим з'явилися альтернативні маршрути прямування Маріуполь-Волноваха-Комиш-Зоря-Запоріжжя та маршрут для здійснення каботажних перевезень через морський порт (продукція Азовсталі). Альтернативний шлях (перегін Комиш-Зоря – Волноваха, який є одноколійним та неелектрофікованим) характеризується низькою пропускною спроможністю, що початку складала 13 пари потягів на добу, на даний момент 23 пари потягів на добу. При існуючій потребі лише містоутворюючих підприємств в 28 пар потягів та потребі Укрзалізниці в пасажирських перевезеннях створюється дефіцит пропускної здатності в мінімум 5 парах.

Щодо пасажирських перевезень, то з 11 маршрутів, за якими курсували потяги до початку конфлікту, залишилося тільки 4 (табл. 3). При цьому час перебування в дорозі дуже тривалий і графік руху поїздів вкрай незручний, що знижує мобільність населення та зменшує привабливість міста. В цілому якість залізничного сполучення є вкрай низькою, рухомий склад характеризується незадовільним станом (вагони зношені на

75%), комплектація вагонами класу «купе» та «люкс» є недостатньою та не відповідає існуючому попиту.

Таблиця 3

Напрями залізного сполучення Маріуполя з містами України

Напрямок	Відстань	Фактичний час знаходження в дорозі/ необхідний час, годин
Маріуполь-Київ	1017 км	15-18 / 12
Маріуполь-Львів	1589 км	29 / 24
Маріуполь-Одеса	963 км	22 / 18
Маріуполь-Харків	702 км	19 / 9

Авіаційне сполучення – вкрай актуальне питання для міста на сьогодні, розвиток якого стримується наступними чинниками:

- неможливість функціонування аеропорту внаслідок знаходження міста в зоні заборони польотів;
- необхідність модернізації інфраструктури аеропорту, проведення відновлювальних робіт, приведення до міжнародних стандартів;
- потреба в фінансових ресурсах.

Маріупольський аеропорт будувався в 30-х роках ХХ ст., в 2003 році була проведена повна реконструкція аеропорту, в 2004 р. він отримав статус міжнародного аеропорту, з 2012 р. практично не використовувався. На думку експертів [2] відновлення авіаційного сполучення з Маріуполем можливо за умови виконання двох складових: забезпечення безпеки польотів та наявності відповідної стандартам інфраструктури аеропорту. Що стосується першої складової, то у зв'язку з тим, що Україна пройшла міжнародну сертифікацію безпеки польотів, відновлення авіасполучення з Маріуполем, що знаходиться в 30 км от лінії введення військових дій, за умови близькості окупованих територій та відсутності контролю за кордоном, на даний час є неможливим. По-друге, інфраструктура аеропорту значно застаріла, а саме невідповідність покриття та довжини злітно-посадкової смуги технічним параметрам сучасних літаків, що переважно застосовуються на європейських авіалініях, відсутність експлуатації аеропорту протягом довгого періоду часу тощо. Більш реальним у найближчій перспективі, як зазначають деякі експерти, є реконструкція аеропорту у м. Бердянськ, що знаходиться на відстані біля 90 км від Маріуполя, що за умови налагодження регулярного автомобільного сполучення (регулярні автобусні рейси), вирішить на найближчу перспективу транспортне питання міста.

Автомобільне сполучення міста характеризується негативним впливом таких факторів:

- необхідність зміни маршрутів прямування внаслідок об'їзду окупованих територій, що в разі збільшує час знаходження в дорозі (наприклад, маршрут Маріуполь-Краматорськ відстанню 230 км здійснюється за часом порядку 6-7 годин замість 3-4);
- функціонування системи блокпостів, перевірки транспортних засобів та пасажирів;
- незадовільний стан автомобільних доріг, зокрема міжнародної траси Маріуполь-Запоріжжя, 209 км якої знаходиться в аварійному стані, середня швидкість пересування транспортного засобу складає 25км/год.

Морське сполучення Маріуполя завжди розглядалося як вагома конкурентна перевага міста, оскільки наявність крупного в Азовському басейні морського порту забезпечувало ефективну роботу промислових підприємств та надходження до бюджету міста, дозволяло розглядати місто як зручний елемент логістичної системи

регіону.

Маріупольський морський торговельний порт (створений у 1889 р.) завжди входив у п'ятірку крупніших портів України, має потужності щодо переробки вантажів у обсязі 15-17 млн. тон на рік, характеризується розвиненою акваторією, має 4 вантажні райони, 18 причалів, контейнерний термінал, автоматизований вугільно-навантажувальний комплекс, більш ніж 250 тис. м² площі відкритих та критих складських приміщень. В аспекті питань економічної безпеки Маріупольський морський торговельний порт є підприємством м. Маріуполя, яке в найбільшому ступені зазнало страт внаслідок воєнного конфлікту. Динаміка вантажопереробки порту за період 2013-2018 рр. представлена на рис. 4.



Рис. 3. Динаміка вантажопереробки Маріупольського морського торговельного порту за період 2013-2018 рр.

Складено на основі [1]

Отже, за період 2013-2018 рр. Маріупольський морський торговельний порт втратив 2/3 потенціалу вантажопереробки, зменшивши обсяги майже втричі з 14,65 млн. т у 2013 р. до 5,3 млн. т у 2018 р. Питома вага порту в портовому господарстві України скоротилася також практично в 3 рази: з 9,8% в структурі вантажопереробки портів України у 2013 р. до 3,9% у 2018 р. При цьому порт намагається утримувати свої позиції, займаючи за показником вантажопереробки п'яте місце (за даними 2018 р.) в структурі портового господарства України (після портів Южний, Миколаїв, Одеса та Чорноморськ).

Ризики економічній безпеці Маріупольського морського торговельного порту обумовлені саме нестабільністю зовнішнього середовища та обумовлені такими факторами [17]:

- втратою вантажної бази через воєнний конфлікт (вантажопотік вугілля залишився на окупованій території, через порушене залізничне сполучення часткового вантажопотік металу переорієнтувався на порти Чорноморського басейну, зменшився вантажопотік глини через відсутність раціонального сполучення між глиняними кар'єрами та портом, що викликало зростання вартості транспортування та обумовило неконкурентоздатність перевалки глини через порт Маріуполя та переорієнтацію вантажовласників глини на порти Бердянськ, Ольвія, Миколаїв та Чорноморськ);

- зміною залізничного сполучення з портом, низькою пропускною здатністю перегону Комиш-Зоря – Волноваха;

- контролем над Керченською протокою з боку РФ, як наслідок обмеження руху, затримка та огляд суден;

- будівництвом Керченського мосту, яке під час будівництва (серпень 2017 р)

блокувало роботу порту та обмежило габарити суден (висота надводного габариту 33 м), що можуть прямувати до порту Маріуполь. Внаслідок цього порт Маріуполя втратив контракти на постачання чавуну в США в обсязі 1 млн. т на рік, 350-400 тис. т на рік перевалки металопродуції до країн південно-східної Азії. Оскільки в цілому світовим трендом в системі морських перевезень є збільшення розмірів вантажних суден, укрупнення партій вантажів, що створює передумови зниження собівартості перевезень, Маріупольський порт, прохід до якого обмежує Керченський міст, втрачає свої конкурентні переваги в системі портового господарства регіону.

Структура перевалки Маріупольського морського торговельного порту та її зміни за період 2013-2018 рр. представлені на рис. 4.

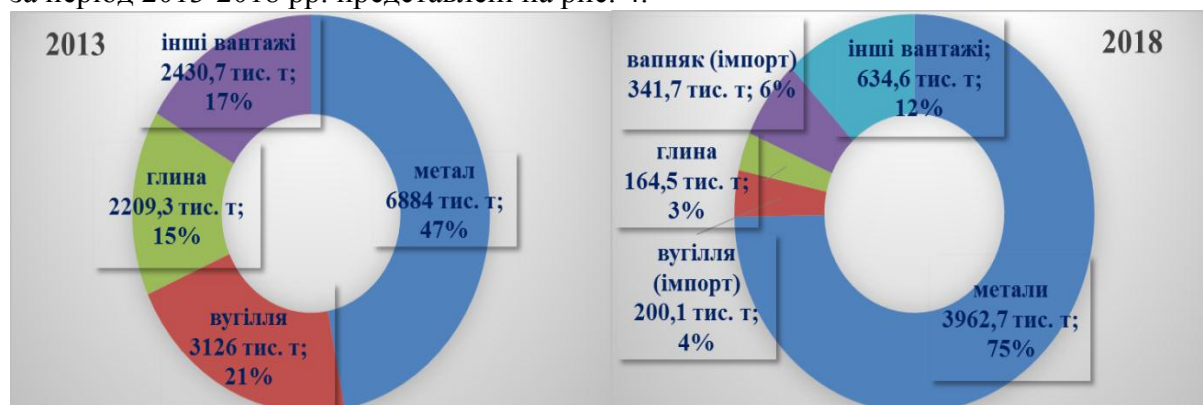


Рис. 4. Динаміка структури вантажопереробки Маріупольського морського торговельного порту за період 2013-2018 рр.

Отже, порт втратив 60% вантажопотоку металопродуції, якщо до початку воєнного конфлікту порт перевантажував щорічно 7-9 млн. т металів, то у 2018 р. – 4 млн. т (це головним чином продукція двох металургійних комбінатів Маріуполя). Порт повністю лишився без вантажопотоку експортного вугілля (3,5-4 млн. т вугілля з шахт Донецької та Луганської областей). Наразі порт перевалює імпордне вугілля з США та Австралії в обсязі 200 тис. т (це вугілля переважно йде каботажим з портів Чорноморського басейну). Порт втратив 2 млн. т щорічно вантажопотоку глини: так, з 2,2 млн. т глини у 2013 р. порт у 2018 р. перевантажив тільки 164,5 тис. т.

Щодо третьої загрози, екологічної складової економічної безпеки, то Донецький регіон та м. Маріуполь - одні з найбільш забруднених щодо стану атмосфери територій. Висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури в поєднанні із значною щільністю населення створили величезне навантаження на біосферу – найбільшу в Україні і Європі.

Таблиця 4

Стан забруднення атмосфери (за даними 2017 р.)

Показник		Україна	Донецька обл.	Маріуполь
Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел	Тис. т	2584,9	784,8	288,2
	%	100,0	30,4	11,1
Інтенсивність викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел	т/км ²	4,5	29,6	1185
	кг/особу	60,8	185,9	629

Складено та розраховано на основі [7, 16]

Сьогодні на території Донецької області, зосереджена п'ята частина промислового потенціалу держави, 78% якого припадає на екологічно небезпечні виробництва металургійної та видобувної галузей, виробництво електроенергії й виробництво коксу. Підприємства саме цих галузей найнегативніше впливають на довкілля. Найгострішою екологічною проблемою Донецького регіону, яка вимагає якнайшвидшого вирішення, є забруднення повітряного басейну [16].

Отже, як свідчать наведені в табл. 4 дані, 30,4% викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел в атмосферу України припадає на Донецьку обл, 11,1% з них - на місто Маріуполь. Частка Маріуполя у викидах Донецької області складає 36,7%. Якщо середній показник концентрації викидів на одиницю площі в Україні становить 4,5 т / км², то в Донецькій обл. він більш ніж в 6 разів вищий (29,6 т/км²), а в Маріуполі - в 263 рази вищий (1185 т / км²). Якщо в середньому по Україні на людину припадає 60,8 кг забруднюючих речовин, викинутих стаціонарними джерелами, то в Донецькій обл. - в 3 рази більше 185,9 кг, а в Маріуполі - в 10 разів більше 629 кг. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел в атмосферу Маріуполя представлена на рис. 5.

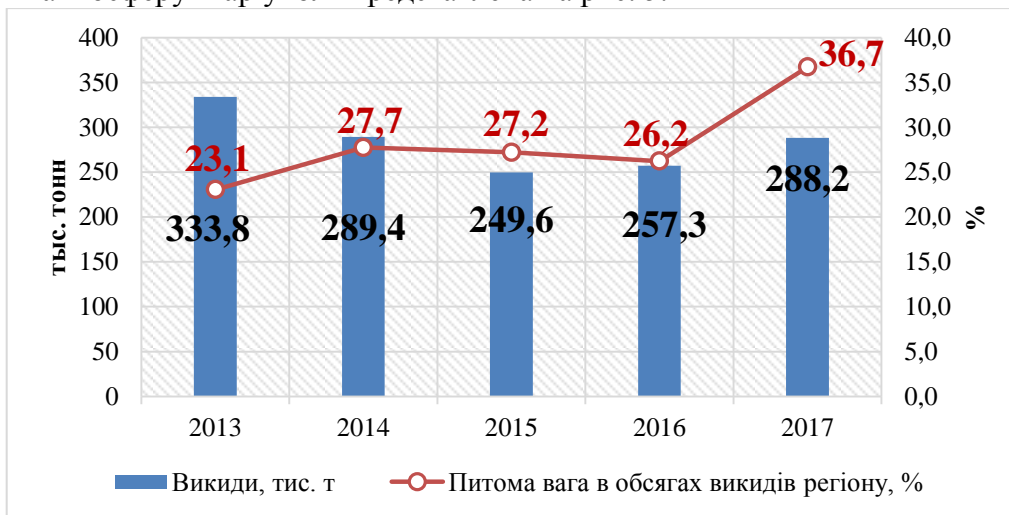


Рис. 5. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел в атмосферу Маріуполя

Складено на основі [16]

Отже, протягом 2013-2015 рр. обсяги викидів скоротилися на 25%, а у період 2015-2017 рр. навпаки збільшилися на 15,5. При цьому частка Маріуполя у обсягах викидів регіону протягом 2013-2017 рр. постійно зростала з 23,1% у 2013 р. до 36,7% у 2017 р. В Маріуполі саме металургійний сектор є основним забруднювачем, так 67,9% викидів забруднюючих речовин в атмосферу здійснює ММК ім Ілліча, 31,7% - МК Азвосталь. За даними Центральної геофізичної лабораторії України, яка складає рейтинги міст України за комплексним показником забруднення атмосфери, Маріуполь посідає перше місце [18]. А в цілому як наслідок такої ситуації, за даними ВОЗ Україна займає 1 місце за смертністю населення від забруднення повітря 120/100000 населення.

Окрім забруднення повітря, однією з найгостріших екологічних проблем в Донецькій області та і Маріуполі зокрема є проблема поводження з відходами, як промисловими, так і побутовими. Накопичені в області у великих обсягах промислові відходи) чинять на навколишнє природне середовище суттєвий техногенний вплив. Так, як свідчать статистичні дані [16] станом на кінець 2017 р. у Донецькій області накопичено 703 млн. т промислових відходів, тобто 26519,1 т на 1 км² території або

166,5 т на особу. З них у Маріуполі накопичено 92,6 млн. т промислових відходів (13,2% від загального обсягу промислових відходів регіону), тобто 380803 т на 1 км² території, 202 т на людину. В Маріуполі основними джерелами формування промислових відходів є металургійні підприємства, зокрема наприклад в 2017 р. 5740 тис. т або 70,3% припадало на ММК ім. Ілліча, 2384,6 тис. т або 29,2% - на МК Азовсталь.

Для Маріуполя також актуальною проблемою є відсутність ефективної системи водозабезпечення та низька якість питної води. Так, водопостачання Маріуполя здійснюється за рахунок водних ресурсів Старо-Кримського водосховища і річки Сіверський Донець, якість яких не відповідає ДСТУ (рис. 6).

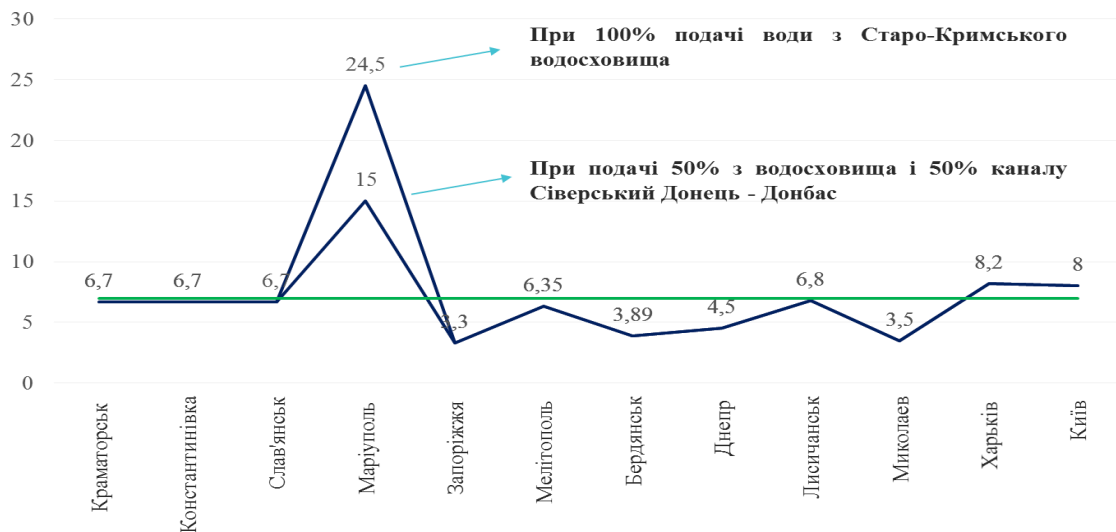


Рис. 6. Якість води, що подається по містах України (жорсткість води ммоль/л) [10]

Отже, як свідчать представлена на рис. 6 дані показник жорсткості води, яка подається населенню Маріуполя перевищений у 2,5 – 4 рази залежно від способу постачання. При цьому виникають регулярні перебої поставки води по Південно-донбаському водоводу, внаслідок місто відчуває дефіцит води. А з іншого боку, ціна за воду та її постачання одночасно значно перевищує середньо українські показники.

Таким чином, зазначені загрози та фактори, що обумовлюють їх дію, створюють умови, що знижують загальний рівень економічної безпеки міста Маріуполя, що в свою чергу вимагає пошуку напрямів вирішення зазначених проблем.

Отже, в контексті зазначених загроз безпеки у мовах нестабільного зовнішнього середовища, запропоновано здійснювати розвиток соціально-економічного потенціал міста в таких напрямках:

- диверсифікації структури економіки міста;
- активного розвитку туристичного потенціалу міста;
- посилення соціокультурної складової привабливості міста;
- вирішення питань підвищення рівня використання транспортно-логістичного потенціалу;
- розробка і впровадження проектів, пов'язаних з вирішенням проблем поліпшення системи водопостачання міста, утилізації та переробки промислових та побутових відходів, установки повітроочисних споруд тощо.
- активно підтримувати стратегію щодо формування позитивного іміджу міста:

«Маріуполь – місто, в якому варто жити!»

Висновки. Економічна безпека міста Маріуполя є складовою економічної безпеки Донецького регіону, яка в свою чергу є одним з елементів формування національної економічної безпеки, якщо її розглядати у територіальному розрізі. Нестабільність зовнішнього середовища, окупація частини територій, ведення військових дій призвели до загострення певних передумов, що формують загрози безпеці таких територій. Визначені загрози, що визначають ситуацію, в якій розвивається місто Маріуполь, є схожими з більшістю населених пунктів Донецької та Луганської області. Їх дослідження та обґрунтування характеру дії дозволяє чітко уявити можливі вектори подальшого соціально-економічного розвитку, визначити механізми перетворення загроз на нові можливості розвитку, що підтверджує приклад міста Маріуполя.

Список використаної літератури

1. Адміністрація морських портів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uspa.gov.ua/> ; Administratsiia morskyykh portiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.uspa.gov.ua/>
2. Аэропорт Мариуполя: туманные перспективы воздушных ворот Приазовья [Электронный ресурс] // MRPL.CITY. – 2019. – 10 января. - Режим доступа : <https://mrpl.city/news/view/ae-roport-mariupolya-tumannye-perspektivy-vozdushnyh-vorot-priazovya> ; Aeroport Mariupolya: туманные перспективы воздушных ворот Приазовья [Elektronnyy resurs] // MRPL.CITY. – 2019. – 10 yanvarya. - Rezhim dostupa : <https://mrpl.city/news/view/ae-roport-mariupolya-tumannye-perspektivy-vozdushnyh-vorot-priazovya>
3. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання: аналітична доповідь [Електронний ресурс] // Цент Разумкова. - 2019. - Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf ; Viina na Donbasi: realii i perspektivu vrehuliuvannia: analitychna dopovid [Elektronnyi resurs] // Tsent Razumkova. - 2019. - Rezhym dostupu : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
4. Гбур З. В. Заходи щодо підвищення економічної безпеки України / З. В Гбур // Інвестиції: практика та досвід. - 2018. - № 6. - С. 52-55 ; Hbur Z. V. Zakhody shchodo pidvyshchennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy / Z. V Hbur // Investytsii: praktyka ta dosvid. - 2018. - № 6. - S. 52-55.
5. Гераймович Л. Вплив війни на економіку східних міст України: кейси Маріуполя, Краматорська і Слов'янська [Електронний ресурс] / Л. Гераймович // Donbass Studies. – Режим доступу : <https://donbasstudies.org/vpliv-vijni-na-ekonomiku-shidnih-mist-ukrayini-kejsi-mariupolya-kramatorska-i-slov-yanska/> ; Heraimovych L. Vplyv viiny na ekonomiku skhidnykh mist Ukrainy: keisy Mariupolia, Kramatorska i Slovianska [Elektronnyi resurs] / L. Heraimovych // Donbass Studies. – Rezhym dostupu : <https://donbasstudies.org/vpliv-vijni-na-ekonomiku-shidnih-mist-ukrayini-kejsi-mariupolya-kramatorska-i-slov-yanska/>
6. Головне управління статистики в Донецькій області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://donetskstat.gov.ua/> ; Holovne upravlinnia statystyky v Donetskii oblasti [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <http://donetskstat.gov.ua/>
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://donetskstat.gov.ua/> ; Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <http://donetskstat.gov.ua/>
8. Иванов С. В. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства : моногр. / С. В. Иванов. - Дніпропетровськ : Герда, 2015. - 183 с. ;

Ivanov S. V. Vplyv zbroinoho konfliktu (viiny, boiovykh dii) na vartist pidpriemstva : monohr. / S. V. Ivanov. - Dnipropetrovsk : Herda, 2015. - 183 s.

9. Макогон Ю .В. Донбасс в условиях политического противостояния: социально-экономический аспект / Ю. В. Макогон // Економічний вісник Донбасу. — 2019. — № 1 (55). — С. 16-32 ; Makogon Yu .V. Donbass v usloviyakh politicheskogo protivostoyaniya: sotsialno-ekonomicheskiiy aspekt / Yu. V. Makogon // Ekonomichnyi visnyk Donbasu. — 2019. — № 1 (55). — S. 16-32.

10. Маріупольська міська рада [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://mariupolrada.gov.ua> ; Mariupolska miska rada [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <https://mariupolrada.gov.ua>

11. Метінвест. Маріупольський МК ім. Ілліча [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://ilyichsteel.metinvestholding.com/ua/about/info> ; Metinvest. Mariupolskyi MK im. Illich [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <https://ilyichsteel.metinvestholding.com/ua/about/info>

12. Метінвест. Металургійний комбінат Азовсталь [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://azovstal.metinvestholding.com/ua/about/info> ; Metinvest. Metalurhiinyi kombinat Azovstal [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <https://azovstal.metinvestholding.com/ua/about/info>

13. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі: національна доповідь / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : НАН України, 2015. - 363 с. ; Polityka intehratsii ukrainskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi: natsionalna dopovid / za red. E. M. Libanovoi. – Kyiv : NAN Ukrainy, 2015. - 363 s.

14. Полчанов А. Ю. Втрати української економіки від військового конфлікту [Електронний ресурс] / А. Ю. Полчанов // Агросвіт. - 2017. - № 11. - С. 40-46. - Режим доступу : http://www.agrosvit.info/pdf/11_2017/8.pdf ; Polchanov A. Yu. Vtraty ukrainskoi ekonomiky vid viiskovoho konfliktu [Elektronnyi resurs] / A. Yu. Polchanov // Ahrosvit. - 2017. - № 11. - S. 40-46. - Rezhym dostupu : http://www.agrosvit.info/pdf/11_2017/8.pdf

15. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> ; Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy № 1277 vid 29.10.2013. - Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

16. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища у 2017 році [Електронний ресурс] // Міністерство екології та природних ресурсів України. – Режим доступу : https://menr.gov.ua/news/32893.html?fbclid=IwAR3iAgY_OrbRsWb8XxYjooPxn1lunaoPR8 ; Rehionalni dopovidi pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u 2017 rotsi [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. – Rezhym dostupu : https://menr.gov.ua/news/32893.html?fbclid=IwAR3iAgY_OrbRsWb8XxYjooPxn1lunaoPR8

17. Романенко Ю. Перспективы порта Мариуполя в контексте войны на Донбассе [Електронний ресурс] / Ю. Романенко // Хвиля. - 2018. – 20 червня. – Режим доступу : <https://hvylya.net/interview/economics2/perspektivyi-porta-mariupolya-v-kontekste-voynyi-na-donbasse.html> ; Romanenko Yu. Perspektivy porta Maryupolia v kontekste voiny na Donbasse [Elektronnyi resurs] / Yu. Romanenko // Khvylya. - 2018. – 20 chervnia. – Rezhym dostupu : <https://hvylya.net/interview/economics2/perspektivyi-porta-mariupolya-v-kontekste-voynyi-na-donbasse.html>

18. Стан забруднення природного середовища на території України [Електронний ресурс] // Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського. – Режим доступу : http://cgo-sreznevskiy.kiev.ua/index.php?fn=u_zabrud&f=ukraine ; Stan zabrudnennia pryrodnoho seredovyshcha na terytorii Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Tsentralna heofizychna observatoriia imeni Borysa Sreznevskoho. – Rezhym dostupu : http://cgo-sreznevskiy.kiev.ua/index.php?fn=u_zabrud&f=ukraine

Стаття надійшла до редакції 10.06.2019.

O. Zakharova

PROVIDING OF REGIONS ECONOMIC SECURITY IN TERMS OF THE UNSTABLE ENVIRONMENT

The article highlights the practical aspects of ensuring economic security at the level of the region and the city in terms of increasing instability of the external environment. The author focuses on the threats to the economic security of the southeastern territories of the Ukraine, which found themselves in the zone of military-political conflict. The main threats to economic security are determined, the factors which affect the security threats manifestations are substantiated on the example of Mariupol city that is the large industrial center of Donetsk region.

For the period of the years 2013-2018 Donetsk region has lost a significant part of its economic and first of all production potential. The share of the region in Ukraine's GDP has decreased almost twice from 10.83% in the year of 2013 to 5.58% in the year of 2017. 40% of the region's territory has been occupied. The number of business entities having economic interests in the region decreased by half from 145 thousand in the year of 2013 to 60 thousand in the year of 2017. The region lost 2/3 of its export potential, the region's share in Ukraine's commodity exports shrank almost doubled from 19.6% in the year of 2013 to 10.2% in the year of 2018.

Mariupol city is a major industrial center and seaport. On the area of in 243 km² 458 thousand people live, that amount to 11% of the Donetsk region population. Mariupol is one of the top 10 largest cities in Ukraine. More than 26 thousand business entities carry out their activity on the territory of the city, that is accounting for 43% of the total number of economic entities in the region. They are selling almost 50% of all industrial products made in the region.

The large metallurgical enterprises are concentrated in Mariupol city. They provide 5% of the currency revenues of the country, 32% of the Ukraine's metallurgical products export and carry out export to more than 60 countries of the world.

138.6 billion hryvnas industrial products are generated in Mariupol, that amount to 44.2% of the total volume of industrial production in the region. Investment activity and attractiveness are confirmed by the fact that 50.9% of capital investments and 41.6% of foreign investments of the Donetsk region are carried out in the economy of Mariupol city.

Based on our research, on the example of Mariupol city, the threats to economic security encountered by the southeastern territories of Ukraine, which are located directly in the zone of the military conflict, were summarized.

The threats to the city's economic security include the following: single-industry structure of the city's economy, the city's dependence on heavy industry; transport and logistics problems; environmental problems, excessive anthropogenic impact on the environment, problems with water supply, utilization of industrial and household waste; inefficient use of infrastructure, tourism and innovation potential; problems of personal security and restoration of peace.

In the context of these security threats in terms of unstable environment, it is proposed to develop the socio-economic potential of the city in the following areas: diversification of the city's economic structure; active development of the city's tourist potential; strengthening the socio-cultural component of the city's attractiveness; solution of issues that increase the use of transport and logistics potential; the development and implementation of projects related to the solution of problems that can improve the city water supply system, utilization and processing of industrial and domestic wastes, installation of air purification facilities, etc .; to actively support the strategy aimed to forming a positive image of the city: "Mariupol is a city worth living!"

The identified threats, which determine the situation in which the Mariupol city is developing, are similar to the majority of localities of Donetsk and Lugansk regions. Their identification and substantiation of the nature of the action make it possible to identify possible vectors for further socio-economic development, to identify mechanisms for transforming threats into new development opportunities, which confirms the example of Mariupol city.

Key words: economic security, regions, instability, military conflict, threats, Donetsk region, Mariupol city.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.74(510)

В.В. Дергачова

В.Я. Голюк

О.М. Згуровський

**НАСЛІДКИ ДЕВАЛЬВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ ДЛЯ СВІТОВОГО
ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ВІЙНИ США І КИТАЮ**

У статті проаналізовано валютний аспект нинішньої торговельної війни США та Китаю. Розглянуто передумови конфлікту та наслідки девальваційної політики як для американської та китайської економік, так і для світового господарства в цілому. Визначено ймовірність повторення сценарію «Plaza Accord-1985» у нинішніх умовах та перспективи подальшого розгортання конфлікту.

Ключові слова: валютний курс, девальвація, торговельна війна, Plaza Accord, інвестиції.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-41-48

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть китайська економіка, і зокрема її експортний сектор, бурхливо розвивається, захоплюючи ринки, що колись належали розвинутим країнам (у тому числі США), причому йдеться як про зовнішні, так і про внутрішні ринки. Вважається, що США нині є основним об'єктом експортної експансії Китаю. Внаслідок падіння обсягів виробництва у США розпочалося зростання безробіття, відбулися зміни структури американської економіки та виникла низка інших проблем. Такі тенденції підштовхнули США до змін зовнішньоторговельної політики, що супроводжувалася відповідною курсовою динамікою американської валюти. Зворотні дії Китаю також перебували у площині тарифних та валютних контрзаходів. Американсько-китайський конфлікт чинить суттєвий вплив на розвиток як економік сторін, так і всього світового господарства, що визначає актуальність його дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика валютних конфліктів була і залишається предметом наукового інтересу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Цьому питанню присвячено низку досліджень таких економістів як Б.Айхенгрін, О. Іващенко, З. Луцишин, Ю. Макогон, О.Мелих, Н. Резнікова, Дж. Сакс, В.Свірський, Дж. Рікардс, Дж.Харді, О.Шаров та ін. Однак нинішня торговельна війна між США і Китаєм, зокрема її валютна складова, все ще потребує детального аналізу на предмет перспектив її впливу як на світове господарство загалом, так і на економіки сторін конфлікту зокрема.

Мета статті полягає у дослідженні валютного аспекту нинішньої торговельної війни США і Китаю та визначенні ймовірності повторення сценарію «Plaza Accord» в сучасних умовах.

Основний матеріал дослідження. Китай є однією з постсоціалістичних країн, які досягли успіху використовуючи експортно-орієнтовану модель для стимулювання економічного розвитку. Потік прямих іноземних інвестицій з розвинутих країн, включаючи США, став одним з ключових факторів китайського економічного дива. Перенесення виробництва за кордон сприяло зниженню витрат американських компаній, однак побічним ефектом стало зростання безробіття у США. Зниження обсягів виробництва у США у поєднанні з дешевим китайським імпортом призвели до

зростання дефіциту у торгівлі між США та Китаєм (див. рис. 1).

Одним з заходів, спрямованих США на вирівнювання їх торгового балансу з Китаєм можна вважати девальвацію долара, що мала місце у 2017 році. Тільки по відношенню до євро курс американського долара за рік знизився з 0,9405 (станом на початок січня 2017 року) до 0,8364 (в кінці грудня 2017 року), тобто на 11%. [3]. Значна девальвація долара на фоні зростаючої конкурентної боротьби між США і Китаєм дали підґрунтя для появи гіпотез щодо повторення сценарію Plaza Accord 1985 року [3, 4, 5, 6].

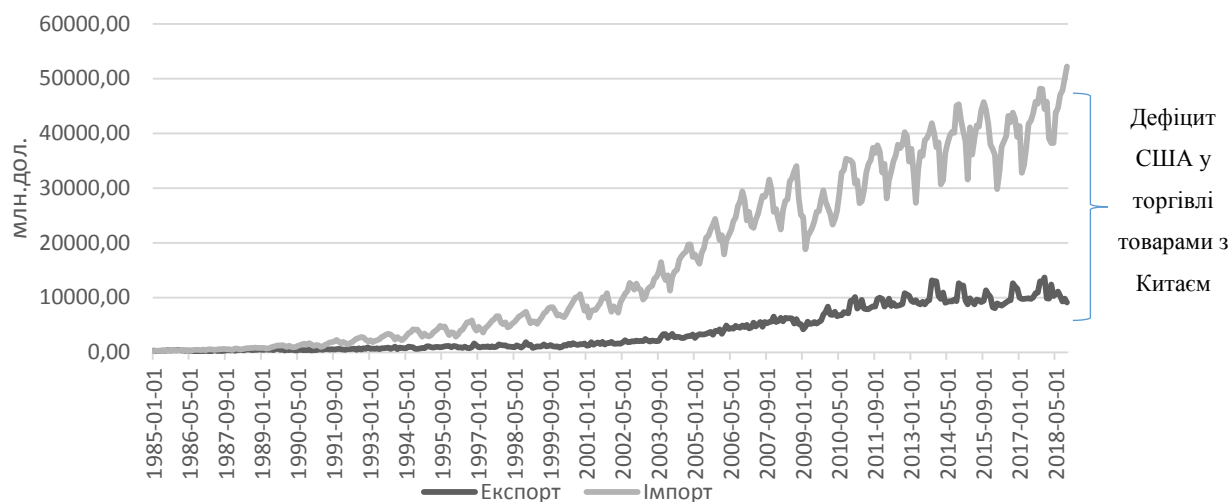


Рис.1 Експорт та імпорт товарів США відносно Китаю.

Джерело: розроблено авторами на основі [1, 2].

Договір Plaza Accord, який було підписано країнами G-5 (Західною Німеччиною, Францією, США, Японією та Великою Британією) у 1985 році у готелі «Plaza» у Нью-Йорку, мав на меті врегулювання валютних курсів та платіжних балансів цих країн. Так, у 1983-84 роках ріст ВВП США становив близько 3%, а дефіцит поточного рахунку платіжного балансу – 3-3,5% ВВП, у той час як європейські нації мали спад ВВП у розмірі 0,7% з величезним торговим профіцитом [7]. Однією з причин зростаючого торгового дефіциту США було стрімке захоплення американських ринків зовнішніми, у тому числі японськими, виробниками. Американські експортери, зокрема виробники зерна, автомобілів, комп'ютерної та будівельної техніки наполягали на прийнятті жорстких протекціоністських законів [3]. Однак питання було вирішено шляхом девальвації долара. Центральні банки Західної Німеччини, Франції, Британії та Японії потягом двох років реалізовували масштабні валютні інтервенції проти долара, у результаті яких він подешевшав на 50%, а інші чотири валюти, відповідно, подорожчали [7].

Стан і структура сучасної світової економіки багато у чому нагадує початок 80-х років минулого століття, однак місце Японії тепер посідає китайська економіка, яка вже успішно витіснила низку американських товарів з традиційно американських ринків, і тенденція захоплення Китаєм нових ринків зберігається і сьогодні. Схожі передумови, наступна девальвація долара та подальші успіхи американської економіки дали експертам підстави висловлювати гіпотези щодо цілеспрямованого знецінення американської валюти. Так, протягом 2017 року зростання ВВП США прискорилося з 1,5% до 2,3%, зросли споживчі витрати, інвестиції у основний капітал, експорт, підвищився рівень капіталізації американських компаній [8]. Серед причин девальвації

експерти називали переважно політичні фактори, зокрема негативні прогнози щодо успішності економічної політики нового американського президента, розслідування його зв'язків з Росією, заяви щодо Північної Кореї. Сам Д.Трамп неодноразово висловлював свою критичну позицію відносно надмірно, на його думку, сильного долара, який знижує конкурентоздатність американських виробників в умовах девальвації інших валют.

Однак якщо на початку 80-х років долар був переоцінений внаслідок підвищеного ринкового попиту, то його зростання упродовж останніх років аж до 2017 року експерти пов'язують з швидким відновленням американської економіки у порівнянні з європейською та японською [5]. Проти ймовірності застосування Plaza Accord також свідчать зміни на геополітичній карті світу. Наприклад, узгодити валютні заходи з усіма країнами зони євро очевидно складніше, ніж знайти точки для домовленості з лише двома країнами: Німеччиною і Францією, як це було зроблено у 1985 році.

У 2018 році на фоні американсько-китайської торговельної війни угода Plaza Accord була згадана уже з боку Китаю. Девальвація юаня була, є, і, ймовірно, залишиться невід'ємною складовою нинішньої торгової війни між США і Китаєм. Низький курс юаня суттєво сприяв підтримці цінової конкурентоспроможності китайського експорту і був однією з передумов виникнення значного торговельного дефіциту китайського напрямку американської зовнішньої торгівлі, що дало американському президенту підстави для звинувачення Китаю у реалізації валютного демпінгу. З моменту оголошення Д. Трампом намірів щодо підвищення тарифів (березень 2018 року) китайський юань подешевшав відносно американського долара з 6,3 (у березні 2019 року) до 6,7 (у січні 2019 року) юань за 1 дол. [9] (див. рис.2). Серед основних причин поточної девальвації юаня – підвищення американських тарифів для товарів з Китаю та пов'язаний з цим вплив капіталу за межі КНР.

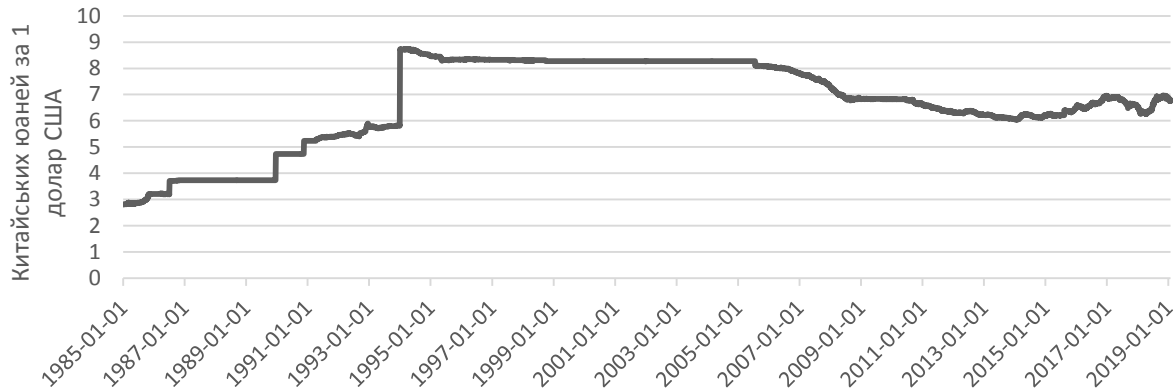


Рис.2 Курс китайського юаня до долара США.

Джерело: розроблено авторами на основі [9].

Темпи девальвації юаня влітку 2018 року стали рекордними у його історії і перевершили масштаби знецінення, проведеного Народним банком КНР у серпні 2015 року: тоді юань за кілька днів втратив близько 5% вартості. Три роки тому центробанк витратив близько 200 млрд. дол. з резервів щоб компенсувати відтік капіталу [10]. Тоді девальвація також супроводжувалася масовим розпродажем китайських акцій. Але якщо тоді з ринку виходили переважно дрібні інвестори, то у 2018 році від паперів позбавлялися уже великі інституційні гравці.

З 2016 року Народний банк Китаю визначає валютний курс юаня відносно зваженого індексу кошика 25 валют найбільших торговельних партнерів Китаю. Найбільша вага у кошику припадає на американський долар, євро, японську єну, британський фунт, південнокорейський вон, австралійський долар і сингапурський

долар. Відмовившись від прив'язки юаня до американського долара на користь зваженого кошика центральний банк Китаю дозволив ринковим силам відігравати домінуючу роль у визначенні курсу юаня [11], хоча слід зазначити: на валютному ринку Китаю значну роль відіграють підконтрольні уряду державні банки, які можуть впливати на курс китайської валюти.

Незважаючи на можливість вплинути на ситуацію Народний банк Китаю під час девальвації 2018 року офіційно залишався осторонь і не втручався у ситуацію, обмежившись усними попередженнями спекулянтів щодо неприпустимості гри на пониження курсу національної валюти [11]. Відомо, що центробанк Китаю все ж проводив неофіційні валютні інтервенції за посередництвом кількох великих китайських банків у кінці червня 2018 року [10]. Однак їх зусилля однак не причинили суттєвого впливу на загальний девальваційний тренд юаня: після тимчасової стабілізації китайська валюта продовжила знецінюватися.

У результаті порівняння нинішньої девальвації юаня з 2015-16 роками очевидно, що тоді у відповідь на знецінення національної валюти центральний банк Китаю активно втрутився, стабілізувавши юань і покаравши спекулянтів, однак у 2018 році його дії були більш стриманими. Аналіз даних торгів валютного ринку у червні та липні 2018 року демонструє, що девальвація юаня була спричинена ринковими силами [11], проте у даній ситуації привертає увагу факт недостатньо активної реакції центробанку Китаю на знецінення національної валюти.

Знецінення юаня відносно долара у 2018 має ще одне пояснення – зростання курсу самого долара. На фоні торговельної війни США і Китаю та пов'язаної з нею нестабільністю світового господарства інвестиції у доларові активи зростають, що зумовлює підвищення обмінного курсу долара. Всі основні валюти (включаючи 25 валют обмінного кошика юаня) знецінилися відносно долара, тому і юань, курс якого формується на основі цього кошика, також подешевшав.

Офіційно китайський прем'єр заявив, що Китай не планує девальвувати свою валюту для стимулювання експорту, і що знецінення юаня принесе для Китаю більше шкоди, ніж вигоди [12]. Посол Китаю у США, коментуючи стосунки країн, у кінці серпня 2018 року зазначив, що «... ще одна «Plaza Accord» не буде нав'язана Китаю...» [13]. Така позиція має під собою реальне підґрунтя. Якщо раніше Китай орієнтувався на експорт продукції з низьким рівнем доданої вартості, і слабка валюта у цьому випадку могла забезпечити певну перевагу, то в умовах переорієнтації КНР на продукцію вищого ступеню переробки слабкий юань втрачає свою актуальність.

Девальвація юаня має негативний ефект на очікування всіх економічних суб'єктів китайської економіки. Поступова девальвація національної валюти заохочує китайських експортерів тримати активи у доларах і це формує тренд впливу капіталу за межі китайської економіки. Поєднання торговельної війни й девальвації юаня викликало відтік інвестицій з китайської економіки і спричинило зниження індексу Shanghai Composite [14]. Відтік капіталу змусив китайську владу до рішучих кроків. Так, з 28 липня 2018 року Китай знизив бар'єри для входу іноземних інвесторів на ринок КНР. Зокрема, частка іноземного капіталу у компаніях, що працювали на фондовому ринку, у секторах керування фондами, автомобілебудуванні, сільському господарстві і страхуванні, тепер зможе досягати 51% (раніше 20-25%)[10].

Девальвація юаня чинить подвійний ефект на китайсько-американську торгівлю. Оскільки вона здешевлює китайський експорт і посилює його конкурентоспроможність у порівнянні з американськими виробниками, то вона зменшує (або й навіть нівелює у перспективі) вплив підвищення тарифів на китайську економіку за інших рівних обставин. Крім того, девальвація юаня підвищує вартість американських товарів для Китаю, посилюючи ефект китайських тарифів відносно товарів з США [13].

Наслідки девальвації юаня для США несуть більшу загрозу, ніж просто дешевші китайські товари. Раптове падіння курсу китайської валюти відносно долара може спричинити ланцюгову реакцію між іншими країнами, які експортують товари до США. Так, китайська девальвація тиснутиме на інші експортно-орієнтовані азійські економіки у напрямку здешевлення і їхніх валют, інакше їх частка на американському ринку зменшиться. [13]

Деякі експерти вважають, що світовій економіці слід очікувати можливості розгортання торговельної і валютної війни між США і Китаєм. У цьому випадку слід враховувати, що на відміну від Народного банку Китаю Федеральна резервна система не підпорядкована уряду держави, і у першу чергу буде спрямовувати зусилля на підтримку цінової стабільності у державі [13]. Так, зростання відсоткової ставки ФРС сприяло підвищенню обмінного курсу долара, що викликало критику дій ФРС з боку американського президента [11].

У 2018 році і монетарна і фіскальна політика Китаю були досить стриманими. Китай нині тяжіє до політики стабільних відсоткових ставок і враховує сумний досвід Японії кінця 80-х років [15]. Нині в умовах ураженого бізнес-попиту найбільш правильним для Китаю було б відповідати на торговельну війну поєднанням пом'якшення монетарної політики та запровадження фіскальних заходів. Знецінення юаня може нівелювати втрати від підвищення тарифів, з якими нині зіткнулися китайські експортери у торгівлі з США. Однак аналітики попереджують, що надмірно м'яка монетарна політика КНР може викликати сумніви щодо відповідальності влади за зниження боргу. Нині дилема Китаю полягає у потребі проводити жорстку монетарну політику для вирішення боргових проблем і потребі проводити м'яку політику для підтримки економічного зростання. Тому, враховуючи обмеження монетарної політики Китаю, для стимулювання внутрішнього попиту слід використовувати фіскальні заходи, що також знизить тиск на курс національної валюти [16].

Цікавою особливістю нинішньої торгової війни є те, що валюта її ініціатора - США – за цей час зміцнилася відносно більшості світових валют, що суперечить нинішнім зовнішньоторговельним інтересам американців. Причини цього зростання перебувають як у США, так і за його межами. Перша причина полягає у відсотковій політиці ФРС. Високі імпорتنі ціни як наслідок підвищених тарифів, високі ціни на нафту, зростаючий фіскальний дефіцит та повна зайнятість формують підґрунтя для підвищення інфляції у США, для подолання якої ФРС проводить більш жорстку монетарну політику, роблячи долар більш привабливим для інвесторів [11].

Зовнішньою причиною є традиційна для світової економіки віра у долар. Адже багаторічні спостереження дають підстави стверджувати, що американська економіка є одним з традиційних напрямів руху капіталів у випадку глобальної економічної нестабільності. До запровадження «євро» капітали у пошуках безпечного місця для інвестицій прямували до сильних європейських економік, наприклад до Німеччини. Однак з єдиною валютою Європа втратила свою колишню привабливість для інвесторів [11].

Загалом слід очікувати, що наслідки торгової війни для світу будуть негативними. За розрахунками Бундесбанку зростання світового ВВП без урахування Китаю сповільниться на 1% за два роки замість 0,7%, як було розраховано згідно зі стандартною моделлю (без урахування торговельного конфлікту). У той же час очікується зростання споживання та інвестицій у США, що додасть до зростання американського ВВП близько 0,2% за стандартною моделлю і 0,1% за скорегованою. Найбільше, на думку фахівців Бундесбанку, постраждає Японія – її гальмування складе близько 1% [17]. Торгова війна спричиняє і загальносвітову турбулентність на

валютних ринках. У пошуках безпечних інструментів для інвестування капітали перетікають то до японської економіки, то до США.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на вищесказане нині не слід очікувати швидкого вирішення американо-китайського конфлікту. Дональд Трамп проводить досить агресивну політику, спрямовану на захист американського виробника, однак і Китай володіє необхідними контрзаходами. Валютна складова була і залишиться невід'ємною складовою торговельного конфлікту, однак шанси на повторення сценарію Plaza Accord є досить малими з огляду на складність погодження угоди з усіма країнами зони «євро» і ще меншою ймовірністю згоди з боку Китаю. Очікується загалом негативний вплив конфлікту на всю світову економіку. Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні теоретичного підґрунтя впливу валютної девальвації на економіку держави.

Список використаної літератури

1. U.S. Export of Goods by F.A.S. Basis to China, Mainland [Electronic resource] // Economic Research. Federal Reserve Bank of St. Louis. – Mode of access : <https://fred.stlouisfed.org/series/EXPCN> (viewed on February 11, 2019).
2. U.S. Import of Goods by Customs Basis from China [Electronic resource] // Economic Research. Federal Reserve Bank of St. Louis.. – Mode of access : <https://fred.stlouisfed.org/series/IMPCH> (viewed on February 11, 2019).
3. Холодков В. М. Падение доллара: результат сговора «сильных»? [Электронный ресурс] / В. М. Холодков // Российский институт стратегических исследований. – Режим доступа : <https://riss.ru/analytics/47627/> ; Kholodkov V. M. Padenie dollara: rezultat sgovora «silnykh»? [Elektronnyy resurs] / V. M. Kholodkov // Rossiyskiy institut strategicheskikh issledovaniy. – Rezhim dostupa : <https://riss.ru/analytics/47627/>
4. A Repeat of the Plaza Accord [Electronic resource] // Stratfor. – 2017. – 06 Mar. – Mode of access : <https://worldview.stratfor.com/article/repeat-plaza-accord>
5. From 1985 Plaza Accord to 2017 'Trump Tower Accord'? [Electronic resource] // International Political Economy Zone. –2016. – 30.11. - Mode of access : <http://ipezone.blogspot.com/2016/11/from-1985-plaza-accord-to-2017-trump.html>
6. Frankel J. The Plaza Accord 30 Years Later [Electronic resource] / J. Frankel // Currency Policy Then and Now: 30th Anniversary of the Plaza Accord / edited by C.F. Bergsten and R.Green. –Washington : NBER Working Paper 21813, 2015. – Mode of access : <https://sites.hks.harvard.edu/fs/jfrankel/PlazaAccord-PIIE2016.pdf>
7. Twomey B. The Plaza Accord: The World Intervenes In Currency Markets [Electronic resource] / B. Twomey // Investopedia. - 2018. – 19.11. - Mode of access : <https://www.investopedia.com/articles/forex/09/plaza-accord.asp>
8. Пчелинцев В. С. Рынок труда США в условиях глобализации: тенденции развития и актуальные проблемы / В. С. Пчелинцев // Глобализация рынков труда: Динамика, проблемы, перспективы : сб. обзоров / под. ред. С. Я. Веселовского. – Москва : РАН ИНИОН, 2010. – 248 с. ; Pchelintsev V. S. Rynok truda SShA v usloviyakh globalizatsii: tendentsii razvitiya i aktualnye problemy / V. S. Pchelintsev // Globalizatsiya rynkov truda: Dinamika, problemy, perspektivy : sb. obzorov / pod. red. S. Ya. Veselovskogo. – Moskva : RAN INION, 2010. – 248 s.
9. China / U.S. Foreign Exchange Rate [Electronic resource] // Economic Research. Federal Reserve Bank of St. Louis. – Mode of access : <https://fred.stlouisfed.org/series/DEXCHUS/> (viewed on February 11, 2019).
10. Китайский юань рухнул рекордно в истории на фоне торговой войны с США

[Электронный ресурс] // Finanz.ru. - 2018. - 03 июля. - Режим доступа : <https://www.finanz.ru/novosti/valyuty/kitayskiy-yuan-rukhnul-rekordno-v-istorii-na-fone-torgovoy-voyny-s-ssha-1027337551> ; Kitayskiy yuan rukhnul rekordno v istorii na fone trgovoy voyny s SShA [Elektronnyy resurs] // Finanz.ru. - 2018. - 03iyulya. - Rezhim dostupa : <https://www.finanz.ru/novosti/valyuty/kitayskiy-yuan-rukhnul-rekordno-v-istorii-na-fone-torgovoy-voyny-s-ssha-1027337551>

11. Yuwa Hedrick-Wong Trump Cannot Wage Both A Trade War And Currency War Against China [Electronic resource] / Hedrick-Wong Yuwa // Forbes. - 2018. - Jul. 30. - Mode of access : <https://www.forbes.com/sites/yuwahedrickwong/2018/07/30/trump-cannot-wage-both-a-trade-war-and-currency-war-against-china/#2fb65e7331a9>

12. Akihide Anzai China denies currency devaluation in response to US tariffs [Electronic resource] / Akihide Anzai, Wataru Suzuki // Nikkei Asian Review. - 2018. - September 19. - Mode of access: <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade-War/China-denies-currency-devaluation-in-response-to-US-tariffs>

13. Guilford G. China is running out of US imports to tax—but there’s still a big way it can punish the US [Electronic resource] / G. Guilford // Quartz. - 2018. -July 18. - Mode of access : <https://qz.com/1329777/the-us-china-trade-war-could-turn-into-a-currency-war-next/>

14. Коваленко А. Первые итоги торговой войны США и Китая [Электронный ресурс] / А. Коваленко // Одесский курьер. - 2018. - 3 июля. - Режим доступа : <https://uc.od.ua/columns/1533/1203910> ; Kovalenko A. Pervye itogi trgovoy voyny SShA i Kitaya [Elektronnyy resurs] / A. Kovalenko // Odesskiy kurer. - 2018. - 3 iyulya. - Rezhim dostupa : <https://uc.od.ua/columns/1533/1203910>

15. Zhang Wang China won't repeat Japan's Plaza Accord mistake [Electronic resource] / Wang Zhang // Global Times. - 2018. - 28 Mar. - Mode of access : <http://www.globaltimes.cn/content/1095660.shtml>

16. Weizhen Tan The trade war is complicating China's efforts to fix its economy [Electronic resource] / Tan Weizhen // CNBC. - 2018. - 18 jul. - Mode of access : <https://www.cnbc.com/2018/07/18/us-china-trade-wars-impact-on-chinas-economy.html>

17. Торговые войны США и Китая: аналитики оценили, кто пострадает больше [Электронный ресурс] // Сегодня. - 2018. - 23 июля. - Режим доступа : <https://www.segodnya.ua/economics/enews/torgovye-voyny-ssha-i-kitaya-analitiki-ocenili-kto-postradaet-bolshe-1156900.html> ; Torgovye voyny SShA i Kitaya: analitiki otsenili, kto postradaet bolshe [Elektronnyy resurs] // Segodnya. - 2018. - 23 iyulya. - Rezhim dostupa : <https://www.segodnya.ua/economics/enews/torgovye-voyny-ssha-i-kitaya-analitiki-ocenili-kto-postradaet-bolshe-1156900.html>

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019

V. Dergachova

V. Goliuk

A. Zgurovsky

THE CONSEQUENCES OF CHINA'S DEVALUATION POLICY FOR THE GLOBAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF US-CHINA TRADE WAR

The goal of the paper is to study the currency side of current trade war between USA and China and to analyze the background of the dispute, consequences of devaluation policies both for American and Chinese economies and for the whole world economy. We have also determined the probability of “Plaza Accord - 1985” scenario in the current circumstances.

China is one of the countries that has succeeded in using export-oriented model to boost economic growth. Foreign direct investment flows from developed countries (including United States) have become one of the key factors of Chinese economic miracle. By transferring manufacturing overseas (China in particular) US economy has lowered expenses and given up some jobs. Declining US output combined with cheap Chinese goods have led to the growing trade deficit between US and China.

Donald Trump, having initiated the US protectionism wave, has imposed a set of tariffs to counter competition from China's economy. In return, Chinese authorities have performed correspondent measures. As a result, the United States and China have imposed a row of tit-for-tat tariffs against each other's goods along with currency devaluation. This has turned out to become destructive trade and currency war between the world's two largest economies.

We have performed a comparative analysis of current US-China currency war and similar US-Japan economic conflict back in the 80s. Comparing modern Chinese economy to Japanese economy 30 years back has allowed us to draw parallels between world economies of today and the one in the 1980s. High degree of similarity triggers assumptions concerning possible repeat of "Plaza Accord scenario". Negative consequences of actual Plaza Accord for Japan now serves a valuable lesson for Chinese authorities, that dismiss a possibility of another "Plaza Accord" to take place involving China. Yuan devaluation has already had negative impact on the Chinese economy. Capital outflows have caused Shanghai Composite Index to decline. Import of high-tech equipment and other goods have become very expensive for Chinese consumers and, more importantly, for Chinese producers, that are trying to penetrate new high-tech export niches.

The research shows that US-China economic dispute will make mostly negative impact on the whole global economy except US, that has traditionally served as safe harbor for capitals running from China. Global economic growth is expected to slow down especially in China and Japan.

Key words: exchange rate, devaluation, trade war, Plaza Accord, investments.

УДК 339.7:911.375.4

Т.В. Марена

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ЦЕНТРИ ТА ГЛОБАЛЬНІ (СВІТОВІ) МІСТА: СУТНІСНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ

Статтю присвячено оцінці сутнісного співвідношення понять мегаполісу, світового міста, глобального міста та міжнародного фінансового центру і обґрунтуванню на цій основі діалектичного взаємозв'язку між зазначеними економічними категоріями. Встановлено, що теоретичні дослідження міжнародних фінансових центрів тісно пов'язані з вивченням різних категорій міст світового значення. Досліджено наукові підходи до визначення змісту і головних ознак категорії «міжнародний фінансовий центр» та трактування понять, якими позначаються важливі для світової економіки міста («мегаполіс», «світове місто», «глобальне місто»). Доведено, що міжнародний фінансовий центр не обов'язково має формуватися на базі мегаполісу, для якого мають значення розмір території та чисельність населення, або світового міста, для якого важливим є вдале географічне розташування. Ідентифіковано фінансову складову у визначенні поняття глобального міста. Обґрунтовано наявність тісної сутнісної кореляції між поняттями глобального міста та міжнародного фінансового центру. Визначено, що будь-яке

глобальне місто одночасно виступає міжнародним фінансовим центром, значення якого обумовлюється не розмірами або географічним положенням, а його роллю стратегічного пункту концентрації функцій управління та контролю, що характеризується високим рівнем інтернаціоналізації діяльності і спеціалізується на наданні високопрофесійних бізнес-послуг, у тому числі у сфері фінансів.

Ключові слова: мегаполіс, світове місто, глобальне місто, міжнародний фінансовий центр, фінансовий капітал, фінансові послуги, транскордонні фінансові потоки.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-48-55

Багатоаспектний характер сучасних міжнародних фінансових центрів обумовлює наявність наукового інтересу до їх вивчення з боку різноманітних наук. Саме тому теоретико-методологічна база дослідження міжнародних фінансових центрів має міждисциплінарний характер і представлена як економічними напрямками наукових пошуків (регіональна економіка, економічна географія, міжнародна економіка тощо), так і теоретичними підходами інших наук – соціологічних, правознавчих, культурологічних, урбаністичних та інших. Зважаючи на те, що міжнародні фінансові центри зазвичай створюються на основі окремих міст, особливо важливими для встановлення їх змісту та сутнісних ознак є теорії містобудування та формування міських систем. Невипадково перші наукові праці, спрямовані на ідентифікацію міжнародних фінансових центрів, були пов'язані із дослідженнями, що концентрували увагу на визначенні міст світового значення.

Теоретичні підходи до трактування сутності міжнародних фінансових центрів та прикладні аспекти їх функціонування представлено у наукових працях українських та зарубіжних вчених – М. Ліфанової, С. Моїсєєва, Н. Ухналь, Дж. Фрідмана, П. Тейлора та інших. Категорії мегаполісів, світових та глобальних міст, їх ознаки та відмінності розглядаються у роботах Дж. Біверстока, П. Геддеса, Дж. Готтмана, М. Кастельса, С. Сассен, І. Скавронської, Н. Слуки, Ю. Хватова, П. Холла та інших науковців. Водночас, фактично поза увагою сучасних наукових досліджень залишаються питання діалектичного взаємозв'язку, сутнісної кореляції та співвідношення між поняттями, якими позначаються важливі для світової економіки міста («мегаполіс», «світове місто», «глобальне місто»), та категорією «міжнародний фінансовий центр». Усе вищезазначене обумовлює актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є оцінка сутнісного співвідношення понять мегаполісу, світового міста, глобального міста та міжнародного фінансового центру і на цій основі обґрунтування діалектичного взаємозв'язку між зазначеними економічними категоріями.

Різноманітні підходи до визначення категорії міжнародного (світового) фінансового центру зосереджуються за різних аспектах його функціонування і розглядають фінансовий центр як: елемент глобального фінансового ринку; систему фінансових інститутів; сукупність фінансово-економічних відносин; центр фінансової відповідальності; центр зосередження великого фінансового капіталу; діючий міжнародний ринковий механізм; ланку єдиного ланцюга, що формує світовий капітал тощо [3, 9].

Наукові концепції, що ідентифікували глобальні міста у якості міжнародних (світових) фінансових центрів, отримали розвиток у 70-80 рр. ХХ ст. після того, як особливого значення у розвитку глобалізаційних процесів та процесів транснаціоналізації набув чинник вивозу капіталу. У цьому контексті теорія розвитку фінансових центрів представляється у вигляді «філософського бачення фінансового капіталу у великих містах» [3]. Так, з територіально-просторової точки зору і враховуючи сучасну роль великих міських утворень фінансовий центр трактується як:

- місто з розвинутим кластером фінансових послуг, де зосередженні банки, фінансові та страхові компанії, представництва бірж, інвестиційних та хеджінгових фондів тощо [11];

- місто, для якого характерна висока фінансова активність, де є велика кількість банків, фінансових організацій, бірж, представництв фондів [14];

- міська чи приміська територія, де зосереджені учасники фінансового ринку [4];

- глобальне місто з інфраструктурою, що дає змогу залучати та перерозподіляти фінансові ресурси й обслуговувати учасників фінансового ринку [3].

Отже, теоретичні дослідження міжнародних (світових) фінансових центрів, перш за все, тісно пов'язані з вивченням категорій мегаполісів, світових та глобальних міст.

Традиційно для позначення великого міста застосовуються терміни «мегаполіс», «мегалополіс» (від грец. *megalo* – великий, *polis* – місто) або «мегамісто». Так, відповідно до С. Сассен, мегамісто – це місто величезних розмірів [25]. Мегаполіс є найбільш великою формою міського розселення, що створюється у результаті злиття великої кількості сусідніх міських агломерацій. Місто отримує статус мегаполісу не тільки в залежності від розміру території, чисельності населення, обсягу ресурсів тощо, але й з урахуванням його функцій на світовому ринку [10]. Проте базовими критеріями віднесення міста до категорії мегаполіса все ж залишаються розмір території та кількість населення.

В умовах постіндустріальної економіки з'являється новий тип мегаполісу – ідеополіс, ключовими характеристиками якого виступають відкритість та доступність, розвинена освітня інфраструктура та здатність генерувати нові знання [22]. Отже, ідеополіс є постіндустріальним міським комплексом, у якому сконцентровані сучасні галузі промисловості та науково-дослідницькі заклади.

Мегалополіс (також називається мегарегіоном або супермістом) звичайно трактується як ланцюг тісно прилеглих столичних агломерацій (столичних районів, *metropolitan areas*). Цей термін використовували П. Геддес у праці «Еволюція міст» («Міста у розвитку») [16], О. Шпенглер у роботі «Сутінки Європи» [26] і Л. Мумфорд у праці «Культура міст» [23], які розглядали мегалополіс як перший етап надмірного міського розвитку та соціального занепаду.

Пізніше у 1961 р. Дж. Готтманн використав термін «мегалополіс» для позначення ланцюга столичних агломерацій вздовж північно-східного узбережжя США, який простягнувся від Бостону, Массачусетсу через Нью-Йорк, Філадельфію, Балтимор та закінчується у Вашингтоні та Північній Вірджинії [18]. Мегалополіс також розглядається як кластеризована мережа міст. Дж. Готтманн визначає його населення у 25 мільйонів осіб [19, с.163].

Поряд з категорією мегаполісу особливим типом міського утворення є світове місто. Світові міста розглядаються як міста, що відіграють особливу роль у світовому розвитку [16]. П. Холл визначає світові міста як «місця, у яких здійснюється вельми непропорційна частина всесвітньо важливих справ» [20, 21]. Як правило, для світового міста є вкрай важливим його вигідне розташування у стратегічно важливому місці світу. Традиційними прикладами світових міст вважаються Салоніки (Греція), Александрія (Єгипет) тощо [7].

З 90-х рр. XX ст. у світі, що стає все більш глобалізованим, зростає впливовість та значимість окремих міст, у зв'язку з чим у наукову термінологію вводиться поняття глобальних міст – стратегічних центрів концентрації господарської діяльності, управління транскордонними фінансовими потоками та надання високотехнологічних послуг [25]. На відміну від мегаміста, яке є містом величезних розмірів, глобальне місто – це місто, що має величезну владу або вплив [25]. Саме загальносвітова впливовість та особливе значення міста для світового господарства підкреслюються

багатьма вченими як невід'ємні атрибути глобального міста. Так, С. Сассен визначає глобальні міста як центри, що займають стратегічне положення у світовій економіці за рахунок концентрації функцій управління та контролю, а також спеціалізуються у сфері професійних бізнес-послуг і мають найбільш інтернаціоналізовану економіку і соціальну структуру [25]. Глобальні міста виступають гіперцентрами прийняття політичних та економічних рішень, вагомих для всього людства; основною їх ознакою є наявність штаб-квартир великих ТНК, міжнародних організацій, світових бірж, провідних міжнародних виставок тощо [1]. Ці міста відчутно впливають на глобальні процеси, застосовуючи економічні, соціальні, культурні та політичні засоби [5].

Отже, фізичні розміри міста та величина території, яку воно займає, не мають визначального значення для отримання ним статусу глобального міста. Хоча вигідне географічне положення міста все ж може забезпечувати йому додаткові переваги. Зокрема, П. Тейлор розглядає глобальні міста як взаємопов'язані центри корпоративних послуг, що використовують усі переваги свого географічного положення та економічні можливості [27]. Водночас, М. Кастельс досліджує феномен глобального міста у контексті інформаційної економіки, розглядаючи його як «вузол виробництва інформації та управління інформаційними потоками» [13]. Враховуючи можливості, які надають інформаційні технології, функції глобального міста виходять поза географічні межі, набуваючи певної незалежності від уряду країни [13].

Враховуючи багатоаспектність ролі глобальних міст, П. Холл визначає їх як:

- центри зосередження національної та міжнародної політичної сили й урядових організацій;
- центри концентрації внутрішньої та зовнішньої торгівлі, що працюють як склади для своїх країн та іноді для країн-сусідів;
- центри банківництва, страхової справи та інших фінансових послуг;
- центри, у яких сконцентровано різноманітні види професійної діяльності високого рівня (медичне обслуговування, право, вища освіта) і відбувається втілення наукових розробок у створення новітніх технологій;
- центри концентрації та поширення інформації через її публікацію та засобами мас-медіа;
- центри, у яких сконцентровано значні обсяги споживання – як товарів розкоші (для обмеженого кола осіб), так і товарів масового виробництва (для більшості осіб);
- центри мистецтва, культури та розваг і супутніх послуг [20, 21].

Категорію глобального міста необхідно відрізнити від поняття «місто, що глобалізується». Цей феномен виділили у своїх дослідженнях П. Маркузе і Р. ван Кемпен для позначення міст, що перебувають у процесі глобалізації [17]. Крім того, П. Холл у праці «Глобалізація і світові міста» оперує поняттям «суб-глобальні міста», тобто міста, які наздоганяють глобальні [21].

Науковці підкреслюють, що світове та глобальне місто не є ідентичними поняттями. С. Сассен зазначає, що категорія світового міста належить до такого типу міста, позиції якого склалися багато століть тому (як правило, це стосується основних колоніальних центрів), тому головною ознакою світового міста є його багатовікова історія. Глобальне місто є відносно новим поняттям, що відповідає сучасному етапу світогосподарського розвитку, і тривалість його існування не має суттєвого значення. З цього С. Сассен робить висновок, що більшість сучасних глобальних міст одночасно є світовими містами, проте з'являються і такі глобальні міста, що не можуть розглядатися як світові міста у класичному значенні [24].

Для світових міст, які виступали центрами міжнародної торгівлі, традиційно вагоме значення мало вдале географічне розташування та особливості історичного розвитку, оскільки місто вважалось світовим, якщо в ньому була належним чином

налагоджена торговельна діяльність. Для глобального міста першочергове значення має концентрація в ньому можливостей застосування інформаційних технологій [7]. Зважаючи на те, що для міжнародного фінансового центру більш важливим є рівень використання інформаційних технологій, ніж вигідне географічне положення, можна зробити висновок, що категорія фінансового центру більше корелює з поняттям глобального міста, ніж світового.

У економічних дослідженнях, присвячених глобальним містам, як правило, підкреслюється їх особлива роль у світовій фінансовій системі, як це наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Фінансова складова у трактуванні категорії «глобальне місто»

Автор	Визначення глобального міста
Сассен С.	Стратегічний центр концентрації господарської діяльності, управління <i>транскордонними фінансовими потоками</i> та надання високотехнологічних послуг
Холл П.	- Центр <i>банківництва, страхової справи та інших фінансових послуг</i> - Місто інтенсивного приросту населення, централізованої політичної сили й основних комерційних, <i>фінансових</i> і транспортних функцій
Біверсток Дж., Сміт Р., Тейлор П.	Особлива постіндустріальна виробнича територія, де інновації разом із послугами й <i>фінансами</i> є невід'ємною частиною недавньої реструктуризації світової економіки, нині відомої як глобалізація
Фрідман Дж.	Однією з ознак справжнього глобального міста є його роль як <i>світового фінансового центру</i>
Воронін І.	Найбільший світовий центр, місце концентрації найважливіших економічних, <i>фінансових</i> , політичних функцій, що займає стратегічне місце у світовій економіці
Скавронська І.	Міський конгломерат, через який розповсюджується вся економічна активність (<i>фінансові відносини, міжнародна торгівля, політична потужність, новітні технології, організація спортивних заходів</i>) у світі

Примітка. Складено автором на основі [2, 7, 12, 15, 20, 21, 24]

Таким чином, враховуючи основні ознаки, що характеризують змістове наповнення категорій «мегаполіс», «світове місто», «глобальне місто» і «міжнародний фінансовий центр», можна констатувати наявність більш тісної сутнісної кореляції між поняттями глобального міста та міжнародного фінансового центру. Беручи до уваги головні характеристики глобального міста, логічним є припущення, що будь-яке глобальне місто одночасно виступає важливим міжнародним фінансовим центром. З іншого боку, міжнародний фінансовий центр не обов'язково має формуватися на базі мегаполісу або світового міста. Це пов'язано з тим, що для фінансового центру першочергове значення мають не розмір території та чисельність населення (як для мегаполісу) і не вдале географічне розташування (як для світового міста), а інші критерії, зокрема: висока фінансова активність та високий рівень інтернаціоналізації фінансової діяльності, значна концентрація фінансово-кредитних установ, широкі можливості використання інформаційних технологій для надання професійних бізнес-послуг, зокрема, у сфері фінансів.

Визначення ролі окремих глобальних міст як міжнародних фінансових центрів, оцінка позицій сучасних глобальних міст у світовій системі фінансових центрів можуть стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури

1. Антонюк Б. О. Конкурентний статус світових мегаполісів / Б. О. Антонюк // International scientific journal. - 2015. - № 8. - С. 86-92 ; Antoniuk B. O. Konkurentnyi

status svitovykh mehapolisiv / В. О. Antoniuk // International scientific journal. - 2015. - № 8. - S. 86-92.

2. Воронін І. М. Формування глобальних міст як результат впливу процесів глобалізації й інформатизації на систему розселення / І. М. Воронін // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: География. – 2009. – Т. 22(61), № 2. – С. 167-172 ; Voronin I. M. Formuvannia hlobalnykh mist yak rezultat vplyvu protsesiv hlobalizatsii y informatyzatsii na systemu rozselennia / I. M. Voronin // Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universitetu im. V. I. Vernadskogo. Seriya: Geografiya. –2009. – Т. 22(61), № 2. – S. 167-172.

3. Ліфанова М. І. Міжнародні фінансові центри: поняття, умови та стадії формування / М. І. Ліфанова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 17. - С. 21-24 ; Lifanova M. I. Mizhnarodni finansovi tsentry: poniattia, umovy ta stadii formuvannia / M. I. Lifanova // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment. - 2016. - Vyp. 17. - S. 21-24.

4. Моисеев С. Р. Что нам стоит финансовый центр построить? / С. Р. Моисеев // Рынок ценных бумаг. – 2008. – № 10. – С. 46–51 ; Moiseev S. R. Chto nam stoit finansovuyu tsestr postroit? / S. R. Moiseev // Rynok tsennykh bumag. – 2008. – № 10. – S. 46–51.

5. Німченко Н. С. Методичні аспекти концепції глобального міста / Н. С. Німченко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. - 2014. - Т. 22, Вип. 8(2). - С. 197-202 ; Nimchenko N. S. Methodychni aspekty kontseptsii hlobalnoho mista / N. S. Nimchenko // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Ser. : Ekonomika. - 2014. - Т. 22, Vyp. 8(2). - S. 197-202.

6. Пирог О. В. Концептуальні засади глобальних міст: наукові підходи до визначення сутності / О. В. Пирог, Я. С. Максимчук // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Світове господарство і міжнародні економічні відносини. - 2017. - Т. 25, Вип. 9. - С. 59-69 ; Pyroh O. V. Kontseptualni zasady hlobalnykh mist: naukovy pidkhody do vyznachennia sutnosti / O. V. Pyroh, Ya. S. Maksymchuk // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya : Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. - 2017. - Т. 25, Vyp. 9. - S. 59-69.

7. Скавронська І. Світові й глобальні міста: подібності та відмінності / І. Скавронська // Схід. - 2014. - № 4. - С. 61-65 ; Skavronska I. Svitovi y hlobalni mista: podibnosti ta vidminnosti / I. Skavronska // Skhid. - 2014. - № 4. - S. 61-65.

8. Слука Н. А. Эволюция концепции «мировых городов» [Электронный ресурс] / Н. А. Слука // Региональные исследования. – 2005. – № 3. – С. 19–37.– Режим доступа : <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0343/analit01.php> ; Sluka N. A. Evolyutsiya kontseptsii «mirovyykh gorodov» [Elektronnyy resurs] / N. A. Sluka // Regionalnye issledovaniya. – 2005. – № 3. – S. 19–37.– Rezhim dostupa : <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0343/analit01.php>

9. Ухналь Н.М. Особливості розвитку міжнародних фінансових центрів в умовах глобалізації фінансової системи / Н. М. Ухналь // Наукові праці НДФІ. - 2015. - Вип. 2. - С. 17-32 ; Ukhnal N.M. Osoblyvosti rozvytku mizhnarodnykh finansovykh tsestriv v umovakh hlobalizatsii finansovoi systemy / N. M. Ukhnal // Naukovy pratsi NDFI. – 2015. – Vyp. 2. – S. 17-32.

10. Федотова М. С. Роль мегаполисов в современной мировой экономике [Электронный ресурс] / М. С. Федотова // Молодой ученый. – 2016. - № 24. – С. 244-247. – Режим доступа : <https://moluch.ru/archive/128/35600/> ; Fedotova M. S. Rol megapolisov v sovremennoy mirovoy ekonomike [Elektronnyy resurs] / M. S. Fedotova // Molodoy uchenyy. – 2016. - № 24. – S. 244-247. – Rezhim dostupa :

<https://moluch.ru/archive/128/35600/>

11. Хватов Ю. Ю. Сравнительный анализ рейтингов конкурентоспособности глобальных городов / Ю. Ю. Хватов // Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. - 2015. - № 1. - С. 195–202 ; Khvatov Yu. Yu. Sravnitelnyy analiz reytingov konkurentosposobnosti globalnykh gorodov / Yu. Yu. Khvatov // Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku. Ekonomichni nauky. - 2015. - № 1. - S. 195–202.
12. Beaverstock J. V. A Roster of World Cities / J. V. Beaverstock, R. G. Smith, P. J. Taylor // Cities. - 1999. – Vol. 16, Issue 6. – P. 445-458.
13. Castells M. Technopolies of the world. The making of 21st century industrial complexes / M. Castells, P. Hall. – London, New York : Routledge, 1994. – 288 p.
14. Financial Centre [Electronic resource] // Cambridge Dictionary. - Mode of access : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/financial-centre>
15. Friedmann J. The World City Hypothesis / J. Friedmann // Development and Change. – 1986. – Vol. 17, Issue 1. – P. 69-83.
16. Geddes P. Cities in Evolution / P. Geddes. – London : Williams & Norgate, 1915. – 446 p.
17. Globalizing Cities: A New Spatial Order? / eds. by P. Marcuse, R. Van Kempen. – London; Cambridge : Wiley-Blackwell, 2000. – 340 p.
18. Gottmann J. Megalopolis. The Urbanized Northeastern seaboard of the United States / J. Gottmann. – New York : The Twentieth Century Fund, 1961. – 810 p.
19. Gottmann J. Since Megalopolis. The Urban Writings of Jean Gottmann / J. Gottmann, R. A. Harper. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1989. – 294 p.
20. Hall P. The World Cities / P. Hall. – 3rd ed. - London : Weidenfeld and Nicolson., 1984. – 276 p.
21. Hall P. Globalization and the World Cities / P. Hall // UNU/IAS Working Paper. – 1996. - № 12. – 19 p.
22. Judis J. B. The Emerging Democratic Majority / J.B. Judis, R. Teixeira. - New York : Scribner, 2002. – 240 p.
23. Mumford L. The Culture of Cities / L. Mumford. – New York : Harcourt, Brace & World, 1938. – 586 p.
24. Sassen S. The Global City: Introducing a Concept / S. Sassen // Brown Journal of World Affai. – 2005. – Vol. XI, Issue 2. – P.27-43.
25. Sassen S. The Global City: New York, London / S. Sassen. – 2nd ed. - Princeton : Princeton University Press, 2001. – 312 p.
26. Spengler O. The Decline of the West / O. Spengler. – 2nd ed. - New York : Alfred A. Knopf. 1926. – 443 p.
27. Taylor P. J. Specification of the World City Network / P.J. Taylor // Geographical Analysis. – 2001. – Vol. 33, Issue 2. – P. 181-194.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019

T. V. Marena

INTERNATIONAL FINANCIAL CENTERS AND GLOBAL (WORLD) CITIES: ESSENTIAL RELATIONSHIP AND CORRELATION BETWEEN CATEGORIES

The article is devoted to the assessment of the essential correlation between the notions of a metropolis, a world city, a global city and an international financial center, and on this basis reasoning a dialectical relationship between these economic categories. It is found out

that theoretical studies of international financial centers are closely related to the study of various categories of cities of world importance. The scientific concepts that identified global cities as international (world) financial centers were developed in the 70's and 80's of the 20th century when the factor of capital export has become especially important for the development of globalization and transnationalization processes. The scientific approaches to the definition of the content and the main features of the category of "international financial center" and the interpretation of concepts that are used to mark the cities important for the world economy ("metropolis", "world city", "global city") are investigated.

Although the size of the territory and the population remain the basic criteria for interpreting a city as a metropolis, the availability of resources and its functions (significance) in the global markets also matter. World cities, traditionally serving as centers of international trade, play a special role in global development, mainly due to their advantageous location in strategically important places of the world. The differences between the world city and the global city are considered. It is proved that the international financial center does not necessarily have to be formed on the basis of a metropolis, for which the size of territory and population matter, or a world city, for which the good geographical location and developed trade infrastructure are important.

The global city is a relatively new concept that corresponds to the current stage of world economic development, and for which the duration of existence, physical size and size of the territory are not significant. Instead, it is global influence that becomes extremely important feature for the global city. Economic studies devoted to the global cities emphasize their particular role in the global financial system. A financial component in defining the concept of a global city is identified. It is justified that there is a close essential correlation between the notions of the global city and the international financial center.

It is determined that any global city at the same time acts as an important international financial center whose value is determined not by the size or geographic location, but by its role as a strategic point of management and control functions. Acting as international financial center global city is characterized by a high level of internationalization and financial activity, a significant concentration of financial and credit institutions; it specializes in the provision of highly professional business services, including those in the field of finance; it has the ability to use the information technology; it provides high-tech services and management of cross-border financial flows.

Key words: *metropolis, world city, global city, international financial center, financial capital, financial services, cross-border financial flows*

УДК 338.439.4(478)

D. Parmacli

A. Ianioglo

FEATURES OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Abstract. *The article highlights the influence of climatic conditions on the agricultural production in the Republic of Moldova and reveals the importance of analyzing the indicators of realization of potential of land use, that will comprehensively reflect the achieved level of land use efficiency and possible reserves of increasing the agricultural production. The article aims at justifying some features of calculating potential indicators of crops production. There is presented the dynamics of yield of leading crops over the past 16 years are proposed formulas for calculating indicators of potential land productivity. Also, the article provides calculations of the*

optimal values of financial safety margin and operating leverage necessary for the implementation of basic and expanded reproduction in the conditions of the southern region of the Republic of Moldova. Proposed method can be applied in practice to control the production process, cost structure and to increase efficiency and economic security of the enterprise as a whole.

Key words: *crop yield, economic security, financial safety margin, operating leverage, stability.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-55-63

The operating activity of agricultural enterprises is carried out under the influence of unpredictable fluctuations in weather conditions. Often, adverse weather conditions not only affect the quality, but also make it impossible to produce the planned volume of production, and as a result to receive the necessary profit. In this context, along with the traditional indicators of the efficiency of productive land use, it is advisable to apply the indicator of the level of realization of their potential that will comprehensively reflect the achieved level of land use efficiency and possible reserves of increasing the production of agricultural products.

The purpose of the study is to justify some features of the calculations of potential indicators of crop production and to develop practical recommendations for their direct use, both for educational purposes and in real production conditions.

The direct dependence of agriculture on climatic conditions necessitates the creation, if possible, of natural and monetary insurance and reserve funds in case of force majeure. Agricultural enterprises should, first of all, protect themselves from possible risks and increase the sustainability of their business. This is especially relevant in the conditions of volatility of market prices and insufficient development of production infrastructure. At the same time, if economic processes are manageable with the help of legislative and regulatory acts and other measures, then the natural conditions cannot be directly influenced by a person. Thus, the problem of sustainability of agriculture should be solved, first of all, in regards to the natural conditions.

Overview of recent literature.

Studies on the problems of economic sustainability of agricultural production, including innovative development, aimed at increasing the land productivity in crop production were carried out by such scientists as P.T. Sabluk, M.V. Prisyazhnyuk [Prisyazhnyuk et al. 2011], V.Ambrosov [Ambrosov 2003], V.I. Nechaev [Nechaev 2012] and others. N.V. Ambrosov, the correspondent of Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, noted in his works that the growth of production is not a guarantee of the economic well-being of the commodity producer. The need to ensure the livelihoods of agricultural enterprises is the reason of the transformation processes in the industry. According to V.I. Nechaev and other scientists, the technical and technological potential of agricultural production represents the maximum possible production result in the current climatic conditions, which can be obtained using the available resources within the framework of new technologies and forms of production organization. This approach will allow to objectively assess the stability of agricultural production and to identify real reserves of efficiency growth in the industry.

Research results.

The land is the main means of agricultural production, an important productive force. The use of agricultural land resources without increasing their fertility leads to land degradation. The results of agricultural enterprises activity depends on the state of land resources, their rational and effective use. Consequently, the quality of land use plays an important role in the economy of agriculture and the country as a whole [Ianioglo 2017: 48].

Under the conditions of risky (unsustainable) farming, the use of land resources in time has an unstable, cyclical nature, which reflects the feature of the natural resources

potential. In this regard, the gross harvest and crops yield are cyclical in nature with characteristic downturns and rises. Thus, for 2001-2016 in agriculture there were significant fluctuations in crop production.

Taking into account the decisive importance of the efficiency of land use in agriculture as the main means of production, we consider the dynamics of the yield of major crops in the Republic of Moldova over the past 16 years (Table 1). It is important to note that crops of wheat, corn and sunflower in the country occupy $\frac{3}{4}$ of the total cultivated area. That is why it is very important to analyse the production of these crops for 2001-2016 and at the same time to identify the level of their sustainability and the dynamics of changes.

Table 1.

**Yield of wheat, corn and sunflower in the Republic of Moldova for
 2001-2016 (q/ha)**

Year	Wheat		Corn		Sunflower	
	actual	moving average	actual	moving average	actual	moving average
2001	27,2	-	23,7	-	13,4	-
2002	25,1	-	26,7	-	12,4	-
2003	5	-	25,5	-	11,1	-
2004	27,5	23,4	30,7	26,9	12,4	12,09
2005	26	23,0	33,0	28,9	12,1	11,87
2006	23,2	22,8	29,1	29,5	13,3	12,11
2007	13,2	23,3	8,6	26,0	6,9	11,35
2008	31,2	24,7	34,9	26,6	16,5	12,26
2009	21	23,3	28,9	25,4	12,7	12,41
2010	22,9	22,7	34,5	26,7	15,3	12,91
2011	26	25,6	32,5	32,7	15,6	15,06
2012	15,8	21,4	12,3	26,7	10,0	13,32
2013	27,6	23,2	31,0	27,3	18,3	14,70
2014	31,7	25,5	33,5	27,3	17,7	15,37
2015	26,7	25,7	22,0	26,0	14,7	15,14
2016	34,9	30,3	29,9	30,6	18,7	17,34
Average	25,0	24,3	27,7	27,7	13,8	13,5

Source: [Statistical Yearbook of the Republic of Moldova 2016: 244]

During the research, it is important to substantiate the real levels of land productivity in the production of mentioned crops. It is recommended to calculate indicators of potential land productivity, characterizing the yield of certain crops per unit area for a certain period, according to the formula:

$$q_{pot} = \sqrt[k]{M}, \text{ q/ha} \quad (1)$$

where: $k = \sqrt{T}$ (T – number of years in the analysed period);

M – multiplication of the highest values of yield for "k" years

When determining the indicator "k", the calculated values should be rounded to the whole value. For example, from 16 analysed years there should be taken into account the highest rates of four years ($k = \sqrt{16} = 4$).

According to the formula 1, the value of the potential yield could be determined (q_{pot}):
 wheat

$$q_{\text{pot}} = \sqrt[4]{34,9 \cdot 31,7 \cdot 31,2 \cdot 27,6} = 31,2 \text{ q/ha}$$

corn

$$q_{\text{pot}} = \sqrt[4]{34,9 \cdot 34,5 \cdot 33,5 \cdot 33,0} = 34,0 \text{ q/ha}$$

sunflower

$$q_{\text{pot}} = \sqrt[4]{18,7 \cdot 18,3 \cdot 17,7 \cdot 16,5} = 17,8 \text{ q/ha}$$

Indicators of reserves of land productivity growth are presented in Figure 1.

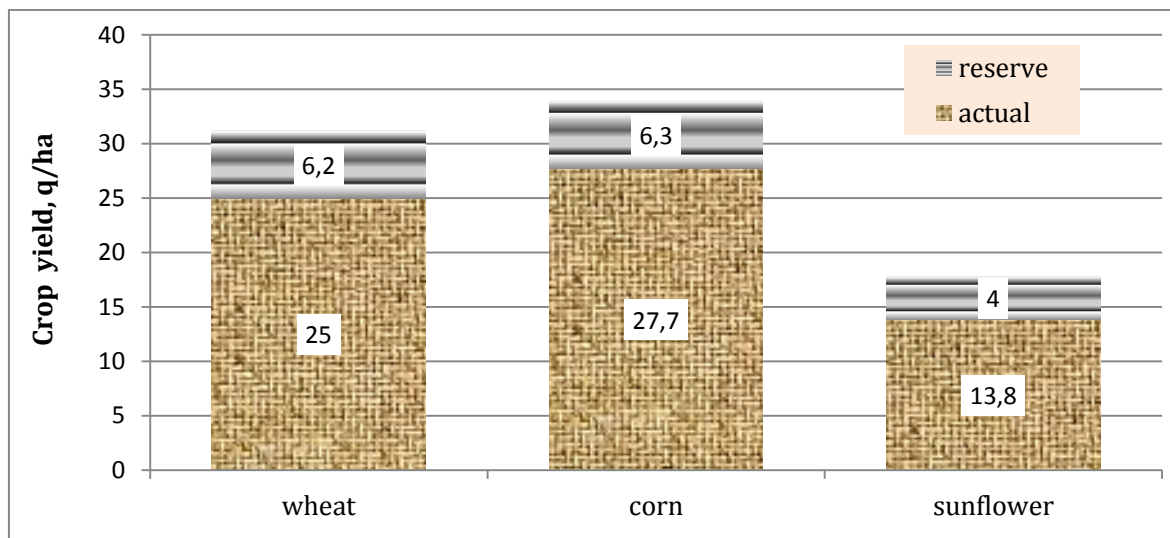


Fig.1. Indicators of reserves of land productivity growth in the production of wheat, corn and sunflower in the Republic of Moldova for 2001-2016

Source: developed based on Table 1.

From figure 1 it is clear that for the analysed 16 years the potential indicators of land productivity were used in the production of wheat by 80.2%, corn and sunflower - by 81.5% and 77.6% respectively.

Operational analysis and economic security of an enterprise.

The economic security of an enterprise is a state that characterizes the ability of an economic entity to ensure efficient use of resources and entrepreneurial opportunities to prevent possible threats and achieve stable functioning and business objectives. Ensuring the economic security of the enterprise is important for the implementation of the continuous process of reproduction [Ianioglo 2017].

In the process of ensuring the economic security and viability of the enterprise, special attention should be paid to the economic security of its main activity - production. An enterprise develops when the results of its activity allow it to conduct continuous reproduction at its own expense. When planning the production, each company calculates the volume of all types of costs, which are divided into fixed and variable. The structure of costs can significantly affect the trend of changes in revenues or costs. In this context, the use of operational analysis allows identifying the impact of the cost structure and volumes of production revenue on the company's financial results. Operational analysis includes such important indicators as financial safety margin and operating leverage. In pursuit of maximum profit, enterprises must take into account increasing production risks. The analysis of financial safety margin gives more objective assessment of the sustainability and economic security of the cultivation of crops. The level of operational leverage is an indicator of enterprise

riskiness. This explains the importance of assessing mentioned indicators when determining the level of economic security of an enterprise.

Financial safety margin (D) is one of the indicators of an enterprise's financial condition, i.e. the level of its financial sustainability. There are two major methods of determining financial safety margin.

According to the first method, the calculation represent the difference between the actual (planned) sales volumes and break-even point, i.e. financial safety margin shows how many lei or tons of production can be reduced, without incurring losses. The higher the financial safety margin, the more opportunities to maintain the relative level of profitability while reducing sales revenue, which positively affects the economic security of the enterprise.

The formula for calculating the indicator in absolute terms is:

$$D = q - q_{\min}, \quad (2)$$

where: q и q_{\min} – respectively, the actual and critical level of crop yield, q/ha

The second method implies the calculation of the percentage of the financial safety margin to the actual (planned) volume. This indicator shows how many percent the sales can decrease so that the enterprise can avoid losses. The higher financial safety margin ensures more sustainable enterprise and less risk of losses.

The relative indicator of the financial safety margin is calculated by the formula:

$$D = \frac{q - q_{\min}}{q} \cdot 100, \% \quad (3)$$

Another indicator which reflects the state of economic security of an enterprise is **operating leverage** (L). This indicator is higher in those companies, in which the ratio of fixed costs to variable costs is higher, and correspondingly lower in the opposite case. Understanding of the operating leverage mechanism allows to purposefully control the ratio of fixed and variable costs in order to improve the efficiency of an enterprise's current activity. Operating leverage demonstrates the percentage point change in the enterprise profit given a change in revenue by one percentage point and is determined by the formula:

$$L = 1 + \frac{FC}{Pr} \quad (4)$$

There is an inverse relationship between the financial safety margin and the operating leverage. The higher the operating leverage, the lower the financial safety margin and vice versa:

$$L = \frac{1}{D} \quad (5)$$

The operating leverage characterizes the degree of business riskiness. The profit of an enterprise with a higher operating leverage is more sensitive to changes in revenue [Damodaran 2012: 194]. With a sharp drop in sales, such enterprise can very quickly “fall” below the break-even point. Therefore, an enterprise with a higher level of operating leverage is considered more risky. The activity of an enterprise with a low operating leverage is associated with less risk, but also with less reward (profit).

It is known that each enterprise in the industry cultivates, as a rule, several crops. Production and sale of some crops ensures a high return on investment, others - low profitability. However, it is not always possible to abandon the production of the latest crops due to

agrotechnical requirements for crop rotation or other reasons, both internal and external. In other words, the structure of sales is always different in terms of profitability. In the conditions of the Republic of Moldova, primarily, depending on the prevailing weather and climatic conditions of cultivation and harvesting, the effectiveness of a particular type of product may differ significantly: from a loss ratio to a level of profitability exceeding 30%. For example, the level of profitability of sold grain in the country changed from -3.5% in 2009 to + 39.9% in 2011, sunflower - from 16.6% in 2009 to 89.8% in 2010, grapes - from 6.0% in 2009 to 37.0% in 2012 [Statistical Yearbook of the Republic of Moldova, 2017]. It is important for an enterprise to know and, therefore, objectively plan that amount of costs, which will ensure the volume of production per unit area required for simple and/or extended reproduction.

At the same time, **product profitability** (R) shows the profit that the enterprise receives per each unit of cost and is calculated as follows:

$$R = \frac{P}{Z} \quad (6)$$

where: Z – stands for the cost price of production in Moldovan lei.

Bearing in mind that according to equation 6, $P = R \cdot TC$, and the cost of production is $Z = TC$, the operating leverage can be calculated as:

$$L = 1 + \frac{\beta}{R} \quad (7)$$

where β stands for the share of fixed costs in the total cost structure ($\beta = \frac{FC}{TC}$).

The given formula demonstrates that operating leverage is directly proportional to the relative weight of fixed costs in the total cost structure and is inversely related to an increase in the level of production profitability. In other words, business efficiency is higher (and the value of operating leverage is lower) in those enterprises, in which ceteris paribus the share of fixed costs is lower and production profitability is higher.

Financial safety margin may be represented by the following formula:

$$D = \frac{R}{R+\beta} \quad (8)$$

Only knowing the required optimal level of **operating leverage** and financial safety margin, an enterprise can plan its production activities, manage the costs of the enterprise, increase its own competitiveness and improve the level of its economic security.

Knowing the value of the **operating leverage** or financial safety margin, we can find the coefficient of profitability of products:

$$R = \frac{\beta}{L-1} \quad (9)$$

$$R = \frac{\beta}{\frac{1}{D}-1} \quad (10)$$

Let us consider further the features of calculating the financial safety margin and the **operating** leverage of agricultural enterprises in the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia (ATU Gagauzia), located in the southern zone of the Republic of Moldova - in the area of high-risk (unstable) agriculture. Studies have shown that, in such circumstances, an enterprise is able to realize simple reproduction at the level of production profitability of 25% and above, while extended reproduction is possible at the level of 37% and higher [Todorich 2014: 76].

It has been proved that under conditions of unstable agriculture in the ATU Gagauzia, the average share of fixed costs of the enterprises producing crops in 2010-2012 constituted: [Parmacli 2014: 23]:

- cereal and leguminous crops – 0,389;
- cereal and leguminous crops without corn– 0,413;

- corn– 0,549;
- sunflower – 0,648.

Based on the formulas 7 and 8 let us determine the values of financial safety margin and **operating** leverage required for simple and extended reproduction on the planting area of the indicated types of crops. The results obtained will be called normative. Calculated data are presented in the table 2.

Table 2.

Normative levels of financial safety margin and operating leverage for the production of basic crops in ATU Gagauzia

Crops	Share of fixed costs	Financial safety margin for reproduction (not less than)		Operating leverage for reproduction (not more than)	
		simple	extended	simple	extended
cereal crops	0,389	0,391	0,487	2,556	2,051
cereal crops without corn	0,413	0,377	0,473	2,652	2,116
corn	0,549	0,313	0,403	3,196	2,484
sunflower	0,648	0,278	0,363	3,592	2,751

Source: developed by the authors [Parmacli, Ianioglo 2015: 63]

Conclusion.

The article emphasizes the strong dependence of agricultural production in the Republic of Moldova on the natural and climatic conditions. There was proposed a methodology for calculating potential yield indicators of the main cultivated crops.

It was also noted that, when analysing the viability and economic security of enterprises, it is necessary to take into account operational performance indicators: financial safety margin and operating leverage. These indicators help in determining reserves for the improvement of technology and organization of production, in achieving maximum profit. If the financial and economic position of the enterprise is favourable, then it is efficient, competitive and, therefore, is characterized by economic security.

In conclusion, the research showed a close relationship between the indicators of financial safety margin, **operating** leverage and profitability of production and confirmed the presence of significant potential for increasing the efficiency of production and sales of products, which will allow ensuring economic security of agricultural enterprises of the ATU Gagauzia.

Список використаної літератури

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка та ін. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. - 1008 с.; Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektvyu rozvytku) / M. V. Prysiazhniuk, M. V. Zubets, P. T. Sabluk ta in.; za red. M. V. Prysiazhniuka ta in. – Kyiv : NNTs IAE, 2011. - 1008 s.
2. Амбросов В. Трансформационные процессы в аграрной сфере региона / В. Амбросов // Экономика Украины. - 2003. - №8. – С. 66-70; Ambrosov V. Transformatsionnye protsessy v agrarnoy sfere regiona / V. Ambrosov // Ekonomika Ukrainy. - 2003. - №8. – S. 66-70.

3. Damodaran A. Investment valuation: tools and techniques for determining the value of any asset / A. Damodaran. - 3rd ed. – Hoboken : John Wiley & Sons, 2012. - 992 p.

4. Яниогло А. И. Комплексная система обеспечения экономической безопасности предприятий : моногр. / А. И. Яниогло". - Комрат, 2017. - 161 с.; Yanioglo A. I. Kompleksnaya sistema obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiy : monogr. / A. I. Yanioglo". - Komrat, 2017. - 161 s.

5. Нечаев В. И. Эффективность экономического и технико-технологического потенциала в растениеводстве / В. И. Нечаев, К. Тюпаков, Н. Сайфетдинова // Экономика сельского хозяйства России. - 2012. - №6. – С. 70-84; Nechaev V. I. Effektivnost ekonomicheskogo i tekhniko-tekhnologicheskogo potentsiala v rastenievodstve / V. I. Nechaev, K. Tyupakov, N. Sayfedinova// Ekonomika selskogo khozyaystva Rossii. - 2012. - №6. – S. 70-84.

6. Пармакли Д. М. Некоторые особенности графического метода исследований в сельском хозяйстве / Д. М. Пармакли // Economic growth in conditions of globalization: International Scientific and Practical Conference IX-th edition. – Chisinau : INCE, 2014. – Vol. 1. - С.20-25; Parmakli D. M. Nekotorye osobennosti graficheskogo metoda issledovaniy v selskom khozyaystve / D. M. Parmakli // Economic growth in conditions of globalization: International Scientific and Practical Conference IX-th edition. – Chisinau : INCE, 2014. – Vol. 1. - S. 20-25.

7. Parmacli, D. Operating leverage and production profitability: functional dependence / D. Parmacli, A. Ianioglo // Економіка АПК. – 2015. - № 3. - С. 60-64 ; Parmacli D. Operating leverage and production profitability: functional dependence / D. Parmacli, A. Ianioglo // Ekonomika APK. – 2015. - № 3. - S. 60-64.

8. Statistical Yearbook of the Republic of Moldova, 2017. – Chisinau : Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2017. – 485 с.

9. Todorici L. Perfecționarea mecanismului de asigurare a sustenabilității economice a întreprinderilor agricole (pe baza UTA Găgăuzia) : teză de doctor în economie / L. Todorici. - Chișinău, 2014. - 181 p.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2019.

Д. Пармаклі

А. Іаніогло

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті наголошується на сильній залежності сільськогосподарського виробництва в Республіці Молдова від природних і кліматичних умов. Запропоновано методіку розрахунку потенційних показників урожайності основних культурних культур. Також у дослідженні було зазначено, що при аналізі життєздатності та економічної безпеки підприємств необхідно враховувати показники операційної ефективності: маржу фінансової безпеки та операційний леверидж. Ці показники допомагають у визначенні резервів для вдосконалення технології та організації виробництва, у досягненні максимального прибутку. Якщо фінансово-економічне становище підприємства є сприятливим, то воно відповідно є ефективним, конкурентоспроможним і, отже, характеризується економічною безпекою.

На закінчення дослідження показало тісний взаємозв'язок між показниками маржі фінансової безпеки, операційного важеля та прибутковості виробництва, що підтвердило наявність значного потенціалу для підвищення ефективності

виробництва та реалізації продукції, і в свою чергу дозволить забезпечити економічну безпеку сільськогосподарських підприємств АТО Гагаузія.

Ключові слова: урожайність, економічна безпека, фінансовий запас міцності, операційний леверидж, стабільність.

УДК 378:339.9

О.В. Булатова
О.С. Зайковський

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ

У науковій роботі визначено, що процеси глобалізації вищої школи є об'єктивним результатом дії законів еволюційного розвитку суспільства, мають дискусійний характер, визначаються позитивними та негативними наслідками, викликами та загрозами.

Доведено, що освіта знаходиться під впливом різноманітних процесів, що відбуваються у політичній, соціальній, культурній, економічній та інших сферах. Виділено та проаналізовано глобальні тенденції, що характеризують характер розвитку сфери вищої світи як суб'єкта глобального освітнього простору.

Обґрунтовано незворотність глобалізації освітнього простору, що формується у результаті розвитку інтеграційних процесів, які охоплюють різні національні освітні системи. Визначення освітнього простору, як суспільно-економічної моделі, дозволило виділити основні характеристики та принципи розвитку з позицій соціально-географічного, системно-цілісного, локально-постерного підходів. Запропоновано використання інтеграційного підходу у дослідженні освітнього простору.

Визначено, що структура освітньої сфери як суспільно-економічної моделі має складний багатопрофільний характер, елементи структури освітнього простору (інформаційне середовище, соціальне середовище, інституційне середовище) характеризуються складною системою взаємозв'язків і взаємозалежності. Виділено та надано характеристику основних компонентів сучасного освітнього простору та визначено основні його ознаки – системність, поліструктурність, комплементарність, ієрархічність, просторову та інституційну визначеність, відкритість та динамічність. Доведено, що кожна національна система освіти об'єктивно виступає суб'єктом глобального освітнього простору. Розвиток освітньої системи кожної країни, як суспільно-економічної моделі, характеризується, з одного боку, внутрішніми (національними) особливостями та закономірностями розвитку, а з іншого, на розвиток національних систем безпосередньо впливає зовнішнє середовище, що визначається, в перш за все, глобальними процесами.

Обґрунтовано, що глобалізація стала викликом для вищої освіти, в якій сучасні університети стають глобальними установами. Визначено, що глобалізація університетської освіти - об'єктивний історичний процес, логіка розвитку якого визначається відповідними етапами, характеристику яких наведено у роботі.

Ключові слова: глобалізація, освітній простір, вища освіта, глобалізація університетської освіти, глобальний освітній простір

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-63-71

Постановка проблеми. В умовах посилення глобальних процесів відбувається формування глобальних просторів та відповідних глобальних механізмів, що регламентують різні сфери. Під впливом технологічних та інформаційно-комунікаційних факторів відбувається розвиток мережевих форм економічної діяльності (глобальний інформаційний простір). Формування глобального ринку праці, глобального наукового та освітнього простору стало логічним продовженням трансформаційних змін, які відбуваються у соціально-економічній сфері, у тому числі під впливом нових механізмів міжнародних партнерських відносин, які виникають у світовому господарстві.

Міждисциплінарний характер розвитку освітньої сфери як суспільно-економічної моделі підтверджується тим, що дослідженням освітнього простору присвячено наукові розробки педагогів, філософів, культурологів, політологів, економістів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній економічній науці сформовано достатній науково-методичний та методологічний базис дослідження глобалізаційних процесів. Як зазначає У. Робінсон [23, с.125] у світовому господарстві почали активно формуватися нові транснаціональні та глобальні моделі виробництва, споживання, управління, міграції ресурсів, нової соціальної ієрархії та форм нерівності тощо. А сам процес глобалізації виступає як двоєдиний: з одного боку, відбувається процес перетворення загального в окреме, з іншого – окреме трансформується у загальне [22, с.25-31]. Глобальні перетворення, на думку В. Сіденко [10] охопили не тільки економічні, а й інші процеси, що відбуваються у сферах людської діяльності. Сьогодні глобалізаційний процес сам впливає на всі ці процеси. Починаючи з 1970х років в економічній наці починається формування глобалізаційного дискурсу, основу якого визначають гіперглобалістична (К. Омае, Ф. Фукуяма А. Джонс, П. Дикен), скептична (І. Валлерстайн, Дж. Томпсон, П. Херст) і трансформістська (М. Уотерс, У. Бек, Д. Хельд) концепції [19].

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації вищої школи є об'єктивними витоками дії законів еволюційного розвитку суспільства [8, с.80]. Слід зазначити, що ці процеси завжди були дискусійними для багатьох дослідників не тільки з точки зору висвітлення проблемних аспектів формування та розвитку глобалізаційних процесів, а навіть у обговоренні категорійно-понятійного апарату. Так, у наукових розробках глобалізація вищої освіти розглядається як вища форма розвитку інтернаціоналізації вищої освіти, одночасно, є наукові дослідження, де ці поняття повністю розмежовуються. Дж. Ласонен [20, с.397-398] стверджував, що процеси інтернаціоналізації та глобалізації є такими, що розвиваються паралельно. Слід погодитись із думкою П. Скотта [24], що не можна спрощено розглядати глобалізацію «просто як вищу форму інтернаціоналізації», оскільки зв'язок між інтернаціоналізацією та глобалізацією є діалектичним. Між процесами глобалізації та інтернаціоналізації освітнього та наукового простору існує інтегративний зв'язок, наголошує Л. Кринець, що зумовлює необхідність впливу на ці процеси та управління ними [6]. Взаємозв'язок між глобалізацією і інтернаціоналізацією вищої освіти є більш складним, ніж це може виявитись на перший погляд. Підтвердженням цього є чисельні дослідження с цього питання, у тому числі із діаметрально протилежними точками зору. Це дозволяє говорити про відсутність концептуальної визначеності інтернаціоналізації, глобалізації вищої освіти тощо [16, с. 44].

Метою статті є визначення основних характеристик та принципів розвитку глобального освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація є складним та амбівалентним процесом, наслідки якого можна розглядати як позитивні, так і негативні. Розширення

доступу до нових знань, мультикультуралізм, нові можливості, що виникають у наслідок спільного використання ідей та реалізації спільних дій – все це дозволяє визначати позитивний вплив глобалізаційних процесів на розвиток людства. Однак, з іншого боку, саме під впливом глобалізації у суспільстві ще більше загострилась проблема бідності та низького рівня життя, вимушеної та примусової міграції, загострення конфліктів та послаблення безпеки (починаючи від особистого рівня до міжнародної безпеки). Світова свідомість зазначених глобальних змін зумовлює необхідність розширення міжнародного співробітництва задля забезпечення економічного зростання та справедливого розвитку, і посилюється потреба у глобальній освіті як міжнародного виміру та розуміння сучасних проблем світу як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Слід звернути увагу, що в умовах глобалізації формується освітня нерівність, яка пов'язана із неоднаковим доступом до вищої освіти в різних країнах. Перед сучасною освітою в умовах глобальних трансформацій виникають відповідні виклики та загрози, серед яких слід особливо виділити невідповідність та незбалансованість між темпами зростання та заміни знань та їх обсягів, з одного боку, а з іншого темпами зміни поколінь, що користуються цими знаннями.

Система вищої освіти стає інституційно-господарською платформою розвитку інтелектуального капіталу, завдяки якому створюються умови інноваційного характеру розвитку національної економіки, забезпечується високий рівень її конкурентоспроможності, ефективна інтеграція у глобальне середовище [8, с.49]. При цьому слід зазначити, що, одночасно, й освіта знаходиться під впливом різноманітних процесів, що відбуваються у політичній, соціальній, культурній, економічній та інших сферах.

Розвиток сучасної вищої освіти характеризується низкою глобальних тенденцій, серед яких виділяють [2, с.20-21; 3, с.19-20; 7, с.21]:

- переорієнтація від елітарної освіти до високоякісної освіти для всіх;
- розширення та поглиблення міждержавного співробітництва в освітній сфері;
- посилення гуманітарної складової в сучасних освітніх програмах;
- поширення загальноприйнятих нововведень (норм і стандартів) при збереженні національних традицій.

Оскільки сфера вищої освіти стає суб'єктом глобального освітнього простору, то, цілком логічно, що на глобальному ринку освітніх послуг суттєво загострюється конкуренція між університетами, одночасно спостерігається активізація міжуніверситетської співпраці у науковій та освітній сферах, транснаціоналізація вищої освіти. У сучасних умовах глобального освітнього простору спостерігається масовість вищої освіти, освіта набуває загальносвітовий характер, відбувається її адаптація до запитів на ринку освітніх послуг, як з боку споживачів освітніх послуг, так і з боку ринку праці, з яким суттєво поглиблюється взаємодія. Умовою розвитку соціального прогресу стає забезпечення якісної освіти, що визначено серед Цілей сталого розвитку (Ціль 4) [9].

Нівелювання бар'єрів взаємодії між країнами в економічній, політичній, культурній сферах фактично забезпечили формування єдиного (гомогенного) простору [10]. Сучасний світоустрій послідовно поєднує взаємопов'язані види діяльності в єдиний складний геопростір [1, с.105]. Глобалізація освітнього простору стала незворотнім процесом, що визначає сучасний тренд розвитку вищої школи. На думку С.Гуткевич, І. Оніщенко сучасний світовий освітній простір [2, с.9] слід розглядати як об'єднання освітніх систем різних країн, що розрізняються за своїми типами, рівнями, традиціями, цілями та завданнями, станом розвитку та якістю. Різноманіття освітніх систем є важливим здобутком розвитку людства, і стає важливим джерелом його

різноманіття.

У сучасних дослідженнях освітній простір суспільства визначається як форма соціальної єдності людей, яка формується в результаті їх спільної освітньої діяльності. Так, Н. Касярум визначає, що освітній простір виступає як просторово-часове поле функціонування і розвитку освітньої системи освіти як відкритої соціальної сфери, де безпосередньо реалізуються освітні послуги реалізуються, що розвивається під впливом зовнішнього середовища (політичних, демографічних, екологічних, природно-кліматичних, соціально-економічних тощо) [5, с.108].

На нашу думку освітній простір формується у результаті розвитку інтеграційних процесів, що охоплюють різні національні освітні системи. Визначення освітнього простору, як суспільно-економічної моделі, дозволяє виділити основні характеристики та принципи розвитку. Дослідження освітнього простору забезпечується із використанням соціально-географічного, системно-цілісного, локально-постерного підходів [5, с.108]:

з точки зору соціально-географічного підходу освітній простір визначається межами відповідних географічних регіонів, що характеризуються соціальною єдністю, відповідним інформаційним середовищем;

грунтуючись на системно-цілісному підході освітній простір визначається як елемент соціальної формації, що забезпечує взаємодію відповідних рівнів освіти та безпосередньо особистості;

й, нарешті, освітній простір визначається умовами функціонування безпосередньо освітньої установи (локально-постерний підхід).

Дослідження сучасного характеру процесів, що відбуваються у світовому господарстві в цілому [1, с.69, 13, с.5-6, 15, с.20], та у його освітній складовій, дозволяють виокремити інтеграційний підхід у дослідженні освітнього простору, оскільки процеси інтернаціоналізації освіти забезпечують формування сталих зв'язків та високу їхню комплементарність.

Сучасний освітній простір розглядається [4, 14] з точки зору багатьох компонент, що визначаються відповідною характеристикою та характеризується відповідною змістовною наповненістю, які зумовлені міждисциплінарним характером цього поняття:

1) суб'єктна компонента, що уявляє собою сукупність відповідних суб'єктів освіти, між якими розвиваються відповідні процеси взаємодії;

2) діяльнісна компонента визначається відповідними цілями, засобами організації та результатами відтворення суб'єктами освіти того досвіду, який ними накопичено;

3) середовищна компонента безпосередньо характеризує стан та склад середовища, у якому функціонують та взаємодіють суб'єкти освіти, у тому числі із зовнішнім середовищем;

4) інституційна компонента, що визначається як сукупність освітніх інститутів, які діють на певній території;

5) субстанціональна (індивідуальна) компонента, що характеризується як особистісний простір суб'єкта освітнього процесу.

Визначення основних характеристик, підходів дослідження освітнього простору дозволяють виділити основні його ознаки:

– системність (освітня сфера як суспільно-економічна модель характеризується відповідною структурою, елементи якої характеризується відповідними системними ознаками);

– поліструктурність (структура освітньої сфери як суспільно-економічної моделі має складний багатопрофільний характер, елементи структури освітнього

простору (інформаційне середовище, соціальне середовище, інституційне середовище) характеризуються складною системою взаємозв'язків і взаємозалежності);

- комплементарність (складові елементи освітньої сфери як суспільно-економічної моделі не тільки знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності, а й взаємодоповнюють друг друга);

- ієрархічність (елементи освітньої сфери як суспільно-економічної моделі мають свою підструктуру);

- просторова визначеність (глобальний, континентальний, регіональний, національний, локальний, особистий освітній простір);

- відкритість (освітня сфера як суспільно-економічна модель має відкритий характер);

- динамічність (освітня сфера знаходиться у стані постійних змін, дія яких не порушує її цілісність, а передбачають багатоваріативність та інтегрованість форм взаємодії);

- інституційна визначеність (організаційна побудова та регуляторний механізм розвитку освітньої сфери як суспільно-економічної моделі визначається системою інститутів відповідного рівня (від міжнародних організацій до локальних муніципальних установ), що визначають відповідні юридичні та інші нормативні засади розвитку освітнього простору)

Національні системи вищої освіти формують у своїй сукупності глобальний освітній простір. Слід погодитись із думкою П. Скотта та Д. Деланті, що глобалізація стала фундаментальнішим викликом для вищої освіти за всю історію її розвитку, що змінює як національні, так і світову системи вищої освіти [11, 17]. Сучасні університети, фактично, все стають глобальними установами, впроваджуючи уніфіковані стандарти навчання, розвиваючи партнерські відносини із бізнесом, державними установами, здобувачами вищої освіти. Це, у свою чергу, вважає П. Друкер, посилює вплив університетів на формування конкурентних переваг національної соціально-економічної системи, при цьому самі університети вимушені забезпечити відповідні зміни, впроваджуючи власні стратегії інтернаціоналізації, застосовуючи міжнародні стандарти та уніфікації [18].

Слід зазначити, що одночасно із поширенням та поглибленням процесів інтернаціоналізації вищої освіти, її глобалізації, все активніше лунає альтернативна точка Г. Роадс [21], яка пов'язана із скептичним ставленням до інтернаціоналізації вищої освіти (антиінтернаціоналізація). Згідно із цією точкою зору, університети перетворилися на глобальні ринки, де непропорційно виникають привілеї іноземних студентів по відношенню до місцевих студентів, а звідси й проблеми ксенофобії, дискримінації тощо.

Дослідження, які присвячено процесам глобалізації університетської освіти [12, 17, 24], визначають, що це об'єктивний історичний процес, у розвитку якого можна виокремити відповідні етапи. По-перше, це період безпосередньо заснування та початку розвитку перших європейських університетів у XI-XII ст. в Англії, Італії, Франції. Наступний (другий) етап у розвитку університетської освіти визначається розвитком капіталістичного виробництва, з яким пов'язано не тільки становлення системи масового виробництва та розвиток відповідних процесів міграції ресурсів (труда та капіталу), а й значно поширюється обмін науковим знанням. Саме у цей період відбувається поширення (експорт) принципів побудови освітніх систем від країн із високим рівнем розвитку університетської освіти до інших країн [12, с.25]. Вплив НТР у другій половині XX ст. відзначився на суттєвому розширенні та поглибленні міжуніверситетської співпраці, принципово змінюються й освітні можливості країн, які розвиваються на демократичних засадах, забезпеченні рівного доступу до освіти. Із

розвитком інтеграційних процесів між країнами у цей період значно розширюються спільні дослідницькі та освітні міжуніверситетські програми та проекти, що врешті решт, призвело до поглиблення процесів інтернаціоналізації університетської освіти на сучасному (четвертому) етапі. Суттєво вплинув на посилення академічної мобільності розпад колоніальної системи, студенти з малорозвинутих країн починають зорієнтовуватися на отримання високоякісної освіти у країнах – колишніх метрополіях, де сьогодні функціонують провідні університети світу. Взаємозв'язок етапів глобалізації університетської освіти та хвиль глобалізації в цілому представлено у табл.1.

Таблиця 1

Етапи глобалізації університетської освіти та глобалізаційні хвилі

Хвилі глобалізації	Характеристика хвилі глобалізації	Характеристика етапу глобалізації освіти
XVI-XVIII ст.	Період Великих географічних відкриттів	Становлення та розвиток перших європейських університетів, яке почалось у XI-XII ст.
XIX ст.-перша половина XX ст.	Монополістична стадія розвитку капіталізму, становлення системи масового виробництва та розвиток відповідних процесів міграції ресурсів	Поширення обміну науковим знанням, експорт принципів побудови освітніх систем від країн із високим рівнем розвитку університетської освіти до інших країн
друга половина XX ст. – початок XXI ст.	розширення міжнародного співробітництва, створення та розвиток міжнародних інституцій	розширення та поглиблення міжуніверситетської співпраці, розвиток академічної мобільності

Складено автором на підставі [1,17,24,12]

Сучасний етап глобалізації університетської освіти характеризується посиленням та розширенням міжнародної академічної мобільності, розвитком чисельних міжнародних програм та проектів (освітніх, науково-дослідних тощо), формуванням нових форм наднаціональної освіти тощо, що, фактично, означає – університетська освіта і надалі зазнаватиме впливу процесів глобалізації.

Висновки. В умовах глобальних трансформацій сучасного світу міжнародна співпраця стала важливим показником розвитку освіти, відкритості освітньої сфери тощо. В інтернаціоналізації вищої освіти відіграє важливу роль спільне навчання і стимулювання розвитку науково-технічного прогресу, розширюючи межі вищої освіти до міжнародного масштабу, а також взаємне стимулювання новаторських ідей і втілення їх в життя.

Компонентами сучасного освітнього простору виступають суб'єктна, діяльнісна, середовищна, інституційна, субстанціональна (індивідуальна). Основними ознаками освітнього простору виділено системність, поліструктурність, комплементарність, ієрархічність, просторова та інституційна визначеність, відкритість та динамічність.

Кожна національна система освіти об'єктивно виступає суб'єктом глобального освітнього простору. Розвиток освітньої системи кожної країни, як суспільно-економічної моделі, характеризується, з одного боку, внутрішніми (національними) особливостями та закономірностями розвитку, а з іншого, на розвиток національних систем безпосередньо впливає зовнішнє середовище, що визначається, в перш за все, глобальними процесами.

В умовах глобалізації, що стала фундаментальнішим викликом для вищої освіти, сучасні університети стають глобальними установами, відбувається посилення впливу університетів на формування конкурентних переваг національної соціально-економічної системи. Глобалізація університетської освіти - об'єктивний історичний процес, логіка розвитку якого визначається відповідними етапами: становлення та початку розвитку перших європейських університетів, поширення обміном знаннями експорт принципів побудови освітніх систем у період становлення капіталістичного способу, розширення та поглиблення міжуніверситетської співпраці, активізація академічної мобільності, розвиток між університетських програм співпраці та створення між університетський інституцій.

Включення національних освітніх систем до загальносвітових процесів в сучасних умовах розвитку глобалізаційного простору впливатиме на визначення конкурентоспроможність будь якої країни. Саме це стає важливим підґрунтям розробки цілеспрямованих національних політик щодо інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, подальшої інтернаціоналізації вищої освіти тощо.

Список використаної літератури

1. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : моногр. / О. В. Булатова. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 386 с. ; Bulatova O. V. Rehionalna skladova hlobalnykh intehratsiinykh protsesiv : monohr. / O. V. Bulatova. – Donetsk : DonNU, 2012. – 386 s.

2. Гуткевич С. О. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації : моногр. / С. О. Гуткевич, І. Г. Оніщенко. – Київ : НТУУ «КПІ», 2014. – 205 с. ; Hutkevych S. O. Svitovyi osvittii prostir: tendentsii ta perspektyvy rozvytku v umovakh hlobalizatsii : monohr. / S. O. Hutkevych, I. H. Onishchenko. – Kyiv : NTUU «KPI», 2014. – 205 s.

3. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : моногр. / за заг. ред. А.Ф. Павленка, Л. Л. Антонюк. – Київ : КНЕУ, 2014. – 350 с. ; Doslidnytski universytety: svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini : monohr. / za zah. red. A.F. Pavlenka, L. L. Antoniuk. – Kyiv : KNEU, 2014. – 350 s.

4. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : моногр. / за заг. ред. Ф. Г. Ващука. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 560 с. ; Intehratsiia v yevropeyskyi osvittii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy : monohr. / za zah. red. F. H. Vashchuka. – Uzhhorod : ZakDU, 2011. – 560 s.

5. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття / Н. Касярум // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. - 2013. - Вип. 12. - С. 107-113 ; Kasiarum N. Osvittii prostir: stanovlennia poniattia / N. Kasiarum // Vytyky pedahohichnoi maisternosti. Seriia : Pedahohichni nauky. - 2013. - Vyp. 12. - S. 107-113.

6. Кринець Л. Стратегії глобального управління науково-освітнім простором у контексті інтернаціоналізації / Л. Кринець // Філософія освіти. - 2015. - № 2. - С. 193-209 ; Krynets L. Stratehii hlobalnoho upravlinnia naukovo-osvittim prostorum u konteksti internatsionalizatsii / L. Krynets // Filosofiia osvity. - 2015. - № 2. - S. 193-209.

7. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : аналітичний звіт. – Київ : Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, 2014. – 144 с. ; Monitorynh intehratsii ukrainskoi systemy vyshchoi osvity v Yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity ta naukovooho doslidzhennia : analitychnyi zvit. – Kyiv : Mizhnarodnyi fond doslidzhen osvittoi polityky, 2014. – 144 s.

8. Освіта як чинник становлення економіки знань : моногр. / Н. Л. Савицька, Н. Г. Ушакова, Т. В. Андросова, І. І. Помінова. – Харків : Монограф, 2017. – 170 с. ;

Osvita yak chynnyk stanovlennia ekonomiky znan : monohr. / N. L. Savytska, N. H. Ushakova, T. V. Androsova, I. I. Pominova. – Kharkiv : Monohraf, 2017. – 170 s.

9. ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> ; ООН [Elektronnyi resrs]. – Rezhym dostupu : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>

10. Сіденко В. Зовнішні аспекти макроструктурних зрушень // Макроструктурна політика та ринкова трансформація: досвід Польщі та України / за ред. Я. Кліха, І. Крючкової та В. Сіденка. — Київ : Заповіт, 2004. – 358 с. ; Sidenko V. Zovnishni aspekty makrostrukturnykh zrushen // Makrostrukturna polityka ta rynkova transformatsiia: dosvid Polshchi ta Ukrainy / za red. Ya. Klikha, I. Kriuchkovoї ta V. Sidenka. — Kyiv : Zapovit, 2004. – 358 s.

11. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт // «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С. 3–8.; Skott P. Globalizatsiya i universitet / P. Skott // «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С. 3–8.

12. Суліма Є.М. Розвиток університетської освіти в умовах глобалізації // Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23-25 травня 2011 р.). – Маріуполь, 2011. – С. 23-26 ; Sulima Ye.M. Rozvytok universytetskoї osvity v umovakh hlobalizatsii // Nauka ta osvita v suchasnomu universyiteti v konteksti mizhnarodnoho spivrobitnytstva: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (23-25 travnia 2011 r.). – Mariupol, 2011. –С. 23-26.

13. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : моногр. у 2-х т. / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – Київ : КНЕУ, 2006. – Т. 2. – 592 с. ; Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho rozvytku : monohr. u 2-kh t. / za zah. red. D. H. Lukianenka, A. M. Poruchnyka. – Kyiv : KNEU, 2006. – Т. 2. – 592 s.

14. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення / А. Д. Цимбалару // Український педагогічний журнал. - 2016. - № 1. - С. 41-50 ; Tsymbalaru A. D. Osvitnii prostir: sutnist, struktura i mekhanizmy stvorennia / A. D. Tsymbalaru // Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. - 2016. - № 1. - S. 41-50.

15. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : моногр. / В. Чужиков. – Київ : КНЕУ, 2008. – 272 с. ; Chuzhykov V. Hlobalna rehionalistyka: istoriia ta suchasna metodolohiia : monohr. / V. Chuzhykov. – Kyiv : KNEU, 2008. – 272 s.

16. Callan H. Internationalization in Europe / H. Callan // The Globalization of Higher Education / ed. by P. Scott. – Buckingham : SRHE and Open University Press, 1998. – P. 44-57.

17. Delanty G. Challenging knowledge: the university in the knowledge society / G. Delanty. - Buckingham : Open University Press,. 2001. – 175 p.

18. Drucker P. F. Knowledge Revolution and E-Commerce [Electronic resource] / P.F. Drucke. - Mode of access : <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1999/10/beyond-the-information-revolution/304658>

19. Global transformations: politics, economics and culture / D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – 515 p.

20. Lasonen J. Reflections on interculturality in relation to education and work / J. Lasonen // Higher Education Policy. - 2005. – Vol. 18, № 4 : Intercultural Learning and Dialogue. – P. 397-407.

21. Rhoades G. Backlash Against «Others» [Electronic resource] / G. Rhoades // International Higher Education. – 2017. – № 89 : Spring 2017. - Mode of access : <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/9830>

22. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – London : Sage Publications Ltd., 1992. – 188 p.

23. Robinson W. Theories of Globalization [Electronic resource] / W. Robinson // Blackwell Companion to Globalization / ed. by G. Ritzer. – Oxford : Blackwell, 2007. – P. 125-143. – Mode of access : <http://robinson.faculty.soc.ucsb.edu/Assets/pdf/theoriesofglobalization.pdf>

24. Scott P. Essay Review: Universities and the Knowledge Economy / P. Scott // Minerva. – 2005. – Vol. 43, No. 3. - P. 297–309.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2019.

O. Bulatova

O. Zaikovsky

GLOBALIZATION OF EDUCATIONAL SPACE: MAIN CHARACTERISTICS AND PRINCIPLES OF DEVELOPMENT

The article states that the processes of globalization of higher education are an objective result of the laws of evolutionary development of society, that they are of a polemical nature, determined by positive and negative consequences, challenges and threats.

It is proved that education is under the influence of various processes taking place in the political, social, cultural, economic and other fields. The paper defines and analyzes global trends characterizing the development of the sphere of higher education as a subject of the global educational space.

The authors establish that the globalization of the educational space is irreversible and results from the integration processes development covering various national educational systems. The definition of the educational space, as a socio-economic model, allowed to highlight the main characteristics and principles of development from the standpoint of socio-geographical, systemic-holistic, local approaches. It is proposed to apply an integration approach in the study of educational space.

It is determined that the structure of the educational sphere as a socioeconomic model has a complex multiprofile nature, elements of the structure of the educational space (information environment, social environment, institutional environment) are characterized by a complex system of interconnections and interdependence. The authors distinguish and specify the characteristics of elements of the modern educational space, the main features of which are as follows – consistency, polystructuredness, complementarity, hierarchy, spatial and institutional definition, transparency and dynamism. Each national education system has been proved to act objectively as the subject of the global educational space. The development of the educational system of each country, as a socio-economic model, is characterized, on the one hand, by internal (national) peculiarities and development patterns, and on the other hand, the development of national systems is directly influenced by the external environment, which is primarily determined by global processes.

The article concludes that globalization has become a challenge for higher education, wherein the modern universities become global institutions. It is stated that the globalization of university education is an objective historical process the logic of development of which is determined by the relevant stages, defined in the paper.

Key words: globalization, educational space, higher education, globalization of university education, global educati

УДК 338.432

Д. М. Пармакли

Т. Д. Дудогло

Л. П. Тодорич

ТОЧКА ОТСЧЕТА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОДУКЦИИ

Подчеркивается, что предприятию важно знать и, следовательно, объективно планировать тот объем продукции с единицы площади, который обеспечит заданную величину прибыли. При этом объем прибыли соотносится с постоянными затратами, которые несет предприятие при производстве продукции той или иной культуры. На основе опубликованной ранее методики градации урожайности сельскохозяйственных культур предлагаются методические подходы по расширению показателей уровней урожайности до пяти, которые формируют 6 зон: зона критической, низкой, умеренной, рациональной, оптимальной и высокой урожайности. Для этого приводятся формулы, с помощью которых предприятия могут прогнозировать величины прибыли с единицы площади, кратные постоянным затратам. Предлагаемые зависимости наглядно представлены на графиках. Приводятся также примеры расчетов различных уровней урожайности на примере конкретного предприятия за 2017 год.

Ключевые слова: урожайность, цена реализации, постоянные и переменные затраты, прибыль, доход от реализации продукции.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-72-79

Введение. В растениеводстве важным условием обеспечения эффективности производства является получение высоких показателей урожайности производимой продукции, т.е. более полное использование потенциала продуктивности земли и биологического потенциала растений. Однако сами показатели выхода продукции с единицы площади непосредственно не характеризуют состояние уровня хозяйствования на земле. В связи с этим, важным с методологической точки зрения представляется оценка показателей урожайности в зависимости от достигнутого уровня эффективности выращенной и реализованной продукции. Вполне востребованным, как в теоретическом, так и практическом аспектах, является разработка механизма взаимосвязи урожайности и объема полученной прибыли. Важно, чтобы упомянутый механизм быть доступным для практического применения специалистами сельскохозяйственных предприятий.

Анализ последних исследований. Современная аграрная наука ищет новые пути повышения эффективности использования земли в сельском хозяйстве. В этом смысле представляет интерес работы Стратан А.Н., в которых предложены методики оценки эффективности продукции растениеводства и обоснования резервов наращивания продуктивности полей. Важным представляются также исследования Тимофти Е.В.[1, с.16-21]. В них автор исследует современный подход оценки эффективности реализации продукции и дано обоснование факторов ее роста.

Цель статьи – обеспечить специалистов сельскохозяйственных предприятий, преподавателей и студентов высших учебных заведений современным методическим инструментарием экономической оценки достигнутых уровней урожайности возделываемых культур.

Изложение основных результатов исследования. Операционная деятельность сельскохозяйственных предприятий осуществляется под влиянием не предсказуемых колебаний погодных условий. В связи с этим экономически независимым следует считать такой вариант развития объектов хозяйствования в сельском хозяйстве, который сохраняя колебания объемов производства в отдельные годы, обеспечивает поступления прибыли в среднегодовом исчислении достаточной для ведения, по меньшей мере, простого воспроизводства. Уровень поступления финансовых средств от операционной деятельности для обеспечения как простого, так и расширенного воспроизводства служит индикатором стабильного развития каждого субъекта хозяйствования в отрасли.

Как известно, на предприятии существуют два вида затрат: переменные и постоянные. Их структура может значительно влиять на тенденцию изменения прибыли или издержек. Это происходит из-за того, что каждая дополнительная единица продукции приносит некоторую дополнительную доходность, которая идет на покрытие постоянных затрат, и в зависимости от соотношения постоянных и переменных расходов в структуре издержек, общий прирост доходов от дополнительной единицы товара может выразиться в резком изменении прибыли. Как только достигается уровень безубыточности, появляется прибыль, которая начинает расти быстрее, чем объем продаж. Здесь на помощь нам приходит операционный анализ, который позволяет анализировать влияние структуры затрат и объемов производства (реализации) на финансовые результаты предприятия. На его основе можно выявлять взаимосвязи между затратами и доходами при различных объемах производства, определить наиболее выгодное сочетание цены и объема реализации, соотношение постоянных и переменных издержек, минимизировать предпринимательские риски, и соответственно способствовать повышению экономической безопасности предприятия.

В рамках операционного анализа выявляют так называемую точку безубыточности, то есть тот уровень урожайности, при котором доход от реализации продукции равен общим затратам. Если фактическая урожайность ниже минимальной, то производство становится нерентабельным, реализация продукции приносит убытки.

Результаты производства продукции в сельском хозяйстве, как известно, во многом определяются погодно-климатическими условиями, которые спрогнозировать более или менее реально современная наука не в состоянии. Как бы тщательно, методически верно специалисты сельскохозяйственных предприятий не планировали в соответствии с принятой технологией производства затраты материально-денежных средств, рассчитать реально ожидаемый уровень урожайности, а следовательно и объемы валовых сборов продукции возделываемых культур не представляется возможным. При одних и тех же затратах в благоприятные годы эффективность производимой и реализуемой продукции достигает высоких уровней, а в неблагоприятные – может приносить убытки. Такая нестабильность особенно характерна для зон рискованного (неустойчивого) земледелия, к которой относится южный регион Республики Молдова [2, с.282-283].

А как же тогда без обоснованного уровня урожайности определить себестоимость - продукции, окупаемость затрат и другие экономические показатели являющейся зеркалом уровня хозяйствования? Здесь на помощь нам приходит маржинальный анализ.

Проведенные исследования позволяют утверждать, что такие показатели эффективности производства и реализации продукции в отрасли, как выход прибыли в расчете на один гектар посева и один центнер продукции, запас финансовой прочности и операционный левверидж можно достаточно точно рассчитать без показателей

урожайности и валового сбора возделываемых культур. Известно, что на постоянные затраты в расчете на единицу площади (FC) и удельные переменные затраты (AVC) не влияет величина полученной урожайности. Именно, данная особенность постоянных и удельных переменных затрат, позволят нам проводить необходимые расчеты эффективности. Важно, чтобы при планировании достаточно объективно оценить ожидаемую величину цены реализации (P), которая также не зависит от величины урожая данного предприятия, так как сельскохозяйственные предприятия действуют в условиях свободной конкуренции [3, с.86-87].

Пороговое или минимальное значение урожайности (q_{\min}), ниже которой наступают убытки, находят по формуле:

$$q_{\min} = \frac{FC}{p - AVC}, \text{ ц/га}$$

где FC – постоянные затраты на 1 га, лей;

p – цена реализации продукции, лей/ц;

AVC – переменные затраты на 1 ц продукции, лей.

В ходе исследований нами было установлена зависимость показателей экономической эффективности произведенной и реализованной продукции от степени удаления фактической урожайности (q) от точки безубыточности (порога рентабельности). Для оценки указанной степени удаления используем показатель, который назовем коэффициентом роста урожайности (n):

$$n = \frac{q}{q_{\min}} \quad (2)$$

Приведем формулы для определения некоторых показателей, отражающих эффективность товарной продукции в сельском хозяйстве [4 с.191]:

- прибыль в расчете на один гектар

$$\Pi = FC(n - 1), \text{ лей/га} \quad (3)$$

- прибыль в расчете на один центнер продукции

$$\Pi = md \left(1 - \frac{1}{n}\right), \text{ лей/ц} \quad (4)$$

где: md – маржинальный доход в расчете на единицу продукции ($md = p - AVC$), лей/ц

- запас финансовой прочности (D)

$$D = 1 - \frac{1}{n} \quad (5)$$

Операционный леверидж (L)

$$L = \frac{n}{n-1} \quad (6)$$

Ниже в таблице 1 и рисунке 1 показаны зависимость прибыли от коэффициента роста урожайности.

Таблица 1.

Зависимость прибыли от коэффициента роста урожайности

Коэффициент роста урожайности	Коэффициент роста прибыли с единицы площади	Коэффициент роста прибыли с единицы продукции	Коэффициент роста урожайности	Коэффициент роста прибыли с единицы площади	Коэффициент роста прибыли с единицы продукции
1	0	0	2,6	1,6	0,616
1,2	0,2	0,167	2,8	1,8	0,643
1,4	0,4	0,286	3	2	0,667
1,6	0,6	0,375	3,2	2,2	0,688
1,8	0,8	0,445	3,4	2,4	0,706
2	1	0,5	3,6	2,6	0,723

2,2	1,2	0,546	3,8	2,8	0,737
2,4	1,4	0,584	4	3	0,75

Источник: рассчитано по формулам 3 и 4

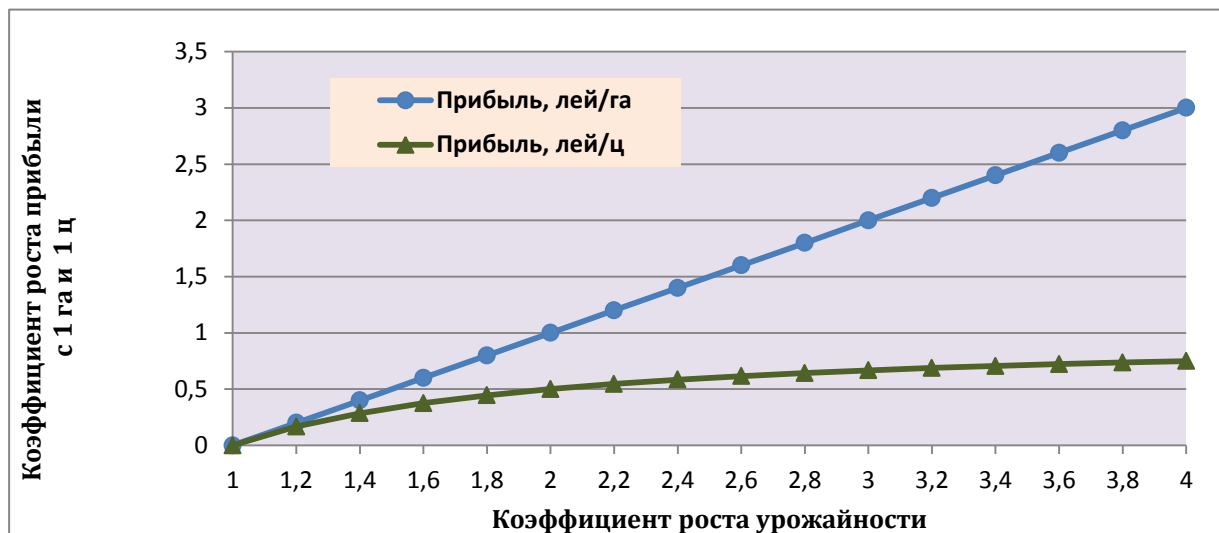


Рис.1. Влияние коэффициента роста урожайности на коэффициент роста прибыли с 1 га и 1 ц

Источник: составлено по данным таблицы 1

В соответствии с формулами 5 и 6 находим зависимость запаса финансовой прочности и операционного левеиджа от коэффициента роста урожайности (табл.2). По мере роста урожайности величина запаса финансовой прочности увеличивается, а операционного левеиджа снижается. Однако эти изменения носят убывающий характер, о чем свидетельствует график, представленный на рисунке 2.

Таблица 2.

Зависимость запаса финансовой прочности и операционного левеиджа от коэффициента роста урожайности

Кoeffициент роста урожайности	Запас финансовой прочности	Операционный левеидж	Кoeffициент роста урожайности	Запас финансовой прочности	Операционный левеидж
1	0	0	2,6	0,616	1,62
1,2	0,167	5,99	2,8	0,643	1,56
1,4	0,286	3,50	3	0,667	1,50
1,6	0,375	2,67	3,2	0,688	1,45
1,8	0,445	2,25	3,4	0,706	1,42
2	0,5	2,00	3,6	0,723	1,38
2,2	0,546	1,83	3,8	0,737	1,36
2,4	0,584	1,71	4	0,75	1,33

Источник: составлено по формулам 5 и 6

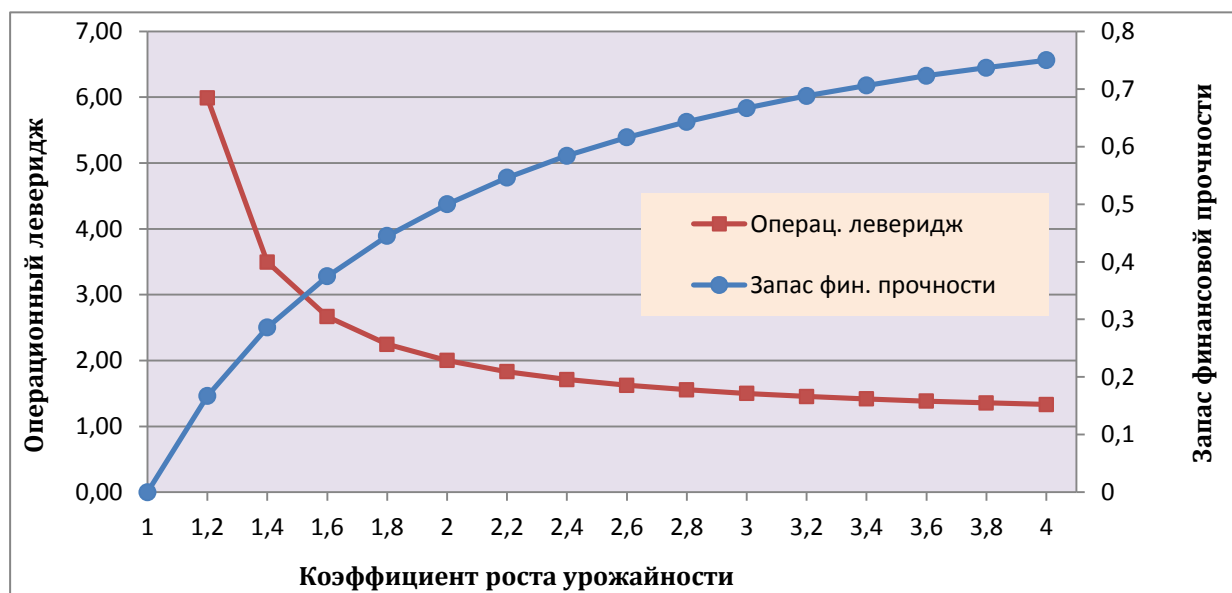


Рис.2. Зависимость запаса финансовой прочности и операционного леве́риджа от коэффи́циента роста урожайности

Источни́к: составлено по данным таблицы 2

Исследования показали, что увеличение урожайности до уровня, равном полуторной величине минимального значения (назовем ее умеренной), приводит к объему полученной прибыли от реализации продукции, достаточной для покрытия половины постоянных затрат. Удвоение же урожайности (назовем ее рациональной) обеспечит прибыль, равной по величине постоянным затратам, утроение (т.е. при высокой урожайности) приведет к получению прибыли в 2 раза выше значения постоянных затрат. Данная зависимость показана в таблице 3 и рисунке 3.

Таблица 3.

Гра́дация уровней урожайности в зависимости от уровня прибыли реализованной продукции

Уровень показателя	Урожайность	Ожидаемый эффект (прибыль)
Минимальный (порог рентабельности)	$q_{\min} = \frac{FC}{p-AVC}$	0
Умеренный	$q_{\text{ум}} = \frac{1,5FC}{p-AVC}$	$\Pi = 0,5FC$
Рациональный	$q_{\text{рац}} = \frac{2FC}{p-AVC}$	$\Pi = FC$
Оптимальный	$q_{\text{опт}} = \frac{2,5FC}{p-AVC}$	$\Pi = 1,5FC$
Высокий	$q_{\text{выс}} = \frac{3FC}{p-AVC}$	$\Pi = 2FC$

Источни́к: гра́дация авторов



Рис.3. Взаимосвязь уровня урожайности и объема полученной прибыли при производстве и реализации продукции в сельском хозяйстве

Вышеизложенное подтвердим расчетами полученной прибыли от реализации ведущих культур в ООО «Ири Кармен» Кагульского района за 2017 год. Исходные показатели производства и реализации пшеницы, кукурузы и подсолнечника, занимающие в хозяйстве более $\frac{3}{4}$ посевной площади, представлены в таблице 4.

Таблица 4.

Показатели производства и реализации продукции основных культур в ООО «Ири Кармен» за 2017 год

Показатели	Пшеница	Кукуруза	Подсолнечник
Урожайность (q), ц/га	55,1	69,0	29,2
Цена реализации (p), лей/ц	233,7	220,8	629,3
Постоянные затраты (FC), лей/га	3245	5596	5212
Удельные переменные затраты (AVC), лей/ц	83,68	66,62	110,6
Удельный маржинальный доход (md), лей/ц	150,02	154,18	518,7

Источник: данные форм 7 и 9 АПК ООО «Ири Кармен» за 2017 год

Результаты расчетов заносим в таблицу 5. Они подтверждают взаимосвязь показателей урожайности и полученной прибыли.

Таблица 5.

Показатели производства и реализации продукции основных культур в ООО «Ири Кармен» за 2017 год

Урожайность	Пшеница		Кукуруза		Подсолнечник	
	ц/га	прибыль, лей	ц/га	прибыль, лей	ц/га	прибыль, лей
Минимальная (q_{\min})	21,63	0	36,30	0	10,05	0
Умеренная ($q_{\text{ум}}=1,5 q_{\min}$)	32,45	1622	54,45	2798	15,08	2606

Рациональная ($q_{\text{рац}}=2 q_{\text{min}}$)	43,26	3245	72,6	5596	20,1	5212
Оптимальная ($q_{\text{опт}}=2,5 q_{\text{min}}$)	54,08	4868	90,75	8394	25,12	7818
Высокая ($q_{\text{выс}}=3 q_{\text{min}}$)	64,89	6490	108,9	11192	30,15	10424

Источник: выполнено по данным таблицы 2

В **заклучении** отметим, что вышеизложенное позволяет специалистам сельскохозяйственных предприятий при планировании производства, зная предполагаемый показатель коэффициента роста урожайности, определять величину прибыли в расчете на единицу площади и единицу продукции, а также значение запаса финансовой прочности и операционного левеиджа по всей товарной номенклатуре - зерну, подсолнечника, винограда и другой продукции.

Список использованной литературы

1. Timofti E. Eficiența economică a producției agricole in condițiile economiei concurențiale (in baza materialelor unităților agricole ale Republicii Moldova) : autoreferatul tezei de doctor habilitat in economie / Elena Timofti; Universitatea Agrară de Stat din Moldova. – Chișinău, 2009. - 24 p.

2. Пармакли Д. М. Урожайность и прибыль: методологические аспекты / Д. М. Пармакли, Л. П. Тодорич, Т. Д. Дудогло // Economic growth in conditions of globalization : International Conference on Theoretical and Applied Economic Practices, the 11th edition dedicated to the 70-th anniversary, Chisinau, October 13-14, 2016. – Chisinau, 2016. – S. 282-286 ; Parmakli D. M. Urozhaynost i pribyl: metodologicheskie aspekty / D. M. Parmakli, L. P. Todorich, T. D. Dudoglo // Economic growth in conditions of globalization : International Conference on Theoretical and Applied Economic Practices, the 11th edition dedicated to the 70-th anniversary, Chisinau, October 13-14, 2016. – Chisinau, 2016. – S. 282-286

3. Пармакли Д. М. Методика градации уровней урожайности и зон эффективности продукции растениеводства / Д. М. Пармакли // АПК : экономика, управление. -2016. - № 3. - С. 86-91 ; Parmakli D. M. Metodika gradatsii urovney urozhaynosti i zon effektivnosti produktsii rastenievodstva / D. M. Parmakli // APK : ekonomika, upravlenie. -2016. - № 3. - S. 86-91.

4. Продуктивность земли в сельском хозяйстве. Монография / Д. М Пармакли, Т.Д. Дудогло, С. С. Кураксина, Л. П. Тодорич, А. И. Яниогло. – Комрат : Прогресс, 2017. – 242 p. ; Produktivnost zemli v selskom khozyaystve. Monografiya / D. M Parmakli, T.D. Dudoglo, S. S. Kuraksina, L. P. Todorich, A. I. Yanioglo. – Komrat : Progress, 2017. – 242 p.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019.

D. Parmacli
T. Dudoglo
L. Todorich

PRODUCT PERFORMANCE POINT

Abstract. *It is emphasized that it is important for an enterprise to be aware of and, thus, plan objectively the amount of output per unit of area which will provide the required amount of revenue. Under these conditions the amount of revenue is compared to fixed costs born by the enterprise during the production of a particular type of crops.*

Based on a previously published method of gradation of agricultural crops, the article suggests a range of methodical approaches for increasing the number of crop yield metrics up to five which form six distinct zones: of critical, low, moderate, rational, optimal and high crop yield respectively. For this purpose, the work offers a number of formulas which allow enterprises to forecast the amounts of revenue per unit of area as a multiple of fixed costs. Suggested relationships are vividly presented on graphs. Furthermore, a number of examples of calculating different levels of crop yield based on a case of a particular enterprise in year 2017 are provided.

Key words: crop yield, sales price, fixed and variable costs, revenue, sales profit.

Д. Пармаклі

Т. Дудогло

Л. Годоріч

ТОЧКА ВІДЛІКУ ЕФЕКТИВНОСТІ ТОВАРІВ

Підкреслюється, що підприємству важливо знати і, отже, об'єктивно планувати той обсяг продукції з одиниці площі, який забезпечить задану величину прибутку. При цьому обсяг прибутку порівнюється з постійними витратами, які несе підприємство при виробництві продукції тієї чи іншої культури. На основі опублікованої раніше методики градації врожайності сільськогосподарських культур пропонуються методичні підходи щодо розширення показників рівнів врожайності до п'яти, які формують 6 зон: зона критичної, низької, помірної, раціональної, оптимальної і високої врожайності. Для цього наводяться формули, за допомогою яких підприємства можуть прогнозувати величини прибутку з одиниці площі, кратні постійним витратам. Пропоновані залежності наочно представлені на графіках. Наводяться також приклади розрахунків різних рівнів врожайності на прикладі конкретного підприємства за 2017 рік.

Ключові слова: врожайність, ціна реалізації, постійні і змінні витрати, прибуток, дохід від реалізації продукції.

УДК 339.56

Н. В. Балабанова

Д. Є. Ларіна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті досліджено практичні аспекти розвитку зовнішньоторговельного співробітництва України з країнами азійського регіону. На основі системи статистичних показників оцінено структуру, динаміку та ефективність зовнішньоторговельної співпраці країн, визначено напрями підвищення її ефективності.

Ключові слова: азійський регіон, торговельна співпраця, індекс компліментарності торгівлі, індекс спеціалізації експорту, експорт, імпорт, географічна структура, товарна структура.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-79-87

Постановка проблеми. В умовах глобалізації господарської діяльності актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору є дослідження і наукове обґрунтування перспективних напрямків зовнішньоекономічних зв'язків. Україна має реальну можливість розвивати співробітництво з азійськими країнами, ринки яких представляють не меншу привабливість порівняно з ринком Європейського Союзу. Згідно з цим, актуальним є розгляд сучасного стану та виявлення перспектив розвитку зовнішньоекономічної співпраці України та країн Азійського регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання співробітництва України з країнами Азії досліджували такі вітчизняні науковці як О.Г.Білорус, Л.В.Власенко, Н.М.Грущинська, І.В.Клименко, О.В.Кравченко, З.Я.Макогін, А.І.Мокій, А.С.Філіпенко та інші.

Метою статті є дослідження особливостей зовнішньоторговельного співробітництва України з країнами Азії та визначення перспектив і напрямів щодо його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Азійський регіон, як геополітичний та гео економічний простір, тривалий історичний період залишався на узбіччі магістральних напрямів світового розвитку. Однак у 90-ті роки ХХ– початку ХХІ ст. азійський регіон активно заявив про себе як новий центр міжнародного економічного співробітництва і як арена міждержавних та міжцивілізаційних суперечностей [5]. Наразі в цьому величезному та динамічному просторі взаємодіють понад 30 країн з різними економічними, політичними та соціокультурними параметрами. Серед них лідер постіндустріального розвитку – Японія, нові промислові лідери Азії – Китай та Індія і ще низка нових індустріальних країн. Тут зосереджені істотні природні та інші види ресурсів, представлені різні соціально-політичні системи, основні цивілізації та релігії сучасного світу.

На перший погляд, Україна має мало спільного з країнами Азії через географічну віддаленість. Однак втрата російського ринку та проблеми проникнення та присутності на ринках країн ЄС спонукають до диверсифікації зовнішньоторговельної діяльності України. Саме тому, на нашу думку, доцільним є оцінка та аналіз українсько-азійських зовнішньоторговельних відносин.

Так, аналізуючи сучасний стан торговельних відносин України з країнами Азії, варто зазначити, що на азійський регіон припадає 30% українського товарного експорту та 21,5% українського товарного імпорту за даними 2017 р.

Динаміка загальних обсягів зовнішньоторговельного товарообороту, експорту та імпорту між Україною та країнами Азії має тенденцію до зростання (рис.1), за виключенням кількох років. Так, у 2009 р. обсяги експорту скоротилися з 15887,0 млн. дол. до 12131,7 млн. дол. (на 23,6%), обсяги імпорту скоротилися з 15497,7 млн. дол. до 6538,6 млн. дол. (на 57,8%), а зовнішньоторговельний товарооборот знизився з 31384,7 млн. дол. до 18670,3 млн. дол. (на 40,5%). Це було зумовлене світовою фінансово-економічною кризою 2008 року. Така ж сама тенденція спостерігалася протягом періоду (2013-2015 рр.), що було зумовлене веденням військових дій на сході України та втратою значної частини промислових потужностей. Цей період слід вважати найглибшою кризою в країні з часів її незалежності. Так, у 2015 р., обсяги експорту, імпорту та ЗТО знизились на 29,9%, 136,9% та в 43,7% відповідно у порівнянні з 2012 роком, що є піком активності зовнішньоторговельного співробітництва України та країн Азії.

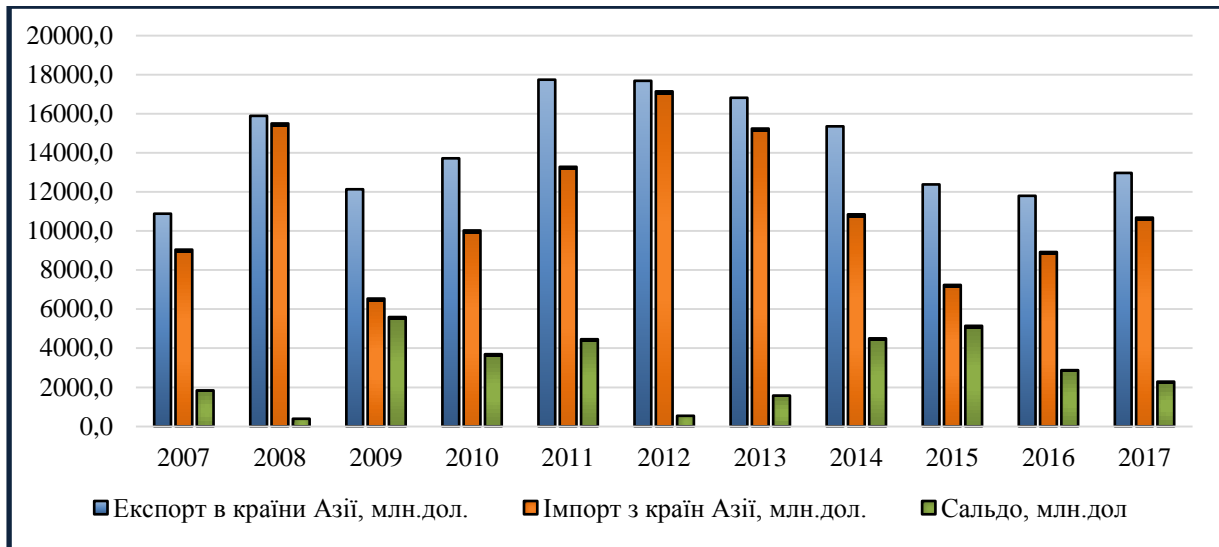


Рис.1. Динаміка обсягів експорту, імпорту та сальдо України та країн Азійського регіону

Аналіз товарної структури у 2017 р. показує, що Україна експортує до країн Азійського регіону такі товарні групи: «їжа та живі тварини» 32,91% до загального обсягу, з яких найбільшу частку займають «зернові» (22,3%); «вироблені товари» 20,52%, з яких найбільшою є «залізо і сталь» (17,7%); «тваринні та рослинні олії, жири та віск» 19,6%; «сирі матеріали, неїстівні, окрім палива» 14,3%, найбільше «металеві руди та металобрухт» (7,22%); «хімічні продукти» 2,77%, зокрема найбільша частка припадає на «медичні та фармацевтичні продукти» (0,8%); група «машини та транспортне обладнання» складає 4,5%, з них найбільше приходить на «енергогенеруючі машини та обладнання» (1,95%). Таким чином, у товарній структурі українського експорту до більшості азійських країн в різній мірі переважає головним чином сировина продукція з низьким та середнім ступенем переробки.

Товарна структура імпорту є більш диверсифікована і сформована переважно на основі продукції високотехнологічного виробництва (особливо для імпорту з Японії та Республіки Корея). Так, у 2017 р. найбільшу частку ввезення товарів в Україну з країн Азійського регіону склали наступні товарні групи, які забезпечують його основний обсяг: «машини та транспортне обладнання» склали 28,13% (найбільше «електричні машини, апарати та прилади», на які припадає 9,7%), група «вироблені товари» складає 17,18% (зокрема, найбільше припадає на текстильна пряжу та супутні товари - 4,6%), «різні виготовлені вироби» складають 11,61%, «мінеральні палива, мастильні та супутні матеріали» - 6,8% (у тому числі на нафтопродукти припадає 5,6%).

Розглядаючи географічну структуру експорту товарів з України в країни Азії, було визначено ключових країн-партнерів, у яких у 2017 р. спостерігалась найвища концентрація вітчизняної продукції: Туреччина (5,8%), Індія (5,1%), Китай (4,7%), Ізраїль (1,4%), Саудівська Аравія (1,2%) та інші країни Азійського регіону. Щодо географічної структури імпорту товарів, у 2017 р. найбільші частки імпортованої продукції у національну економіку спостерігались з Китаю (11,39%), Туреччини (2,6%), Японії (1,5%) та Індії (1,13%).

Для оцінки ступеня зміни досліджуваних структур експорту та імпорту за 2007-2017 роки доречним був розрахунок лінійного коефіцієнта інтенсивності структурних зрушень та інтегрального коефіцієнта структурних зрушень Гатьєва, для оцінки ступеня суттєвості отриманих змін (таблиця 1).

**Значення лінійних коефіцієнтів структурних зрушень та інтегральних
 коефіцієнтів структурних зрушень**

Показник	Експорт		Імпорт	
	Товарна структура	Географічна структура	Товарна структура	Географічна структура
<i>KI (Лінійний коефіцієнт структурних зрушень)</i>	10,24	1,93	6,8	2,09
<i>KJ (Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатсьєва)</i>	0,64	0,08	0,54	0,09

Структури 2017 р. порівняно з 2007 р. вирізняються значними зрушеннями за всіма показниками. Особлива рухливість притаманна товарному експорту (10,24 в.п.) та товарному імпорту (6,8 в.п.). Коефіцієнт структурних зрушень Гатсьєва, який дорівнює 0,64 та 0,54 (для товарної структури експорту та імпорту відповідно), підтверджує значущість зазначених змін.

Щодо аналізу змін у товарній структурі експорту України до країн азіяського регіону, то значною мірою вони відбулись за рахунок збільшення частки таких товарних позицій як «їжа та живі тварини» на 23,9%, «сирі матеріали, неїстівні, окрім палива» на 8,24 % та «тваринні та рослинні олії, жири та віск» на 17,16 %. Проте, можна відзначити значне зменшення частки експорту «вироблених товарів» на 37,3% та групи «хімічні продукти» на 6,5%. В структурі експорту інших товарних груп протягом аналізованого періоду не набуло значних змін.

Зміни у товарній структурі імпорту з азіяських країн переважно відбулись за рахунок зростання частки таких товарних позицій як «хімічні продукти» на 6,05%, «вироблені товари» на 7,6 %, «машини та транспортне обладнання» на 11,8 % та «різні виготовлені вироби» на 22,6% Проте, за цей час майже на 40% відбулось зниження імпорту товарів, що входять до товарної групи «мінеральне паливо, мастильні та супутні матеріали».

Щодо аналізу змін у географічній структурі експорту та імпорту України можна зазначити наступне: частка експорту вітчизняних товарів збільшилась до Китаю (на 3,83%), Індії (на 3,6%), Ізраїлю (на 0,8%) та Японії (на 0,3%). Але, на відміну від цих країн, у 2017 р. скоротився експорт до Туреччини (на 1,6%) та Сирії (на 1,7%). Частка імпорту зарубіжних товарів збільшилась з Китаю (на 5,9%), Індії (на 0,33%), Ізраїлю (на 0,2%) та Туреччини (на 1%). Однак, водночас з цим частка імпортованих товарів скоротилась з Південної Кореї майже на 2%.

Частковим поясненням отриманих результатів є дослідження компліментарності економічних систем досліджуваних країн (рис.2).

Отже, за весь аналізований період (2007-2017 рр.) можна спостерігати спадну динаміку індексу торговельної компліментарності України із виділеними країнами Азії. Так, у 2017 році індекс компліментарності торгівлі України з Китаєм знизився на 7,7%, з Туреччиною на 15,1%, з Індією на 12,9%, з Японією на 12,2% та з Ізраїлем аж на 20,2% (у порівнянні з 2007 р.). Це пов'язано зі звуженням номенклатури експортної продукції до країн Азії через освоєння виробництва аналогічних товарів підприємствами азіяських країн. Найбільшого значення у 2017 р. індекс торговельної компліментарності набуває між Україною та Ізраїлем (ТСІ = 55,5). Найменше значення цього показника спостерігається в торгівлі України з Японією (ТСІ = 46,1).

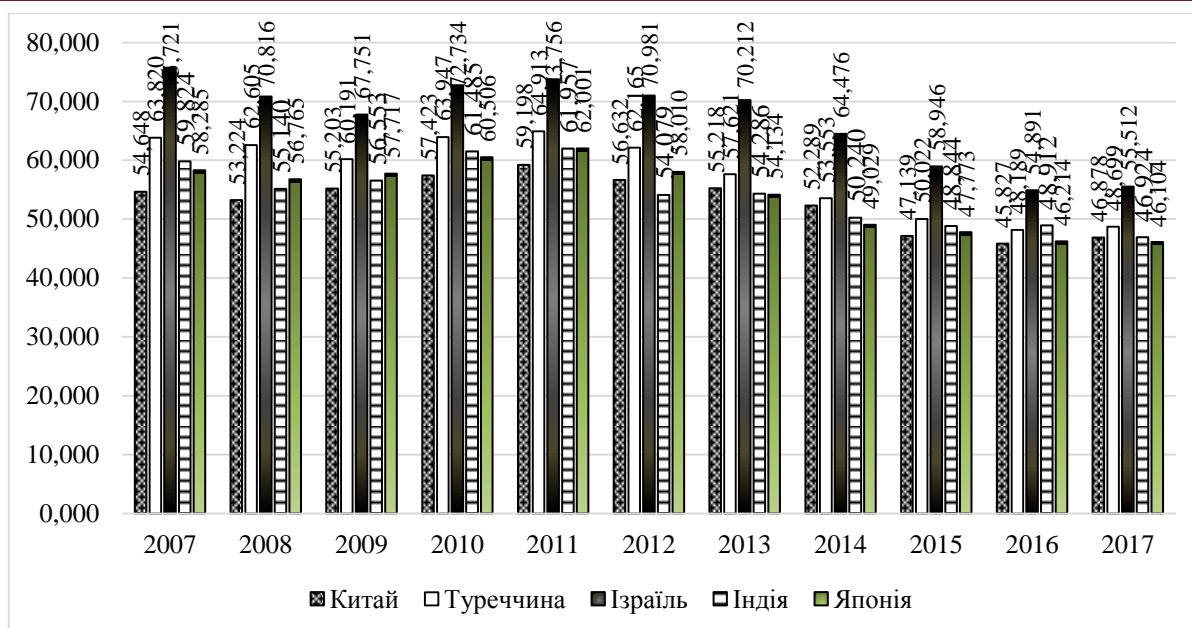


Рис. 2. Індекс компліментарності торгівлі України з окремими країнами Азії (2007-2017 рр.)

Для визначення конкурентних переваг України у зовнішній торгівлі товарами нами був запропонований розрахунок RCA (індекс спеціалізації експорту) і RCD (індекс спеціалізації імпорту) за 2013-2017 рр., результати якого наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Значення індексів RCA і RCD по основних товарних групах (2013-2017 рр.)

Товарні групи	Роки									
	2013		2014		2015		2016		2017	
	RCA	RCD	RCA	RCD	RCA	RCD	RCA	RCD	RCA	RCD
Їжа та живі тварини	2,88	1,35	3,21	1,33	3,78	1,00	3,89	0,99	3,79	0,89
Напої та тютюнові вироби	1,41	1,74	1,37	2,10	1,65	2,01	1,49	2,06	1,51	1,81
Сирі матеріали, неїстивні, крім палива	2,96	0,66	3,28	0,77	3,76	0,96	3,62	0,93	3,65	0,82
Мінеральні палива, мастильні та супутні матеріали	0,26	1,60	0,23	1,73	0,11	2,60	0,13	2,10	0,16	2,07
Тваринні і рослинні олії, жири і віск	9,96	0,87	13,1	1,01	15,80	0,84	18,99	1,03	17,3	0,88
Хімічні та пов'язані з ними продукти	0,58	1,31	0,47	1,48	0,42	1,52	0,32	1,58	0,30	1,46
Вироблені товари	2,66	1,15	2,60	1,15	2,29	1,09	2,23	1,20	2,23	1,13
Машини та транспортне обладнання	0,49	0,72	0,39	0,61	0,33	0,58	0,30	0,73	0,30	0,76
Різні виготовлені вироби	0,35	0,60	0,36	0,55	0,34	0,45	0,35	0,50	0,37	0,48
Товари та операції	0,82	0,27	0,47	0,29	0,62	0,18	1,08	0,12	1,30	0,18

Потенційно співробітництво між Україною та країнами Азії можливе за наявності порівняльних переваг країн. Так, у 2017 р. Україна мала конкурентні переваги ($RCA > 1$) у таких групах товарів, як «тваринні і олійні жири та віск» ($RCA=17,3$), «їжа та живі тварини», до якої відносять м'ясо, молочні продукти, зернові, фрукти та овочі, рибу, цукор, чай, кава та спеції та корми для тварин ($RCA=3,8$); «сирі матеріали, неїстівні, окрім палива» ($RCA=3,7$), «вироблені товари», до яких відносять шкіряні вироби, гумове виробництво, паперові вироби, текстильну пряжу та супутні матеріали, вироби з металу, залізо та сталь ($RCA=2,23$).

Відповідно до отриманих результатів, імпорту залежність у зовнішній торгівлі для України з країнами азійського регіону становлять наступні групи товарів, систематизовані у таблиці 3.

Таблиця 3

Класифікація товарів за індексом спеціалізації імпорту України

Індекс	Товари
$RCD > 2$ (висока спеціалізація імпорту)	«Напої та тютюнові вироби»; «мінеральні палива, мастильні та супутні матеріали» (вугілля, кокс, брикети, нафта та нафтопродукти, газ природний та вироблений, електричний струм).
$0,75 < RCD < 2$ (помірна спеціалізація імпорту)	«Їжа та живі тварини» (м'ясо, живі тварини, молочні продукти, овочі та фрукти, риба, зернові, цукор та мед, кава, чай та спецій, корми для тварин), «сирі матеріали, неїстівні, окрім палива», «тваринні і рослинні олії, жири та віск», «хімічні продукти» (органічні та неорганічні хімікати, матеріали для фарбування, лікарські та фармацевтичні продукти, ефірні олії, добрива, пластик та хімічні матеріали та вироби), «вироблені товари» (шкіряні вироби, виробництво гуми, коркові та дерев'яні вироби, виробництво паперу, текстильна пряжа, виробництво неметалевих матеріалів, залізо і сталь, кольорові метали та вироби з металу)
$RCD < 0,75$ (низька спеціалізація імпорту)	«Машини та транспортне обладнання» (спеціалізована техніка, металообробне обладнання, машини та комплектуючі, офісні машини, апарати телекомунікації та звукозапису, електричні машини та прилади, дорожні транспортні засоби), «різні виготовлені вироби» (збірні будівлі, опалювальні та освітлювальні прилади, меблі та їх частини, туристичні товари, сумки, одяг та аксесуари, взуття, професійні та наукові інструменти, фотоапарати та оптичні вироби)

Для поглиблення взаємної зовнішньоекономічної співпраці з азійськими країнами необхідно мінімізувати вплив цілої низки негативних чинників, що сприяють погіршенню зовнішньоекономічних відносин між країнами [6, С. 146-147]:

- несприятлива кон'юнктура ключових для України світових сировинних ринків, що загрожує втратою експортних позицій національних виробників;
- посилення дискримінаційних заходів щодо вітчизняних експортерів, як на ринках країн Митного союзу, так і внаслідок поширення протекціонізму на ринках азійських країн;
- технологічна неспроможність реального сектору національної економіки забезпечити прорив у нарощенні поставок на ринки зарубіжних партнерів;
- збереження надмірного рівня імпортозалежності внутрішнього товарного ринку внаслідок згортання інвестиційного та споживчого попиту на продукцію вітчизняних виробників;
- загострення конкурентної боротьби на ключових для українських експортерів ринках;
- розкручування інфляційної спіралі, що зумовить подальше підвищення тарифів природних монополій та девальвацію гривні;

- низька доступність фінансових ресурсів для оновлення основних фондів.

Виходячи з цього, актуальним є розробка економічно-політичної програми щодо підтримки зовнішньоторговельних відносин за такими напрямками як: оптимізація національного правового поля та нормативно-інституційного механізму здійснення зовнішньої торгівлі; стимулювання виробництва високотехнологічної експортної продукції та модернізація виробничих потужностей; удосконалення системи страхування здійснення експортно-імпортних операцій; створення ефективного механізму кредитування для вітчизняних виробників продукції; стимулювання надходження іноземних інвестицій у провідні галузі національного господарства шляхом створення умов захисту прав іноземних інвесторів; тощо. Також умовою успіху українських компаній, що бажають працювати на ринку країн Азії, є знання його специфіки. Тут маються на увазі наявні тенденції щодо монополізації ринків, непрозорість тендерних механізмів, наявність відпрацьованих корупційних схем і т.д.

Важливість азіяського регіону як у глобальному вимірі, так і для розвитку співробітництва з Україною пояснюється передусім розміром самих економік, їх геополітичним впливом на сучасний світовий розвиток та обсягами зовнішньоторговельного співробітництва. Відповідно розвиток стратегічного партнерства та зовнішньоторговельної співпраці повинні стати невід'ємними складовими гео економічної стратегії нашої держави.

Список використаної літератури

1. Association of Southeast Asian Nations [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.asean.org/>
2. Клименко В. І. Щодо окремих питань розвитку економічного співробітництва України та Китаю в сучасних умовах [Електронний ресурс] : аналітична записка / В. І. Клименко // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1359/> ; Klymenko V. I. Shchodo okremykh pytan rozvytku ekonomichnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta Kytaiu v suchasnykh umovakh [Elektronnyi resurs] : analitychna zapyska / V. I. Klymenko // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. – Rezhym dostupu : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1359/>
3. UnctadStat. United Nations Conference on Trade and Development [Electronic resource]. – Mode of access : https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> ; Derzhavna sluzhba statystyky Ukraïny [Elektronnyÿ resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Погорелова І. С. Політичні відносини України з державами Східної Азії / І. С. Погорелова // Персонал. - 2009. — № 4. - С. 20—25 ; Pohorielova I. S. Politychni vidnosyny Ukrainy z derzhavamy Skhidnoi Azii / I. S. Pohorielova // Personal. - 2009. — № 4. - S. 20—25.
6. Трофимчук А. П. Зовнішньоторговельне співробітництво України з країнами Східної Азії в умовах глобалізації : дисер. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Анна Павлівна Трофимчук; ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2017. – 223 с. ; Trofymchuk A. P. Zovnishnotorhovelne spivrobitnytstvo Ukrainy z krainamy Skhidnoi Azii v umovakh hlobalizatsii : dyser. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.02 / Anna Pavlivna Trofymchuk; ; Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. - Lviv, 2017. – 223 s.
7. Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be->

32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-Dorozhnia
KartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021 ; Eksportna stratehiia Ukrainy: Dorozhnia
karta stratehichnoho rozvytku torhivli 2017-2021 [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo
ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy : ofitsiinyi veb-sait. – Rezhym dostupu:
<http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-Dorozhnia>
KartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021

8. Yin J. Explosion of Trade Disputes? [Electronic resource] / J. Yin, D. Lee // The
Globalization of the Chinese Economy. – Cheltenham : Edward Elgar, 2002. - Mode of
access : <https://www.elgaronline.com/view/9781840648805.00023.xml>

Стаття надійшла до редакції 16.05.2019.

N. Balabanova

D. Larina

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE COOPERATION OF UKRAINE WITH THE COUNTRIES OF THE ASIAN REGION

The article deals with the practical aspects of development of foreign trade cooperation of Ukraine with the countries of the Asian region. On the basis of the system of statistical indicators, the structure, dynamics and efficiency of foreign trade cooperation of the countries are estimated, directions of its efficiency improvement are determined.

Based on the analysis of the current state of trade relations between Ukraine and the countries of Asia, it is estimated that the Asian region accounts for 30% of Ukrainian commodity exports and 21.5% of Ukrainian commodity imports, according to 2017 data. The dynamics of the total volume of foreign trade in goods, exports and imports between Ukraine and Asian countries has a tendency to increase, with the exception of the last few years, due to the conduct of military operations on the east of Ukraine and the loss of a significant part of the industrial capacities.

It has been determined that in the commodity structure of Ukrainian exports to most Asian countries, the products of low and medium production are predominantly predominant in the commodity structure of Ukrainian exports. Instead, the commodity structure of imports is more diversified and is formed mainly on the basis of products of high-tech production.

Based on the study of the geographical structure of exports and imports of goods from Ukraine to Asia, key partner countries were identified, including Turkey, India, China, Israel, Japan, and Saudi Arabia.

Investigation of export and import structures on the basis of calculation of coefficients of structural shifts has determined that the structures of 2017 compared to 2007 are marked by significant shifts in all indicators. Special mobility is inherent in commodity exports and commodity imports.

The trade complementarity of Ukraine with the individual countries of Asia was investigated and its downward dynamics was determined during 2007-2017. It is determined that this is due to the narrowing of the export nomenclature of products to Asian countries through the development of the production of similar products by enterprises in Asian countries.

To determine the competitive advantages of Ukraine in foreign trade in goods, the export specialization index and the import specialization index have been calculated. It is determined that Ukraine has competitive advantages in such groups of goods as "animal and vegetable fats and wax" (RCA = 17.3); "food and live animals (RCA = 3.8); "raw materials inedible, except for fuel" (RCA = 3.7), "manufactured goods" (RCA = 2.23).

Key words: Asian region, trade cooperation, index of trade complementarity, export specialization index, export, import, geographic structure, commodity structure.

УДК 330.341.1(5)

O. Bezzubchenko
T. Skliarova

**MODERN TRENDS IN THE ASIA -PACIFIC AREA COUNTRIES
 INNOVATIVE ACTIVITY**

The purpose of the research is to analyze the innovation activities of the Asia-Pacific region, mainly the leaders of the ASEAN Integration Association.

The research applied case study analysis from Asia-Pacific area high-tech sector. The research is of a qualitative nature and based on secondary data.

During the research, the basic methods of scientific knowledge were used: analysis, synthesis, modeling, description, measurement, etc. The method of correlation-regression analysis is used to determine the impact of high-tech export and R&D expenses on countries' GDP.

Keywords: ASEAN, innovation activities, high-tech industries, R&D

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-87-96

Integration of ASEAN countries will promote the development and implementation of existing science, technology and innovation potential. The share of high-tech exports in the export structure of the integration association countries, in comparison with other developed countries, is rather weakly integrated into the global innovation space (Table 1).

Table 1

The level of integration of the national high-tech industries into the world economy in 2017, USD.

Countries	High-tech export (thousand USD)	Countries	High-tech export (% of industrial goods export)
China	504 380 837 924	Philippines	57,7%
Singapore	136 160 944 489	Singapore	49,2%
Japan	83 661 306 984	Laos	34%
South Korea	72 699 710 197	Brunei	29,9%
Malaysia	41 172 608 986	Malaysia	28,1%
Philippines	32 144 258 015	Vietnam	26,9%
Indonesia	3 956 863 169	China	23,8%
Myanmar	285 944 561	Thailand	22%
Brunei	159 575 567	South Korea	14,2%
Thailand	34 720 646,34	Japan	13,8%

Laos	274 940,69	Myanmar	6,1%
Cambodia	39 805,15	Indonesia	5,4%
Vietnam	38 736	Cambodia	0,43%

It is worth noting that there is a close connection between the competitiveness level of the country and the level of its innovative development, which follows from the conditions for the developed countries to achieve an effective and competitive economy.

In fact, global innovation positions are occupied by the same countries that lead rating of international competitiveness of national economies (Table 1), which again indicates the interconnection of the country's competitiveness and its level of innovation and technological development. The positions of the countries in the ratings may be slightly different but the overall trend is completely preserved.

Table 2

The ranking of countries in the global innovation index (2018)

Country	Place	Rating	Country	Place	Rating
Switzerland	1	68,4	South Korea	12	56,63
Netherlands	2	63,3	Japan	13	54,95
Sweden	3	63,08	Hong Kong (China)	14	54,72
Great Britain	4	60,13	China	17	53,06
Singapore	5	59,83	Malaysia	35	43,16
The USA	6	59,81	Thailand	44	38
Finland	7	59,63	Vietnam	45	37,94
Denmark	8	58,39	Brunei	67	32,84
Germany	9	58,03	Philippines	73	31,56
Ireland	10	57,19	Indonesia	85	29,8
Israel	11	56,79	Cambodia	98	26,69

There is significant inequality in the innovative and technological development of the ten ASEAN members. According to Global Innovation Index 2018 (Cornell University, INSEAD), Singapore is 5th in the ranking, South Korea - 12, Japan - 13, China - 17, Malaysia - 35th place. Only these countries are in the top 50 of this rating. From Appendix B it can be seen that in general countries of the Asia-Pacific region are close in the level of innovation development. Exceptions are countries such as Singapore (59.83%), South Korea (56.63%), Japan (54.95%), and China (53.06%). [2]

One of the most important indicators of innovation activity is the gross internal amount of research and development expenses. It includes the amount of business expenses for carrying out research activities, the financing amount of research activities by the state and foreign financing (Figure 1).

R&D expenses in ASEAN countries remains low. Figure 1 shows a comparison of R&D expenses in ASEAN countries. The Singapore index (2.2%) is lower than in South Korea (4.23%) and Japan (3.28%), but higher than in China (2.07%) and Malaysia (1.3%) which indicates that Singapore is at the level of the main developed countries and stands out from other ASEAN member countries.

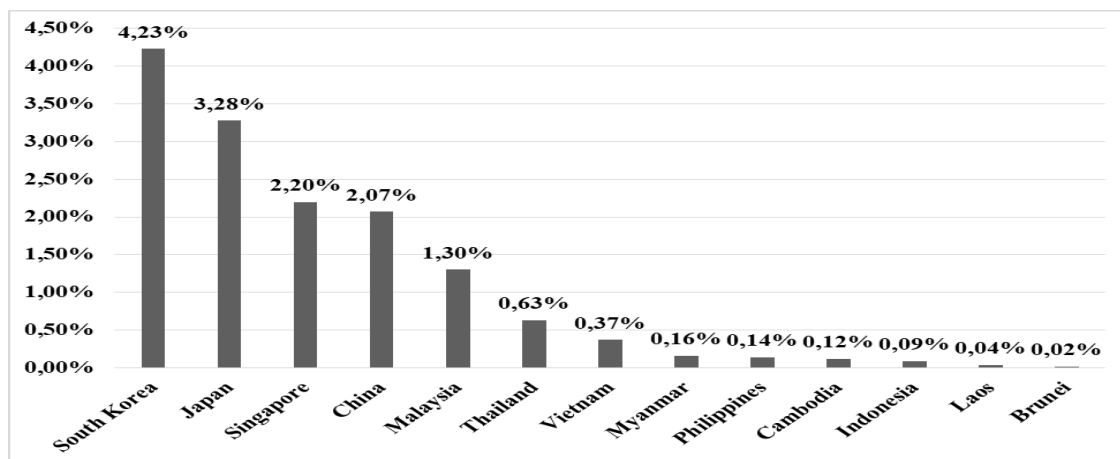


Fig.1 - R&D expenses in the GDP structure 2016, %

Studying the global indicators of scientific publications (*Table 3*), it can be said that the innovation activity indicators in this region are generally low. The region produces 22.3% of the total number of scientific publications in the world (ASEAN only 2.35%). Patent statistics are the main indicator of innovation potential and one of the key indicators of technological development of countries and regions (*Table 4*). The share of ASEAN is about 30% of the world's total patents. According to statistics, the countries that have the largest patents for inventions are China, the United States and Japan. It is from there, the newest technologies and goods are exported the most to all other countries. For countries like Cambodia, Myanmar and Laos, the challenge will be to use the knowledge and skills of large foreign companies operating in their territory to achieve the same level of professionalism among local suppliers and firms.

Table 3

World indicators of scientific publications, 2003 and 2016

Countries	General number of publications		Changes, %	The share of the world indicator (%)	
	2003	2016		2003	2016
World	1185942	2296271	1,9	100	100
European Union	258646	410883	1,6	21,81	17,89
East Asia and the Pacific	264447	728815	2,8	22,30	31,74
OECD	940733	1379721	1,5	79,32	60,09
North America	359530	466430	1,3	30,32	20,31
ASEAN:	11170	53957	4,8	0,94	2,35
Singapore	6037	11254	1,9	0,51	0,49
Malaysia	1741	20332	11,7	0,15	0,89
Thailand	2260	9582	4,2	0,19	0,42
Vietnam	319	2961	9,3	0,03	0,13
Myanmar	13	111	8,5	0,00	0,00
Philippines	362	1569	4,3	0,03	0,07
Cambodia	25	117	4,7	0,00	0,01
Indonesia	360	7729	21,5	0,03	0,34
Laos	18	85	4,7	0,00	0,00
Brunei	35	217	6,2	0,00	0,01

Table 4

The total number of patents, 2017

Country	Total applications	Applications of residents	Application of non-residents
China	1381594	1245709	135885
Japan	318479	260290	58189
South Korea	204775	159084	45691
Singapore	10930	1609	9321
Indonesia	9303	2271	7032
Malaysia	7072	1166	5906
Vietnam	5382	592	4790
Philippines	3395	323	3072
Brunei	107	8	99
Cambodia	0	0	0
Myanmar	0	0	0
Laos	0	0	0

No less important indicator of innovation activity than research expenses is royalty and license fees which are the main source of information about technology transfer and the level of internationalization of technological flows. Unlike the R&D expenses, royalty and license fees are payments for ready-made technologies. In recent years, international flows of technology payments have increased that indicates an increase in the level of international knowledge transfer (Table 5). In a number of countries, the payment for the use of knowledge has grown much more than the global value. Estonia, Poland, Romania, India, Latvia, Lithuania, China became leaders in terms of increased fees for the use of intellectual property - more than thirty times growth of payments.

Table 5

Payments for use of intellectual property, billion USD

Country / Indicator	2006		2008		2010		2012		2015		2017	
	Payouts	Revenue	Payouts	Revenue	Payouts	Revenue	Payouts	Revenue	Payouts	Revenue	Payouts	Revenue
Japan	15.5	20.09	18.3	25.71	18.77	26.68	19.89	31.89	17,04	36.47	21.34	41.74
Singapore	9,59	0.53	13.48	0.78	16.91	0.97	22.66	1.86	21.87	8.8	19.83	8.23
China	6,64	0.21	10.32	0.57	13,04	0.83	17.75	1.04	22.02	1.08	28.66	4.78
South Korea	4.77	2.12	5.83	2.44	9.18	3.18	8,62	3.91	10.06	6.19	9.25	7.14
Malaysia	0.95	0.26	1.27	1.99	1.32	1	1.54	1.36	1.29	0.88	1.83	2.86
Philippines	0.35	0.63	0.38	0.26	0.45	0.42	0.47	0.76	0.62	1.12	0.75	1.69
Thailand	2.05	0.46	2.57	1	2.08	0.35	3.61	1.05	4.12	0.85	4.28	1.02
Indonesia	0.87	0.13	1.33	0.27	1.62	0.59	1.8	0.58	1.65	0.52	1.85	0.49
Cambodia	0.69	0,013	0.64	0.053	0.63	0,034	1.1	0.38	1.3	0.05	1.3	0.09
Brunei	0.55	-	0.73	-	-	-	-	-	1.36	-	1.73	-
Myanmar	-		-		-		-		0.27	0.22	0.23	0.02

Significant growth in payments for licenses and patents has also taken place in nearly all ASEAN member countries. Expenses on the use of intellectual property in absolute terms increased most in Japan - by 21.65 billion dollars, Singapore - by 7.7 billion dollars, South Korea - 5.02 billion dollars and China - 4.57 billion dollars. [3]

Correlation analysis allowed to detect that in countries such as China, South Korea, Vietnam, Cambodia and Laos, there is a close connection between GDP and the high-tech export. A regression analysis was conducted to establish dependence between these indicators, where the result feature - GDP, US dollars, factor - exports, US dollars; for China and South Korea also R&D expenses, US dollars. On the basis of the calculations, we can conclude that the strongest dependence is observed in China and South Korea. When the volumes of exports change by 1%, GDP changes by 0.86%, and with growth or reduction of R&D expenses by 1%, China's GDP changes by 0.66%, respectively.

The more significant impact of R&D expenses on GDP can be seen in South Korea - 1.86%, and with changes in the volume of high-tech export, GDP changes by 0.58%.

In countries such as Vietnam, Cambodia and Laos, the decrease or increase in high-tech export by 1% entails changes in the country's GDP by 0.18%, 0.15% and 0.16% respectively. This is due to the fact that these countries do not invest a great amount of money on research, which affects the low share of high technology in the goods and services export. And as a result, it does not have such a strong impact on GDP as in neighboring countries.

In developed economies, the driving forces of foreign trade are the factors caused by innovation processes, leadership in the implementation of information and communication technologies. The influence of foreign trade on the economic growth of national economies is greatly enhanced, but the mechanism of this influence in groups of countries of the world economy is rather contradictory.

So, the analysis of international trade in high-tech products, payments for the use of knowledge, and R&D expenses allows us to form an idea of the role of innovation activity of each ASEAN country in the integration process in this region.

Singapore has a special status and is the only country in ASEAN that shows high productivity, develops at the same level as the West countries and a country like Japan. Although the impact of its R & D on the world level is not significant.

It is believed that Malaysia and Thailand are on a relatively high level next to Singapore. These two countries, like Singapore, have a level that is sufficient to develop relations with researchers from Japan, China and South Korea.

The experience of technologically advanced countries also suggests that a well-considered mechanism of the state level with substantiation and prioritization, reliable monitoring of their implementation is a prerequisite for an effective innovation policy. The innovation policy of each state is oriented on the needs of the national innovation system. In any case, an international transfer of technologies is the key element and the final point of the direction of these actions [4].

The countries of Southeast Asia have successfully overcome the global financial crisis of 2008; many countries even have managed to avoid an economic downturn. Increasing economic growth in this region and stimulating both transboundary mobility of researchers and their narrower specialization is a priority task of member countries. Meanwhile, democratic reforms in Myanmar led to mitigating international sanctions, opening up prospects for growth, especially given that the government encourages export-oriented industries. The ASEAN Action Plan on Science, Technology and Innovation (2016-2020), in turn, focuses on social integration and sustainable development, including such sectors as Green Technology, Energy, Water Resources and Innovation for Life.

The countries of this region are increasingly cooperating with each other, as evidenced by trends in international scientific co-authorship.

Directions for the development of innovation activities of ASEAN leading countries

Innovation policy is laid down in the annual plans for the development of the association. Again, all these sub-plans are usually an integral part of large-scale, long-term national programs such as medium-term national plans or national plans for economic and social development.

Consider in more detail the national innovation policies of the member countries of the integration association.

China. China's Plan for the Development of Science and Technology in the medium and long term provides the promotion of a program for the transformation of the Chinese economy into an innovative economy by 2020. One of the tasks of this plan is to apply innovations in industry, agriculture and information and communication technologies to reduce pressures on energy, resources and the environment and to meet the needs of the aging population (innovations in pharmaceuticals, medical equipment). The share of R & D expenses in GDP is expected to rise to 2.5% by 2020 (1.34% in 2005), and the contribution of scientific and technological progress to economic development by more than double, to above 60%. Dependence on imported technologies will decrease to 30%. [1]

Japan. Japan has set the following tasks: the departure from the priority of centralized inter-firm R & D and the gradual reduction of resources allocated for these purposes; a sharp increase in the number of IP-partnership agreements with firms that are outside the traditional vertically integrated industrial associations and industrial groups; more than before, the use of research partnerships and strategic alliances with foreign, primarily US, companies; the growth of aggression through the absorption of high-tech firms in Japan and abroad; increase of interest in the venture capital market; strengthening cooperation on the basis of joint projects of private corporations with universities and state research institutes both in Japan and abroad. [6]

South Korea. The first innovation program was adopted in 1999 - "Vision 2025". The program described the scientific and technical development of the SK by 2015. By 2025, it was planned to provide competitiveness in the field of research and development at the level of countries belonging to the "Big Seven". In this case, special attention was paid to the quality of technology, living standards, environmental pollution and the development of innovations in medicine. As part of the country's innovation development, the "creative economy" program was adopted at the state level. The peculiarity of the SK "creative economy" is that it also covers the traditional for SK industries like heavy, chemical industry and shipbuilding. The current economic policy of the state considers the innovative economy and creative enterprises as the next engine of the growth of the Korean economy. [7]

Indonesia. The Government of Indonesia seeks to enter into an era of innovative economies and to expand its competitiveness by attracting new technologies to support innovation as an engine of economic growth.

That is why it acknowledged that investment in applied research in key priority areas is crucial for an innovative economy. This is clearly reflected in Indonesia's main economic development plan for 2011-2025. The main directions of the master plan are the development of six economic corridors, the development of reliable links with ASEAN member countries and other countries of the world, and also the strengthening of human resources, science and innovation potential.

Malaysia. Innovation activities in Malaysia cover various areas of research, such as natural sciences, biotechnology, engineering and technology, information, computer and communication technologies, medicine and health, etc. The private sector in Malaysia plays an important role in R&D, being the largest donor of gross expenses. About 84.9% of R&D expenses are funded by business. Innovation policy focuses on the development of high technology with inadequate funding for innovation in rural areas and social enterprises.

Philippines. The country's political structures have developed the National Science and Technology Plan (NSTP) 2002-2020. It includes the science, technology and innovation sector, and also their role in improving productivity and well-being. There is a great potential for the development of effective links between science and production, however, this requires significant reforms in the university sector. There is a need to provide innovation support programs that will stimulate cooperation between industry and research. The recently implemented technology transfer law played a positive role in improving the commercialization of technologies.

Singapore. As in most countries, responsibility in the field of research and innovation in Singapore extends to various areas and departments. The ministries responsible for science and technology are the Ministries of: Trade and Industry; Education; Health Care; Defense; Environment and Water Resources; Information, Communication and Arts; National Development. The Singapore government has allocated \$ 16.1 billion to this sector. It has developed one of the largest tax and credit support innovative activities. Approximately 400% of investments can be deducted (but not more than \$ 1.2 million) from taxable income for improving innovation and productivity (development, research, equipment, training, approved design projects). This procedure is available to all businesses. Despite the strong interaction of the public sector in development and research, Singapore is one of the few countries in Southeast Asia, where business outlays for innovation activities are higher than public ones.

Thailand. Thailand's innovative policy is part of the political system of a constitutional monarchy with a strong role of the state and a limited number of legislative acts initiated by the parliament. All plans since 1986 were aimed at increasing the share of expenditures on innovation in the country's GDP, and, among other things, encouraged the promotion of innovation through the promotion of the use of new technologies, information networks, review of the legal system and the establishment of centers. The above plan aims to transform the balance of expenditures on science and technology from the state into the private sector. Currently, about 60% of funding comes from government sources. The plan focuses on creating a knowledge economy and a sustainable society.

Vietnam. The Government of Vietnam recognizes the important role of science and technology in the country's socio-economic development. In ten years of implementation of the Socio-Economic Development Strategy, the Vietnam economy has achieved relatively high and continuous growth rates, and improved living standards. The National Science and Technology Development Strategy until 2020 proposed a common goal of development in the synchronous mode of social sciences and humanities, natural sciences, technical and technological sciences; to make science and technology key motivating forces in meeting the basic needs of a modern industrial society. The state is the largest source of funding for research in Vietnam, which in turn is aimed at research institutes.

Thus, most ASEAN member states have formally recognized national innovation systems. Singapore became the first country in Southeast Asia, which managed to develop a coordinated innovation policy. Innovation in almost all ASEAN member states has become a key element for the successful economic development of the association as a whole.

Having analyzed the innovation system of the ASEAN Integration Association, it is possible to distinguish the *strong positions* of this association, namely:

- South-East Asia is a dynamically developing region of the world
- demonstrates a steady growth trend based on the benefits of intra-regional cooperation and deepening of economic links with neighboring countries;
- progressive open trading and investment regimes;
- significant experience of regional cooperation.

In addition, *weak sides* should be noted, such as:

- different levels of income, institutions and infrastructure among countries;

- divergences in growth rates and in economic growth;
- slow implementation of commitments due to the need for consensus and the slow progress of domestic reforms;
- weak links between ASEAN and subregional programs;
- differences in productivity of innovation activity and innovation potential.

The *main threats* that may arise in the development of scientific and technological potential are:

- security problems in the region (territorial disputes);
- dependence of exports on turbulence in the global market;
- lack of effective regional cooperation on environmental issues, water, energy, food security, and disaster management (droughts, floods, earthquakes, volcanic eruptions).

It is impossible to create an ideal model for managing an innovation system at the regional level. A successful solution for different regions is the combination of a variety of policies that depend on the internal characteristics of the association, its capabilities, governance structure and activities of the regional authorities (table 6).

Table 6

The main tasks of innovation policy and their solutions in ASEAN

Indonesia	Infrastructure	To accelerate development of transport infrastructure by improving the regulatory framework
	Human Capital Development	Improving the outcomes of higher education and reducing urban and rural inequalities in access to educational infrastructure
	Labor market	Reforming the labor market to increase employment
Malaysia	Small and medium businesses	Increasing small and medium enterprises with special attention to capacity building and innovation
	Human Capital Development	Strengthening ties between industries and academic institutions for training the workforce and the expansion of research and development
	Taxation and the tax system	Reforming the tax regime and increasing the efficiency of public expenditures to support the sustainability of public finances
Philippines	Infrastructure	Increasing the financing of infrastructure development and attracting more private sector participants
	Human Capital Development	Improving access to and quality of basic education and strengthening of technical and vocational education
	Taxation	Reforming the tax system by improving tax collection and expanding the tax base
Singapore	Human Capital Development	Strengthening long-term learning through expansion preschool education
	Innovations	Improving the effectiveness of innovation policy through well-coordinated policy evaluation system
	Small and medium businesses	Increased development of SMEs by improving assistance programs
Thailand	Health	Reforming the health care system to ensure high quality and free access to services
	Human Capital Development	Improving education by reducing disparities between urban and rural areas
	Agriculture	Increasing agricultural productivity and improving

		employment in the sector
Vietnam	Enterprise Development and reforming public enterprises	To speed up the reform of state enterprises, particularly by improving the control and management
	Macroeconomic management	Set the basis of monetary policy to curb inflation
	Human Capital Development	The increase in skilled labor by reforming higher education

It should be noted that the main priority directions are mainly focused on the development of human capital, investment in infrastructure, and also regulatory and tax reforms. However, the main exceptions in this regard are Singapore and Malaysia, which have taken an important part in national innovation development strategies. Both countries have created special organizational structures for the development and coordination of innovation policy.

The attraction of FDI is a particularly important policy task for the countries of association and is seen as a means of modernizing local technological capabilities through various types of revenues to the local economy. Singapore is probably the most successful country in reaching this goal, identifying new market trends and developing policy incentives for attracting global players. Malaysia is also pursuing an aggressive strategy for attracting strategic FDI to stimulate its industrialization. Less developed countries of the association have recently followed a similar strategy of more developed group countries. For example, Cambodia adopted a number of rules and introduced tax incentives to attract FDI.

Conclusions. Among the participating countries, the development of innovation policies is noted in countries such as China, Japan, South Korea and Singapore. These countries have created special organizational structures for the development and coordination of innovation policy. In spite of this, other countries also follow the development of successful innovation strategies for accelerating innovation in the countries and integration as a whole.

Singapore has a special status and is the only country in ASEAN, which shows high productivity, develops at the level with the West countries and a country like Japan. Although the impact of its R&D on the world level is not significant. Malaysia and Thailand are on a relatively high level next to Singapore. The relatively high share of R&D is provided by the domestic sector in three countries: Singapore, Philippines and Malaysia. In the latter case, this is most likely the result of the presence of multinational companies in them.

ASEAN countries are increasingly cooperating with each other, as evidenced by trends in international scientific co-authorship. For many countries, the challenge will be to strengthen and diversify the participation of the business sector in a wide range of industrial sectors, especially given that the cycle of lowering prices for commodities has begun that adds even more importance to the development of an innovative growth policy.

In order to accelerate the investment and innovation process in the ASEAN countries, it is necessary to develop science-intensive sectoral programs aimed at developing technologies in selected priority sectors (aircraft building, shipbuilding, space, nuclear complex, new transport technologies, telecommunications, remote access solutions, trade, information security, universalization of services).

Список використаної літератури

1. Дун Яньхуэй Просыпающийся вулкан. Перспективы инновационной политики Китая / Дун Яньхуэй // Креативная экономика. – 2009. – Том 3. – № 6. – С. 40-44 ; Dun Yankhuey Prosyayushchiysya vulkan. Perspektivy innovatsionnoy politiki Kitaya / Dun

Yankhuey // Kreativnaya ekonomika. – 2009. – Tom 3. – № 6. – S. 40-44.

2. Global Innovation Index 2017 [Electronic resource]. - Mode of access :
<https://www.globalinnovationindex.org/>

3. The World Bank [Electronic resource]. - Mode of access :
<http://econ.worldbank.org/>

4. Ministry of Science, Technology and Environment (MOSTE) [Electronic resource].
- Mode of access : <http://www.mosti.gov.my/en/corporate-profile/about-mosti/>

5. Knoema [Electronic resource]. - Mode of access : <https://knoema.ru>

6. RangEconomic [Electronic resource]. - Mode of access : www.rangeconomic.ru

7. Korean Media Review October 2013 [Electronic resource]. - Mode of access :
http://www.ved.gov.ru/exportcountries/kr/kr_ru_relations/kr_news/12050.html

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019.

О.А. Беззубченко

Т. Склярва

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

У дослідженні здійснено аналіз інноваційної діяльності Азіатсько-Тихоокеанського регіону, в основному лідерів інтеграційного об'єднання АСЕАН. Визначено напрями розвитку інноваційної політики країн АСЕАН в контексті трансформації світової економіки; досліджено обсяги експорту високотехнологічних товарів країн АСЕАН та витрат на НДДКР; визначено вплив інноваційної діяльності на економічний розвиток країн, а точніше - високотехнологічного експорту та витрат НДДКР; запропоновано напрями вирішення існуючих проблем в сфері інноваційної діяльності.

Ключові слова: АСЕАН, інноваційна діяльність, високотехнологічні галузі, НДДКР

УДК 323.174:314.7(477)(045)

Х. С. Мітюшкіна

І. Я. Бернацька

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВИХ МІСТ

Статтю присвячено проблемам реформування монопрофільної структури економіки промислових міст. Досліджено сутність та особливості монопрофільної структури економіки, визначено шляхи реструктуризації відповідних економік. Вивчено світові практики та інструментарій вирішення проблем монопрофільності міст. Проаналізовано міжнародний досвід (США, Японії, Німеччини, Великобританії і Канади). показано, що прогрес у вирішенні проблем промислових міст залежить від стратегічних партнерських відносин між державними, регіональними та локальними органами управління, а також від їх співпраці з бізнесом. Зарубіжний досвід показує, що грамотно розроблена і реалізована програма диверсифікації економіки монопрофільних міст дає відчутні результати, перш за все, в підвищенні якості життя населення, розвитку їх доходів, формуванні нових сфер зайнятості.

Доведено необхідність впровадження кращого закордонного досвіду для вирішення проблем диверсифікації економіки міст України. Визначено напрями

розвитку диверсифікації економіки на основі взаємодії з містоутворюючими підприємствами та на основі розвитку нових форм бізнесу. Систематизовано інструменти диверсифікації економіки промислових однопрофільних міст за рахунок розподілу їх на ті, що впливають на розвиток конкретного об'єкту та ті, що стимулюють поліпшення стану території в цілому. В якості одного з можливих шляхів реструктуризації запропоновано використання кластерного підходу, за рахунок якого більш активно розвиватимуться альтернативні напрямки: будівельний, туристичний, транспортний, соціокультурний та агропродовольчий.

Ключові слова: диверсифікація, реструктуризація, кластерний підхід, монопрофільне місто.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-17-96-107

Актуальність проблеми. Рішення проблем розвитку вітчизняних промислових мономіст сьогодні є актуальним завданням, якому приділяється увага на всіх рівнях держави. Уряд визначає серед основних завдань розвитку вітчизняної економіки - реформування економіки монопрофільних промислових (старопромислових) міст за рахунок її зміцнення, створення умов для залучення інвестицій, для розвитку бізнесу та появи нових робочих місць.

У зв'язку з цим зростає актуальність дослідження теорії диверсифікації в цілому і мономіста зокрема, дослідження зарубіжного досвіду вирішення аналогічних проблем та можливостей його імплементації в системі українських міст.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням реформування економіки, зокрема економіки промислових міст з однопрофільною чи багатoproфільною спеціалізацією було присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких Ю. Макогон, О. Амоша, О. Булатова, С. Біла, О. Снігова інші. Поняття диверсифікації традиційно вважається в літературі загальноприйнятим і широко поширеним завдяки роботам таких вчених, як: І. Ансофф, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд, К. Ендрюс, М. Горт, С. Беррі та інших. При цьому деякі аспекти диверсифікації економіки окремих промислових міст потребують подальших розробок.

Метою статті є розвиток теоретичних засад диверсифікації економіки промислових міст; узагальнення світового досвіду вирішення проблем розвитку мономіст та пошук можливостей його застосування в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Важливе значення промислових міст для економіки будь-якої країни обумовлено не тільки великою часткою населення, що мешкає на їх території, але і тим фактом, що для них характерна підвищена вразливість до різного роду шоків, яка може викликати «ефект доміно». Втрати, що зазнають такі міста в кризові періоди, особливо сильно позначаються на якості життя населення; загострюють фінансові, правові та соціальні проблеми, які накопичуються десятиліттями. Маріуполь велике промислове місто, що входить до 10 найбільших міст країни. Маріуполь сьогодні одне з найпривабливіших міст України, з високим промисловим і науковим потенціалом, розвиненою транспортною інфраструктурою, сприятливими кліматичними умовами. Проте, є певні проблеми, які пов'язані з монопрофільною структурою економіки. Так, майже 78% (77,6 – великий бізнес, 14,9 – середній, 7,5 - малий) надходжень до міського бюджету становлять відрахування великого бізнесу (металургійного виробництва). Окрім економічної залежності існує й проблема надмірного антропогенного навантаження на навколишнє середовище, що призводить до зниження туристичного потенціалу.

Отже, вирішення означених проблем можливо за рахунок диверсифікації економіки. Диверсифікація економіки має на меті розвиток традиційних і розширення нових видів економічної діяльності, що дозволить забезпечити довгостроковий, стійкий, ефективний соціально-економічний розвиток міста.

Головна мета диверсифікації полягає в ефективному соціально-економічному розвитку міста через стимулювання розвитку альтернативних галузей економіки.

Основними завданнями диверсифікації є:

- ✓ підвищення рівня і якості життя населення за допомогою розвитку нових сфер діяльності в економіці міста, розширення сфери зайнятості;
- ✓ модернізація функціонуючих підприємств через розвиток нових напрямків діяльності;
- ✓ розвиток інфраструктури, необхідної для модернізації міста;
- ✓ створення умов для залучення і розвитку нових ресурсів (інвестиційних, трудових ресурсів), в тому числі і через формування позитивного іміджу міста;
- ✓ підтримка розвитку суб'єктів малого і середнього бізнесу через стимулювання підприємницької ініціативи;
- ✓ забезпечення сталого і збалансованого розвитку міста в довгостроковій перспективі.

Напрямки розвитку диверсифікації можна розділити на дві групи. Перші, ті, що засновані на розвитку взаємодії з містоутворюючими підприємствами:

- горизонтальна диверсифікація (розвиток нових напрямків діяльності функціонуючий підприємств),
- вертикальна диверсифікація (розвиток нових напрямків і сфер діяльності в економіці міста, в тому числі зорієнтованих на потреби містоутворюючий підприємств),
- конгломератна диверсифікація (з'єднання горизонтальної та вертикальної диверсифікації);

Інші, ті, що засновані на розвитку нових форм організації бізнесу в економіці міста:

- кластерна диверсифікація (виділення і стимулювання розвитку кількох пріоритетних кластерів в економіці міста);
- мультікластерна диверсифікація (одночасний розвиток значного числа кластерів в економіці міста);
- розвиток нових напрямків і сфер діяльності в економіці міста, яка не передбачає формування кластерів.

Велика кількість українських міст, зокрема і Маріуполь відноситься до монопрофільних міст, структура економіки якого, в основному, визначається лише деякими сферами діяльності. Сучасною практикою вироблені критерії визначення монопрофільного міста: якісні та кількісні. До якісних відносять: наявність містоутворюючого (одного або декількох великих) підприємства; залежність дохідної частини бюджету від діяльності великого підприємства; недостатня різноманітність (низька диверсифікація) сфер зайнятості.

В свою чергу за кількісними критеріями місто може бути віднесене до монопрофільного коли: частка підприємств однієї галузі перевищує 25% чисельності зайнятих в місті (в Маріуполі 32%); частка однієї галузі становить понад 50% загального виробництва в місті; частка доходів в бюджеті міста від містоутворюючих підприємств формує 20% і більше (в Маріуполі - 77,6%) [1,2].

Проблема розвитку монопрофільних міст актуальна для багатьох країн світу. У світовій практиці існує досить багато різних підходів до виділення таких міст, структуру економіки яких визначають одна або кілька галузей. Наведемо зміст

категорії «монопрофільне місто», що використовується в різних частинах світу (таблиця 1).

Таблиця 1

Окремі визначення терміну «монопрофільне місто»

Термін	Країна	Зміст терміну	Приклад міста
Моно-функціональне місто (термін введено Постановою КМУ від 17.03.2000р., № 521)	Україна	Місто, спеціалізацію якого визначають підприємства однієї-двох профільюючих галузей; формують дохідну частину бюджету; забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення.	Авдіївка, Энергодар
Моно-профільне місто	Росія	Місто, в якому містоутворююче підприємство визначає практично всі економічні і соціальні процеси	Новокузнецьк, Челябінськ Нижній Тагіл
One-Industry Town	США, Великобританія	Місто, промислові підприємства в якому належать одній галузі	Бірінгем, Пітсбург
Factory Town Mill Town	США, Великобританія	Місто при промисловому підприємстві	Манчестер
Company Town	США, Великобританія Японія Індія	Місто, яке повністю знаходиться у власності однієї компанії (інфраструктура, будівлі і тощо)	Флінт, Тойота Сіті, Джамшедпур
Mining Town	США, Австралія	Поселення, що забезпечують діяльність шахти	Гери, Теннат Крик
Railway Town	США, Канада	Місто, що знаходиться поблизу залізничних розв'язок	Атланта, Денвер
Resource Town	Канада	Поселення при видобувному підприємстві	Глес-Бей, Елліот Лейк

Дослідження результатів диверсифікації економіки монопрофільних міст в багатьох країнах показує, що грамотно розроблена і реалізована програма диверсифікації принесла відчутні результати, перш за все, в підвищенні якості життя населення, розвитку їх доходів, формуванні нових сфер зайнятості (таблиця 2).

Таблиця 2

**Результати реформування економіки деяких промислових міст:
 світовий досвід**

Назва міста/ Моногалузь економіки	Напрямки диверсифікації економіки мономіста	Параметри ефективності диверсифікації
Янгстаун (США) Металургійна та вугільна промисловість	Створення бізнес-інкубаторів Розвиток освітніх послуг	Створення нових технологічних компаній Побудований Янгстаунський університет - 13 тис. студентів
Біг Стоун Геп (США) Вугільна промисловість	Використання екотуризму для залучення нових інвестицій і створення робочих місць за рахунок підтримки місцевих підприємств	Створення місцевої інфраструктури: місцевий коледж (спеціальні семінари для підприємців), центр розвитку малого підприємництва, кредитна установа місцевого розвитку (спеціальні позики для місцевих бізнесменів, які зайнялися

		екотуризмом: каякінг, рафтинг, велоспорт, кемпінг, а також індустрії Bed and Breakfast). Місто успішно перепрофільоване в центр екотуризму
Пітсбург (США) Металургійна промисловість	Інноваційно-сервісний центр Розвиток галузей високих технологій (робототехніка, атомні технології та ін.), Галузей охорони здоров'я (включаючи біотехнології), фінансової сфери і сфери послуг; Залучення великої кількості штаб-квартир найбільших компаній, а також їх представництв; Сприяння в розбудові 20 університетів і коледжів, а також безлічі бібліотек, серед яких є найбільші в країні	Будівництво центру високих технологій - бізнес-інкубатора. Створення нової системи транспортних комунікацій і будівництво паркінгів. Зміна структури зайнятості (обробна промисловість - 5,6%). 22 місце за величиною експортних потоків в США (15,2 млрд. дол. США). В результаті місто увійшло в рейтинги найчистіших міст США, міст, найбільш привабливих для молодих фахівців, а також міст з найбільш високим рівнем оплати праці викладацького складу.
Бірінгем (США) Металургійна промисловість	Інноваційно-сервісний центр Виробництво автомобільних компонентів, машинного обладнання; Розвиток сфери телекомунікацій; Розвиток сектору медичних послуг; Перетворення міста в логістичний центр; Розвиток сфери професійної освіти; Створення умов для розвитку бізнесу	Орієнтування економіки міста на медичні дослідження, банківська справа і розвиток сфери послуг; В результаті Бірінгем був визнаний найбільш зручним для проживання в США
Камаїші (Японія) Металургійна промисловість	Створення бізнес-інкубаторів Розвиток нових технологічних компаній Переклад частини співробітників містоутворюючого підприємства на виробничі потужності компанії в інших містах	Створення містоутворюючим підприємством нових малих підприємств в таких сферах: Електроніка та інформаційні системи; Виробництво товарів для життя і продуктів харчування; Створення технопарку.
Емшер-Парк (Німеччина) Вугледобуток, виробництво сталі	Інноваційний центр («майстерня майбутнього в новій промзоні») Стимулювання розвитку таких галузей економіки, як екологія, медицина; застосування альтернативних джерел	1. Екологічне оновлення річкової системи Емшер, перебудова і "повернення в природу" 350 км водних потоків, що забруднювалися протягом 30 років. 2. Розвиток Парку - створення ланцюга з 22 наукових і технологічних центрів на місці старих промислових об'єктів. 3. Оновлення або будівництво 6000 нових

	енергії; формування нових сучасних видів зайнятості (нові навчальні програми, компанії і наукові лабораторії); Створення агентства з розвитку території ІВА; Розвиток малого і середнього бізнесу	будівель відповідно до високих екологічних і естетичних стандартів. 4. Пошук радикально нових функцій для колишніх шахт, сталеливарних заводів або фабрик замість їх руйнування. 5. Створення пейзажного парку Емшер і семи зелених коридорів, що відокремлюють один від одного великі міські центри.
Рур (Німеччина) Вугільна промисловість	На базі механізмів державно-приватного партнерства створені мобільні і конкурентоспроможні виробництва у сфері автомобілебудування, високоточної механіки, електротехніки і телекомунікацій.	Розвиток інфраструктури вищої освіти Створення технологічних центрів і на їх основі наукоємних виробництв Збільшення зайнятості за 1980-2002 рр. на 300,0 тис. осіб. Відсутність спаду виробництва в період кризи 2008-2009 рр. У 2009 р місто втратило статус монопромислового. Зменшення частки моногалузей в структурі економіки регіону в 2,7 рази за 1990-2009 р.р.
Кардифф Бей (Великобританія) Вугільна промисловість	Диверсифікація економіки міста за допомогою механізмів державно-приватного партнерства (створення і функціонування "корпорацій міського розвитку") в напрямку розвитку сфери туризму та індустрії розваг.	Забезпечення приросту реального валового територіального продукту на 76,4% за 2001-2011 рр.

Узагальнення зарубіжного досвіду показує, що диверсифікація зазвичай проходить двома шляхами: диверсифікація економіки за рахунок розвитку нових галузей або модернізація наявних виробництв (рис. 1) [3].



Рис. 1. Шляхи реструктуризації економіки мономіста

Досвід диверсифікації мономіст провідних країн світу багато в чому є позитивним, але застосування його до українських реалій є скрутним через принципово інші умови формування і структури управління. Аналіз досвіду Німеччини, Канади, Великобританії, США та інших країн показує, що варіантів розвитку міст з моногалузевою структурою економіки досить багато, для кожного конкретного

випадку розроблялася власна стратегія і підбирається індивідуальний комплекс заходів (таблиця 3).

Так, Німеччина продемонструвала активну участь держави в реалізації державних і регіональних програм санації територій, зокрема, в зв'язку з проблемами розвитку вугільної промисловості. Інтерес представляє досвід виходу з структурної кризи у вуглевидобувній Рурської області. У 1968 р на федеральному рівні був прийнятий закон, згідно з яким визначалися мінімальний обсяг видобутку вугілля в країні, а також дотації і субсидії для вирішення проблем мономіст. Після об'єднання Німеччини глибоку кризу пережили мономіста на сході країни. Містоутворюючі підприємства розорялися, оскільки виявилися неконкурентоспроможними, відбулося скорочення тисячі робочих місць, спостерігався масовий від'їзд молоді. Крім того бурхливий розвиток хімічної промисловості призвів до екологічної катастрофи в районі таких міст, як Халле, Мерзербург і Биттерфельд.

Проте ці міста вдалося врятувати завдяки приватизації підприємств і модернізації застарілого обладнання. Для управління процесом приватизації в Східній Німеччині була створена державна трасова компанія. Основну роль зіграла міська влада, яка змогла створити сприятливий інвестиційний клімат. Бізнес був орієнтований на виробництво інноваційної продукції, створювалися умови для його продуктивних контактів з регіональними і федеральними органами управління [4].

У Канаді державне регулювання здійснюється на федеральному і провінційному рівнях. Згідно з Конституцією країни повноваження регіональної ланки (провінцій) і їх органів виконавчої влади значно ширше, ніж в інших федеративних державах світу. Безпосереднє втручання держави в регулювання окремих секторів і галузей економіки на федеральному рівні вкрай обмежена. Проте в цілях підтримки провінцій федеральний Уряд Канади активно використовує інструмент міжбюджетних трансфертів.

Основними видами трансфертів федерального бюджету до бюджетів провінцій і територій Канади є трансферти на підтримку системи охорони здоров'я, соціальної сфери, фінансова допомога на підтримку північних територій країни (в тому числі на вирішення проблем мономіст) і трансферти на вирівнювання рівня бюджетної забезпеченості. Частка таких платежів у витратах федерального бюджету в останні роки значна - в 2015-2016 фінансовому році вона склала 23,4% [5, с. 55].

Зокрема, високих соціальних і фінансових витрат вимагає стратегія переселення жителів мономіст при закритті містоутворюючих виробництв. У Канаді тільки в провінції Ньюфаундленд в зв'язку з кризами в риболовецькій галузі довелося її застосувати двічі.

Негативний вплив кризи в даному випадку долали за допомогою рефінансування та реструктуризації. Як показує приклад Тамблер Ріджа, «стійкість у наданні соціально значущих послуг зіграла провідну роль на перехідному етапі. Стабільне функціонування соціальної інфраструктури створило робочі місця і основу для диверсифікації економіки» [5, с. 25]. Іншими словами, був застосований метод «керованого стиснення», завдяки якому вдалося уникнути долі покинутого «міста-примари».

Таблиця 3

Узагальнення зарубіжного досвіду реформування економіки промислових міст

Німеччина	Об'єднання зусиль громадськості, підприємств, федеральної, регіональної і муніципальної влади.	На основі партнерства створювалися реальні плани, які дозволили вирішувати завдання, що стоять перед економікою міста.
Франція	Спеціальне земельне відомство -	Великий бізнес повинен був співфінансувати

	надання землі для нових підприємств; Відомство розвитку - купівля нових технологій і впровадження їх там, де держава створювала нові робочі місця.	розвиток нових технологій, в іншому випадку його менеджери не мали права звільняти людей. Середній бізнес також був зобов'язаний виділяти ключових менеджерів в якості емісарів, які допомагають розвивати бізнес-компанії, засновані на нових технологіях.
Великобританія	Переважання інфраструктурних проектів та проектів у сфері підвищення рівня освіти Створення корпорацій міського розвитку на рівні регіонів	Будівництво підприємств на основі нових технологій; Регенерація інфраструктури (будівництво будинків, житла для співробітників нових підприємств). Результат: підвищення мобільності робочої сили Створення представницьких податкових і нормативних органів в допомогу бізнесу, які були готові створювати і корегувати найкращі умови для інвестиційного клімату в режимі он-лайн. Результат: максимально швидке і ефективно залучення інвесторів.
Канада	Цілеспрямована політика уряду по підтримці видобувних виробництв. Створення фонду з розвитку громад	Держава не намагається змінити спеціалізацію мономіст, але інвестує великі кошти в поліпшення якості життя населення. Реалізація спеціальних пенсійних програм. Результат: надання недорогого житла. Мікрокредитування малого та середнього бізнесу.
США	Тісна співпраця суспільства, бізнесу і влади в рамках спеціально створюваних регіональних некомерційних організацій - корпорацій територіального розвитку	Корпорації розвитку активно просувають свої території в якості місця для відкриття нового бізнесу, будівництва нового будинку, освіти дітей, культурного і рекреаційного центру тощо. Результат: створення зон підприємництва (enterprise zones), податкові пільги / субсидії на найманих працівників.

Моноструктура економіки українських промислових міст вимагає її диверсифікації шляхом модернізації існуючих і розвитку нових видів діяльності, які в сукупності повинні забезпечити максимальне використання наявних конкурентних переваг на інноваційній основі. Такими можуть стати кластери - нові виробничі системи, які формуються в рамках певного регіону (території) та діяльність яких спрямована на виробництво продукції (послуг) з високим рівнем конкурентоспроможності. Отже, синтезуючи досвід реформування економіки провідних країн доцільним є при розробці стратегії диверсифікації економіки промислових міст України використовувати кластерний підхід.

Стосовно першого напрямку диверсифікації економіки Маріуполя, який пов'язаний з розвитком та модернізацією існуючих виробництв і видів діяльності слід зазначити, що перспективи мають бути пов'язані з масштабною трансформацією існуючого металургійного комплексу. Вагомі інвестиції, які будуть спрямовані на впровадження сучасного обладнання, випуск конкурентоспроможної новітньої продукції, створення безпечних умов праці та зменшення техногенного навантаження. Слід зазначити, що протягом останніх років інвестиції в модернізацію підприємств та екологізацію металургійного виробництва постійно зростають (рис. 2).

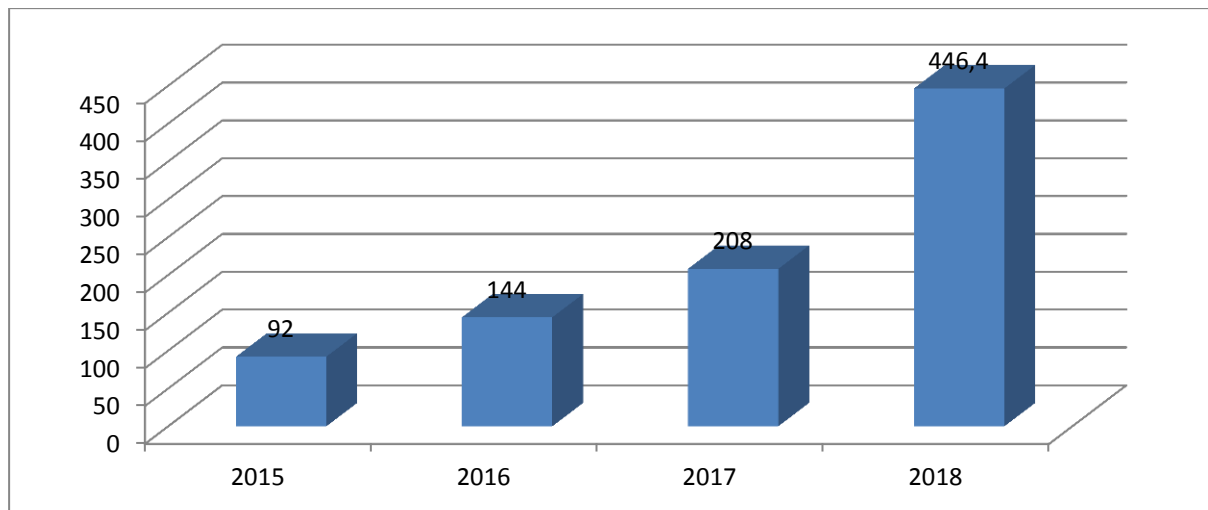


Рис. 2. Динаміка інвестицій в металургійні підприємства м. Маріуполь, млн. дол. США

В загальній стратегії розвитку компанії Metinvest заплановано до 2030 року вкласти в металургійне виробництво 5,7 млрд. дол [6]. Відтак, при збереженні існуючих темпів інвестування підприємств Маріуполя можна сподіватися на позитивні зрушення в частині вирішення ключових проблем.

Щодо другого напрямку диверсифікації економіки міста, то з урахуванням зарубіжного досвіду та використовуючи наявну інфраструктуру доцільно пропонувати створення системи п'яти кластерів: будівельного, туристичного, логістичного, соціокультурного та агропродовольчого.

Уже сьогодні на території міста функціонують 264 підприємства будівельного комплексу, які в сукупності створюють замкнутий цикл виробництва і реалізації будівельної продукції. Загальна кількість зайнятих у цій сфері 5184 людини. У зв'язку з цим доцільно створення будівельного кластера, ключовою ціллю якого є: забезпечення високих темпів економічного зростання і диверсифікації економіки міста за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств будівельного комплексу.

З урахуванням розміщення Маріуполя в зоні впливу міжнародного коридору «Чорноморське економічне співробітництво», в рамках якого передбачено будівництво кільцевої дороги, яка об'єднує 12 держав (в тому числі українську ділянку проходить через Рені - Ізмаїл - Одеса - Миколаїв - Херсон - Мелітополь - Бердянськ - Маріуполь) з подальшим з'єднанням з Євроазіатським транспортним коридором, об'єктивно виникає потреба в розвитку логістичного кластера, що об'єднує транспортні магістралі (автомобільні, авіаційні, морські, залізничні), що забезпечуватиме перевалку, зберігання вантажних потоків.

Ключовими цілями розвитку логістичного кластеру у Маріуполі є використання конкурентних переваг території міста за допомогою вдосконалення транспортної інфраструктури; спільного її використання взаємопов'язаними видами економічної діяльності; розвиток сфери послуг, зокрема транспортно-логістичних.

На сьогодні в транспортному секторі Маріуполя функціонує 255 підприємств із загальною кількістю зайнятих 7534 людини. Цільова програма «Сучасний транспорт та інфраструктура міста Маріуполь» 2019-2022 рр. передбачає фінансування кількох напрямків, а саме: утримання, ремонт й реконструкція автомобільних шляхів; організація безпеки дорожнього руху; розвиток міського пасажирського транспорту; розвиток зовнішньої логістики [7]. Враховуючи сучасний стан Маріуполя, як міста що межує з тимчасово окупованою територією, й відповідно, обмеженість транзитних

перевезень в напрямку Російської Федерації, особливо важливим є розвиток інших напрямків зовнішньої логістики.

Наявність агропродовольчої інфраструктури в місті дозволить сформувати перший сільськогосподарський кластер. Ключовими цілями розвитку агрокластеру у Маріуполі є зменшення надмірної залежності економіки Маріуполя і Донецької області від важкої промисловості; усунення проблеми розвитку сільського господарства в Донецькій області, створення високотехнологічного та наукоємного виробництва із високим рівнем доданої вартості у кінцевому продукті; розвиток конкурентоспроможного виробництва та інфраструктури, створення нових робочих місць.

Не втратило своєї актуальності розвиток діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг. Об'єднання взаємопов'язаних підприємств і організацій, діяльність яких спрямована на забезпечення, надання туристичних послуг, в відповідний кластер дозволить активізувати розвиток даної галузі в економіці міста. Ключовою ціллю розвитку туристичного кластеру м. Маріуполя є підвищення конкурентоспроможності території на туристичному ринку за рахунок синергетичного ефекту (створення сучасного конкурентоспроможного туристичного комплексу).

Попередній аналіз показав, що соціальна складова є важливішою частиною реструктуризації міст. Саме завдяки розвитку соціальної інфраструктури вдалося втримати робочу силу, надати новий поштовх економічному розвитку території. Так, соціокультурний кластер має на меті підвищення якості життя населення, формування сприятливого іміджу міста й залучення інвесторів. В якості цільових дій для реалізації соціокультурної складової є: капітальний ремонт закладів культури та освіти; будівництво нових закладів; розвиток «Етнопарків» (історико-культурні центрів з розважальною та культурною компонентами); розбудова громадських просторів (парки, сквери, проведення фестивалів); розвиток спорту; створення умов для розвитку приватного підприємництва в галузі освіти.

Отже, розробка вираженої ефективної стратегії реформування економіки промислового міста потребує використання широкого спектру інструментів, що спрямовані як на розвиток містоутворюючих підприємств, так і на розвиток території в цілому. Щодо інструментів диверсифікації виробництва найбільш розповсюдженими є: розробка стратегічних документів, інвестиційних проектів SWOT-аналіз; обґрунтування місії та цілей розвитку; виявлення «вузьких» місць розвитку; сценарне планування; маркетинг та брендінг; виявлення нематеріальних ресурсів розвитку; перепідготовка кадрів у відповідності зі стратегією розвитку; визначення життєвого циклу розвитку; аналіз конкурентної позиції; матричні методи аналізу; прогнозування обмежень зовнішнього середовища.

В якості інструментів диверсифікації економічного розвитку територій доцільно використовувати: проведення повного промислового форсайта країни і території; створення фондів, агентств, державних програм для розвитку малого підприємництва; створення освітнього кластера, бізнесінкубатора; екологічна санація мономіст; концесійні угоди, державно-приватне партнерство; підтримка інвестиційних проектів; створення корпорацій розвитку; регіональні та державні гарантії; кайдзен-конкурси, гранти на підтримання місцевих ініціатив; програми зі сприяння переселення; створення єдиного інформаційного майданчика, семінарів, конференцій, форумів; програми з підвищення менеджерських навичок місцевої влади тощо.

Загалом, реформування й диверсифікація економіки промислових мономіст не тільки дозволить подолати значну залежність міста, а й закласти основу подальшого розвитку для більшості міст країни.

Список використаної літератури

1. Стратегія розвитку – 2021 [Електронний ресурс] // Маріуполь : офіційний сайт міської ради. – Режим доступу : <https://mariupolrada.gov.ua/page/strategija-rozvitku-2021> ; Stratehiia rozvytku – 2021 [Elektronnyi resurs] // Mariupol : ofitsiyni sait miskoi rady. – Rezhym dostupu : <https://mariupolrada.gov.ua/page/strategija-rozvitku-2021>
2. Маріуполь : офіційний сайт міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mariupolrada.gov.ua/> ; Mariupol : ofitsiyni sait miskoi rady [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://mariupolrada.gov.ua/>
3. Мітюшкіна Х.С. Підвищення конкурентоспроможності регіонів України на мікро- та мезорівнях / Х. С. Мітюшкіна // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. - 2013. - Вип. 6. - С. 31-42 ; Mitiushkina Kh.S. Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy na mikro- ta mezorivniakh / Kh. S. Mitiushkina // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomika. - 2013. - Vyp. 6. - S. 31-42.
4. Реструктуризация градообразующих предприятий: уроки и передовой опыт Восточной Германии [Электронный ресурс]. – Берлин : Исследовательский центр ИПМ, Немецкая экономическая группа в Беларуси, 2003. - 28 с. – Режим доступа : <http://www.research.by/webroot/delivery/files/pp2003r05.pdf> ; Restrukturizatsiya gradoobrazuyushchikh predpriyatiy: uroki i peredovoy opyt Vostochnoy Germanii [Elektronnyy resurs] . – Berlin : Issledovatel'skiy tsentr IPM, Nemetskaya ekonomicheskaya grupa v Belarusi, 2003. - 28 s. – Rezhim dostupa : <http://www.research.by/webroot/delivery/files/pp2003r05.pdf>
5. Аналитический обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Канады за 2015 год [Электронный ресурс]. – Оттава, 2016. – Режим доступа : http://91.206.121.217/TrApi/Upload/014cab1d-16e2-4bb9-876d-29534ba98c98/Economics_Canada_2015.pdf ; Analiticheskiy obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatelnosti Kanady za 2015 god [Elektronnyy resurs]. – Ottava, 2016. – Rezhim dostupa : http://91.206.121.217/TrApi/Upload/014cab1d-16e2-4bb9-876d-29534ba98c98/Economics_Canada_2015.pdf
6. Метінвест [Електронний ресурс] : Офіційний сайт компанії. – Режим доступу : <https://archive.metinvestholding.com/ua/investors/reports/> ; Metinvest [Elektronnyi resurs] : Ofitsiyni sait kompanii. – Rezhym dostupu : <https://archive.metinvestholding.com/ua/investors/reports>
7. Міська цільова програма «Сучасний транспорт та інфраструктура міста Маріуполя на 2018-2022» від 2018р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/4/21691-7.28-2449.pdf> ; Miska tsilova prohrama «Suchasnyi transport ta infrastruktura mista Mariupolia na 2018-2022» vid 2018r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/4/21691-7.28-2449.pdf>

Стаття надійшла до редакції 14.05.2019.

К. Mitiushkina
I. Bernatska

EXTERNAL EXPERIENCE FOR ECONOMIC REFORMATION OF INDUSTRIAL CITIES

The article is devoted to the problems of reforming the monopoly structure of the economy of industrial cities. The essence and peculiarities of the monoprophylax structure of

the economy, the ways of restructuring of the corresponding economies are determined. The world practices and tools for solving problems of monoprophyly of cities are studied. The international experience (USA, Japan, Germany, Great Britain and Canada) has been analyzed. It is shown that progress in solving problems of industrial cities depends on strategic partnerships between state, regional and local governments, as well as on their cooperation with business. Foreign experience shows that competently developed and implemented program of diversification of economy of monoprophytic cities gives tangible results, first of all, in improving the quality of life of the population, the development of their incomes, the formation of new spheres of employment.

The necessity of introducing the best foreign experience for solving problems of diversification of the economy of Ukrainian cities is proved. The directions of development of diversification of economy on the basis of interaction with city-forming enterprises and on the basis of development of new forms of business are determined. The tools of diversification of the economy of industrial single-city cities are systematized by distributing them to those that influence the development of a particular object and those that stimulate the improvement of the state of the territory as a whole. As one of the possible ways of restructuring, it is proposed to use a cluster approach, through which alternative directions will be more actively developed: construction, tourism, transport, socio-cultural and agro-food.

Key words: diversification, restructuring, cluster approach, monoprophy city.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Балабанова Н. В.** – кандидат наук з державного управління, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Беззубченко О. А.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Бернацька І. Я.** – кандидат економічних наук, доцент, *Львівський національний аграрний університет*
- Булатова О. В.** – доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*
- Голюк В. Я.** – кандидат економічних наук, доцент, *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*
- Дергачова В. В.** – доктор економічних наук, професор, *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*
- Дудогло Т. Д.** – доктор економічних наук, *Комратський державний університет*
- Зайковський О. С.** – аспірант, *Маріупольський державний університет*
- Захарова О. В.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Згуровський О. М.** – кандидат економічних наук, *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*
- Іанюгло А.** – кандидат економічних наук, *Національний інститут економічних досліджень, (Республіка Молдова)*
- Калініна С. П.** – доктор економічних наук, професор, *Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України ДСЗУ (м. Київ)*
- Ланська С. П.** – кандидат економічних наук, *Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України ДСЗУ (м. Київ)*
- Ларіна Д. Є.** – студентка, *Маріупольський державний університет*
- Марена Т. В.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Мітющкіна Х. С.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Нестеров О. Ю.** – кандидат технічних наук, доцент, *Азовський морський інститут національного університету «Одеська морська академія»*
- Пармаклі Д. М.** – доктор економічних наук, професор, *Комратський державний університет (Республіка Молдова)*
- Склярова Т.** – магістр, *Маріупольський державний університет*
- Тодорич Л. П.** – доктор економічних наук, доцент, *Комратський державний університет*
- Шабельник Т. В.** – доктор економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

CONTRIBUTORS

Balabanova N. – PhD in Public Administration, Associate professor, *Mariupol State University*

Bernatska I. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Lviv National Agrarian University*

Bezzubchenko O. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Bulatova O. – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Mariupol State University*

Dergachova V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

Dudoglo T. – PhD in Economics, *Komrat State University*

Goliuk V. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

Ianioglo A. - PhD in Economics, National Institute for Economic Research, Republic of Moldova

Kalinina S.P. – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv)*

Lanska S.P. - PhD in Economic Sciences, *Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv)*

Larina D. - student, *Mariupol State University*

Marena T. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Mitiushkina K. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Nesterov O. – PhD in Technical Sciences, Associate professor, *Azov Sea Institute National University "Odeska Morska Academy"*

Parmacli D. – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Comrat State University, Republic of Moldova*

Skliarova T. – Master's degree student, *Mariupol State University*

Shabelnyk T. – Doctor of Economics, Associate Professor, *Mariupol State University*

Todorich L. – PhD in Economics, Associate Professor, *Komrat State University*

Zaikovsky O. — post-graduate student, *Mariupol State University*

Zakharova O. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Zgurovsky O. – PhD in Economic Sciences, *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками

групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України;

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив)

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у науко метричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті

.....

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1.
2.
3.

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

B. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH
OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their

development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Зразок

Для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського
державного університету» статтю

_____ назва статті

Відомості про Автора:

	<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>	<i>Англійською мовою</i>
Прізвище			
Ім'я			
По-батькові			
Посада			
Назва установи / навчального закладу			
Науковий ступінь			
Вченезвання			
Контактні телефони, E-mail:			
Домашня адреса			

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По-батькові	
Науковий ступінь	
Вченезвання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

**Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати
свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та
ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки
МДУ)**

_____ підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до
опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не
передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну
інформацію.

_____ дата

_____ підпис

_____ П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний
університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА
ВИПУСК 17

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.е. н., проф. О.В. Булатова

Засновник Маріупольський державний університет 87500,
м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 180/18

Видавець «Видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей